

Drogtestning av totalförsvarspliktiga

*Betänkande av Utredningen om drogtestning av
totalförsvarspliktiga*

Stockholm 2006

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2006:85

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2006

ISBN 91-38-22636-7
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Försvarsdepartementet

Regeringen beslutade den 9 februari 2006 att tillkalla en särskild utredare med uppgift att se över regleringen avseende drogtestning av totalförsvarspliktiga.

Chefen för Försvarsdepartementet, statsrådet Leni Björklund, förordnade fr.o.m. den 1 mars 2006 hovrättsrådet Maj Johansson som särskild utredare. Som experter förordnades fr.o.m. den 22 mars 2006 försvarsjuristen Helene Evers, arbetsrättsjuristen Bengt Johansson, avdelningschefen Kristina Nilsson och samordnaren Klas Ågren. Som sakkunniga förordnades fr.o.m. samma dag rättssakkunnige Staffan Agélii, departementssekreteraren Per Bolinder och departementssekreteraren Petra Herzfeld Olsson.

Hovrättsassessorn Anna Witte förordnades fr.o.m. den 15 mars 2006 som sekreterare i utredningen.

Härmed överlämnas utredningens betänkande Drogtestning av totalförsvarspliktiga (SOU 2006:85).

Uppdraget är med detta slutfört.

Stockholm i oktober 2006

Maj Johansson

/ Anna Witte

Innehåll

Sammanfattning	11
Författningsförslag	15
1 Utredningens uppdrag och arbete	17
1.1 Utredningens uppdrag.....	17
1.2 Utredningsarbetet.....	18
2 Totalförsvarsplikten	19
2.1 Totalförsvaret	19
2.1.1 Militärt försvar.....	19
2.1.2 Civilt försvar	20
2.2 Totalförsvarsplikt.....	21
2.2.1 Mönstring.....	21
2.2.2 Inskrivning	21
2.2.3 Värnplikt	22
2.2.4 Civilplikt	23
2.2.5 Allmän tjänsteplikt	23
2.3 Omfattningen av behovet av totalförsvarspliktiga.....	23
2.4 Värnpliktsutbildningen.....	24
2.5 Civilpliktsutbildningen.....	26
3 Droger bland totalförsvarspliktiga	29
3.1 Inledning.....	29
3.2 Allmänt om alkohol- och drogutveckling i Sverige	29

3.3	Utredningens undersökningar.....	30
3.4	Rapporter angående alkohol och droger bland totalförsvarspliktiga och mönstrande	35
3.4.1	CAN:s rapporter.....	35
3.4.2	Värnpliktsrådets rapporter	37
3.4.3	Civilpliktsrådets enkätundersökning.....	39
4	Drogpreventiva program.....	41
4.1	Inledning.....	41
4.2	Försvarsmaktens drogpreventiva program	41
4.2.1	Försvarsmaktens drogpolicy	41
4.2.2	Drogtester	45
4.2.3	Utbildning	46
4.2.4	Utvärdering av Försvarsmaktens drogpreventiva program.....	48
4.2.5	Försvarsmaktens försöksverksamhet med alkoholås.....	49
4.3	Svenska Kraftnät och Vattenfall Training Centres drogpreventiva program.....	50
4.3.1	Svenska Kraftnäts drogpolicy.....	50
4.3.2	Vattenfall Training Centres drogpolicy.....	53
4.3.3	Drogtester	56
4.3.4	Utbildning	56
4.4	Försvar mot droger	57
5	Olyckor och andra tillbud till följd av droger	59
5.1	Inledning.....	59
5.2	Utredningens undersökningar.....	60
5.3	Värnpliktsrådets rapport.....	65
5.4	Civilpliktsrådets enkätundersökning	65
6	Nordisk utblick.....	67
6.1	Inledning.....	67
6.2	Danmark	67

6.3	Finland.....	67
6.4	Norge	70
7	Teknik vid drogtestning.....	73
7.1	Inledning.....	73
7.2	Narkotikatester	73
7.3	Alkoholtester	74
7.4	Dopningstester.....	75
7.5	SWEDAC:s kvalitetssäkringssystem.....	76
8	Gällande regler och praxis rörande drogtester	79
8.1	Inledning.....	79
8.2	Lagen om totalförsvarsplikt	80
8.3	Regeringsformen.....	83
8.4	Proportionalitets- och behovsprincipen.....	88
8.5	Europakonventionen	89
8.6	Arbetsmiljölagen.....	91
8.7	Lagen om offentlig anställning.....	92
8.8	Anställningsförordningen	94
8.9	Lagen om fullmaktsanställning	94
8.10	Arbetsgivarens arbetsledningsrätt.....	95
8.11	Arbetsdomstolens praxis rörande drogtester.....	97
8.12	En kort redovisning av drogtester inom andra områden.....	103
	8.12.1 Lagen om alkoholutandningsprov	103
	8.12.2 Drogtester i skolan	104
	8.12.3 Drogtester inom kriminalvården	105

9	Överväganden och förslag	107
9.1	Inledning.....	107
9.2	Vilka möjligheter finns i dag att genomföra drogtestning av försvarsanställda och totalförsvarspliktiga?	107
9.2.1	Anställd personal.....	107
9.2.2	Totalförsvarspliktiga.....	109
9.3	Bör utvidgade möjligheter till drogtester införas?	111
9.3.1	Föreligger något problem till följd av användning av alkohol och andra droger?	111
9.3.2	Intressen av drogfrihet inom totalförsvaret	112
9.3.3	Hur kan en drogfri miljö uppnås?.....	114
9.3.4	Argument för och emot utvidgade möjligheter till drogtester	115
9.4	Utredningens förslag om författningsreglering	119
9.5	Drogtesternas genomförande	122
9.5.1	Den lämpliga omfattningen av en eventuell drogtestning	123
9.5.2	Vilka metoder som bör användas vid drogtestning	124
9.5.3	Vilken personal som bör utföra provtagning	126
9.5.4	Vilka åtgärder som bör vidtas vid positivt resultat ...	126
9.5.5	Vilka åtgärder som bör vidtas vid vägran att genomgå test.....	132
9.5.6	Vilka åtgärder som är nödvändiga för att skydda den enskildes personliga integritet, t.ex. i fråga om sekretess	133
9.5.7	På vilket sätt och i vilken omfattning totalförsvarspliktiga bör ges information om drogtestning	137
10	Konsekvenser	139
10.1	Inledning.....	139
10.2	Ekonomiska konsekvenser	139
10.3	Övriga konsekvenser.....	141

11 Författningskommentar	143
11.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt.....	143
Bilagor.....	145
<i>Bilaga 1</i> Kommittédirektiv	145
<i>Bilaga 2</i> Enkätundersökning 2006 Totalförsvarspliktiga.....	153
<i>Bilaga 3</i> Enkätundersökning 2006 Anställda.....	169
<i>Bilaga 4</i> CAN rapport Droghanor bland värnpliktiga 2000.....	181

Sammanfattning

Vilka möjligheter finns i dag att genomföra drogtestar inom totalförsvaret?

Det finns i dag möjlighet att genomföra medicinsk undersökning av totalförsvarspliktiga som fullgör värnplikt eller civilplikt enligt lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt. Bedömningen av när detta får ske måste dock göras i det enskilda fallet och med hänsyn tagen till den totalförsvarspliktiges befattning och det verksamhetsställe där han eller hon skall tjänstgöra. Provtagningen får endast utföras i syfte att utreda den totalförsvarspliktiges möjligheter att tjänstgöra i just den befattning som han eller hon skall upprätthålla inom totalförsvaret. Den medicinska undersökningen bedöms innefatta drogtest. Regleringen ger möjlighet att vid misstanke om drogpåverkan företa drogtest men den ger ingen möjlighet att företa slumpmässiga drogtestar på totalförsvarspliktiga eller att genomföra stickprovskontroller. Vid mönstring kan drogtestar företas med stöd av 2 kap. 3 § lagen om totalförsvarsplikt.

När det gäller reglering avseende drogtestar på offentligt anställd personal bedöms den vara ofullständig och rättsläget är osäkert.

Bör utvidgade möjligheter till drogtestar införas?

De undersökningar som är gjorda angående de totalförsvarspliktigas användning av alkohol och andra droger visar att det finns ett problem inom totalförsvaret. Detta med hänsyn till att det förekommer både alkoholförtäring som inverkar på arbetet och användning av andra droger bland de totalförsvarspliktiga i mer än obetydlig omfattning. Att sådant förekommer är inte acceptabelt.

Totalförsvaret är en verksamhet av mycket speciell karaktär och art. Med hänsyn därtill finns ett starkt allmänt intresse av att drogfrihet råder. Även med beaktande av ett säkerhets- och

skyddsintresse för de totalförsvarspiktiga, de anställda och även tredje man finns ett starkt intresse av drogfrihet. Därtill kommer den situation som de totalförsvarspiktiga befinner sig i. Deras tjänstgöring bygger på plikt och inte frivillighet. I en sådan situation ställs högre krav på det allmänna avseende miljön för de totalförsvarspiktiga.

Det bästa resultatet för att uppnå en drogfri miljö och höjd säkerhet är en kombination av preventionsprogram. Förutom de åtgärder som redan vidtas finns ett starkt intresse för att genomföra ytterligare drogförebyggande åtgärder. Att via information och utbildning som enskild insats påverka alkohol- och narkotikavanor har visat sig ha en mycket begränsad effekt. Slumpmässiga drogtestar och stickprovskontroller torde vara ett led i arbetet att skapa en drogfri miljö.

De argument och de intressen som finns för att tillskapa en säker och drogfri miljö är så tungt vägande att inskränkningar i integritetsskyddet och det obehag som den enskilde kan uppleva med att behöva genomgå olika kontroller av drogfrihet måste accepteras. Även med beaktande av proportionalitets- och behovsprincipen bör ett tillåtande av utvidgade möjligheter till drogtestning såsom slumpmässiga drogtestar och stickprovskontroller få ske.

En bestämmelse föreslås utformas i lagen om totalförsvarspikt där utvidgade möjligheter till drogtestning införs. Tester skall kunna ske vid misstanke om drogpåverkan och såsom stickprovskontroller och slumpmässiga kontroller. Bestämmelsen införs som ett tredje stycke i 5 kap. 1 §.

I regleringen bör preciseras att provtagningar får ske genom urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov. I likhet med vad som gäller i dag för beslut om andra medicinska undersökningar under utbildningen föreslås att det skall vara Totalförsvarets pliktverk som skall ha huvudansvaret för beslut i dessa frågor med rätt att delegera beslutanderätten till andra statliga myndigheter.

Utredningen har övervägt om proportionalitets- och behovsprincipen skall skrivas in som en uttrycklig bestämmelse i lagen men kommit fram till att detta inte är erforderligt.

Utredningen har även övervägt om regleringen i 2 kap. 3 § lagen om totalförsvarspikt bör ändras eller förtydligas men kommit till ståndpunkten att så inte bör ske.

Drogtesternas genomförande

Samtliga som fullgör värnplikt och civilplikt kommer med föreslagen reglering att omfattas av möjligheten att kunna slumpmässigt drogtestas eller genomgå stickprovskontroller. Förslaget är således inte begränsat till vissa kategorier av totalförsvarspliktiga. För att testningen skall ge resultat och få en på sikt preventiv effekt måste ett så stort antal testas så att det finns risk för att de pliktiga kan bli inkallade till en testning samt att de totalförsvarspliktiga känner till detta. En testning av 20–25 % av de totalförsvarspliktiga bedöms ha en rimligt hög upptäckningsrisk.

Av stor vikt är att testerna utförs på ett sätt som kränker provlämnarens integritet så lite som möjligt. Hanteringen från provtagningen till slutlig analys måste ske på ett tillförlitligt sätt. Kraven i SWEDACS dokument Narkotikaanalyser i urin, ME42, utgåva 7, Tillämningsområde: Laboratoriemedicin, SWEDAC DOC 01:37 och Socialstyrelsens meddelandeblad, Narkotikatester av urin inom hälso- och sjukvården, januari 2004, skall vara uppfyllda.

Provtagningen föreslås att utföras av hälso- och sjukvårdspersonal. Det bör regleras i förordning vilken typ av personal som skall utföra testerna.

Vid positivt provresultat i en drogtest föreslås att en utredning företas som försöker kartlägga om det är fråga om ett missbruk eller det kan antas vara en engångsföreteelse. Vid en missbruksituation bör den pliktige få hjälp att genom andra myndigheter behandla sitt missbruk. Det bör dock inte ligga på Försvarmakten eller annan utbildningsansvarig att fullgöra rehabiliteringen.

En vägran att genomgå drogtest föreslås tillmätas betydelse i samband med överväganden rörande behovet av rehabilitering och möjligheterna att få kvarstanna i tjänst.

De sekretessregler som finns bedöms vara tillräckliga för att skydda den personliga integriteten.

Information angående möjligheterna till drogtestning föreslås förmedlas vid mönstring av Totalförsvarets pliktverk och när tjänstgöringen påbörjas av chefer.

Författningsförslag

Förslag till lag (2007:000) om ändring i lagen (1994:1809) om totalförvarsplikt

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 1 § i lagen (1994:1809) om totalförvarsplikt skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap.

1 §

Den som fullgör värnplikt eller civilplikt är skyldig att i den mån verksamheten kräver det tåla inskränkningar såväl i sin frihet att förflytta sig inom landet och att lämna detta som i sin personliga frihet i övrigt.

Den som fullgör värnplikt eller civilplikt är, efter beslut av Totalförsvarets pliktverk eller efter verkets bestämmande av en annan statlig myndighet, också skyldig att genomgå den medicinska och psykologiska undersökning som krävs för att utreda och bedöma hans eller hennes förutsättningar att tjänstgöra inom totalförsvaret.

Den som fullgör värnplikt eller civilplikt är, efter beslut av Totalförsvarets pliktverk eller efter verkets bestämmande av annan statlig myndighet, skyldig att på anmaning lämna urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att han eller hon inte är påverkad av beroendeframkallande medel eller något sådant dopningsmedel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om

förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Detta gäller dock inte om det finns medicinska eller liknande skäl mot sådan provtagning.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2007.

1 Utredningens uppdrag och arbete

1.1 Utredningens uppdrag

Vid regeringsammanträde den 9 februari 2006 beslutade regeringen direktiv till en utredning om drogtestning av totalförsvarspiktiga. Utredningen har antagit namnet Utredningen om drogtestning av totalförsvarspiktiga.

Av utredningsdirektiven (dir. 2006:14) framgår sammanfattningsvis att utredningen fått i uppdrag att kartlägga i vilken omfattning det i dag förekommer drogmisbruk hos totalförsvarspiktiga, klargöra vilka möjligheter det i dag finns att drogtesta totalförsvarspiktiga, ta ställning till nödvändigheten att genomföra sådana drogtestar samt, om det krävs, lämna förslag till nödvändig författningsreglering. Därutöver fick utredningen i uppdrag att redovisa följande frågor om drogtestning av totalförsvarspiktiga.

- Den lämpliga omfattningen av en eventuell drogtestning,
- vilka metoder som bör användas vid drogtestning,
- om testerna bör genomföras slumpmässigt,
- vilken personal som bör utföra provtagning,
- vilka åtgärder som bör vidtas vid positiva resultat,
- vilka åtgärder som bör vidtas vid vägran att genomgå test,
- vilka åtgärder som är nödvändiga för att skydda den enskildes personliga integritet, t.ex. i fråga om sekretess,
- på vilket sätt och i vilken omfattning totalförsvarspiktiga bör ges information om drogtestning samt
- uppskattade kostnader per år.

Direktiven till utredningen återges som *bilaga 1* till betänkandet.

1.2 Utredningsarbetet

Utredningen höll sitt första sammanträde den 10 maj 2006 och har därefter haft två sammanträden. I utredningen har funnits fyra experter och tre sakkunniga. Bland experterna finns företrädare från Försvarsmakten, Arbetsgivarverket, Totalförsvarets pliktverk och Krisberedskapsmyndigheten. Bland de sakkunniga finns företrädare från Försvarsdepartementet och Näringsdepartementet. Utredningens sekretariat har under arbetets gång haft kontakter med utredningens experter och sakkunniga. Därutöver har utredningen haft kontakter med bl.a. ett flertal personer inom Försvarsmakten och Totalförsvarets pliktverk, utbildningsansvariga på Svenska Krafnät och Vattenfall Training Centre, medarbetare på Karolinska Institutet, Arbetsmiljöverket, Socialstyrelsen och SWEDAC.

Utredningen har med hjälp av Statistiska centralbyrån genomfört enkätundersökningar. En riktad till totalförsvarspliktiga inom Försvarsmakten och en riktad till anställda inom Försvarsmakten. Därutöver har en enkätundersökning riktad till de totalförsvarspliktiga med tjänstgöring vid Svenska Krafnät och Vattenfall Training Centre genomförts.

Utredningen har samrått med Totalförsvarets pliktverk, Försvarsmakten, Krisberedskapsmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Värnpliktsrådet och Civilpliktsrådet. Därtill har utredningen informerat centrala arbetstagarorganisationer om sitt arbete och gett dem tillfälle att framföra synpunkter.

2 Totalförsvarsplikten

2.1 Totalförsvaret

I lagen (1992:1403) om totalförsvaret och höjd beredskap anges vad totalförsvaret är. Totalförsvaret är verksamhet som behövs för att förbereda Sverige för krig. För att stärka landets försvarsförmåga kan beredskapen höjas. Höjd beredskap är antingen skärpt beredskap eller högsta beredskap. Under högsta beredskap är totalförsvaret all samhällsverksamhet som då skall bedrivas. Totalförsvaret består av militär verksamhet (militärt försvar) och civil verksamhet (civilt försvar).

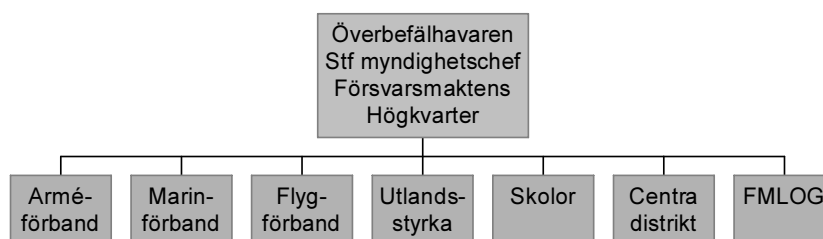
2.1.1 Militärt försvar

I förordningen (2000:555) med instruktion för Försvarsmakten anges grunden för Försvarsmaktens verksamhet. Denna är förmågan till väpnad strid (1 §). I förordningen anges vidare att Försvarsmakten skall kunna försvara Sverige mot väpnat angrepp var det än kommer ifrån. Hela Sverige skall kunna försvaras. Försvarsmakten skall hävda Sveriges territoriella integritet. Försvarsmakten har även till uppgift att bidra till fred och säkerhet i omvärlden genom att kunna genomföra och lämna stöd till fredsfrämjande operationer och säkerhetsfrämjande samarbete samt kunna lämna stöd till humanitär verksamhet. Vidare skall Försvarsmakten bidra till att stärka det svenska samhället vid svåra påfrestningar i fred genom att kunna samverka med andra myndigheter och kunna ställa resurser till förfogande (2 §). Försvarsmakten har således även andra uppgifter än sådana som innebär totalförsvaret.

I förordningen anges vidare att Försvarsmakten skall ha den operativa förmåga, de kompetenser och den insatsorganisation som regeringen beslutar. Försvarsmakten skall även upprätthålla den

beredskap som regeringen beslutar. Försvarsmaktens beredskap, organisation och planläggning skall medge att Försvarsmaktens förmåga anpassas för att motsvara förändrade krav och behov. Försvarsmakten skall genomföra den planläggning och vidta de förberedelser som behövs för att kunna lösa myndighetens uppgifter (3 §).

De organisationsenheter som skall ingå i Försvarsmaktens grundorganisation framgår av bilaga 1 till förordningen med instruktioner för Försvarsmakten. Sammanfattningsvis kan Försvarsmaktens organisation beskrivas enligt den schematiska bilden nedan.

2.1.2 Civilt försvar

Det civila försvaret utgörs i princip av samhällets fredstida produktion av varor och tjänster, med vissa prioriteringar. Det kan gälla t.ex. folkförsörjning, sjukvård och stöd till Försvarsmakten. Samhällets infrastruktur utgör ett särskilt viktigt område. I förordningen (2006:942) om krisberedskap och höjd beredskap finns bestämmelser som syftar till att statliga myndigheter genom sin verksamhet skall minska sårbarheten i samhället och utveckla en god förmåga att hantera sina uppgifter under fredstida kris-situationer och höjd beredskap. I 16 § regleras att varje myndighet i sin verksamhet skall beakta totalförsvarets krav. I 3 kap. 1 § lagen (2006:544) om kommuners och landstings åtgärder inför och vid extraordinära händelser i fredstid och höjd beredskap regleras att kommuner och landsting skall vidta de förberedelser som behövs för verksamheten under höjd beredskap.

2.2 Totalförsvarsplikt

I Sverige har vi en allmän totalförsvarsplikt. Totalförsvarsplikten regleras genom lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt. Enligt lagen är totalförsvaret en angelägenhet för hela befolkningen.

I lagen anges att totalförsvarets personalförsörjning skall tryggas genom en totalförsvarsplikt som gäller för varje svensk medborgare från början av det kalenderår när han eller hon fyller sexton år till slutet av det kalenderår när han eller hon fyller sjuttio år. Totalförsvarsplikten gäller också under motsvarande tid för var och en som utan att vara svensk medborgare är bosatt i Sverige.

Tjänstgöringen fullgörs genom värnplikt, civilplikt eller allmän tjänsteplikt. För att veta var och om en person skall tjänstgöra finns reglering om mönstring och inskrivning.

2.2.1 Mönstring

Alla manliga svenska medborgare mellan 18 och 24 år är skyldiga att mönstra.

Mönstringsförfarandet kan kortfattat beskrivas som en process med tre huvuduppgifter. Det första är att klargöra vilka av en åldersklass som kan genomgå en utbildning. Det andra är att ge en prognos över vad dessa klarar av. Det tredje, slutligen är att göra ett urval av dessa individer.

Mönstringen skall ske i den totalförsvarspliktiges personliga närvaro. Den skall omfatta medicinska och psykologiska undersökningar samt annan utredning av hans personliga förhållanden (2 kap. 3 § lagen om totalförsvarsplikt). Vid undersökningarna görs olika tester och vid den medicinska delen undersöks bland annat syn, hörsel, muskelstyrka, EKG, blodtryck och kondition med arbetsprov på cykel. En genomgång av hälsostatus görs av sjuksköterska och slutligen görs en läkarundersökning. Någon drogtestning utförs emellertid inte.

2.2.2 Inskrivning

Om resultatet av mönstringen visar att den totalförsvarspliktige har förutsättningar att fullgöra värnplikt eller civilplikt, skall Totalförsvarets pliktverk placera honom i en eller flera befattnings-

grupper samt skriva in honom för värnplikt eller civilplikt eller i en utbildningsreserv (3 kap. 1 § lagen om totalförsvarsplikten).

De som är bäst lämpade ur varje befattningsgrupp skall skrivas in för tjänstgöring. Om resultatet av mönstringen visar att den totalförsvarspliktige saknar förutsättningar att fullgöra värnplikt och civilplikt, skall Totalförsvarets pliktverk besluta att han inte är skyldig att fullgöra sådan tjänstgöring.

2.2.3 Värnplikt

Personalförsörjningen inom Försvarsmakten upprätthålls genom statligt anställd personal, reservofficerare, frivillig personal och totalförsvarspliktiga. Därtill har Försvarsmakten och arbetstagarorganisationerna slutit kollektivavtal för att tillgodose de beredskapskrav som statsmakten beslutat om och tillgodose utbildningsorganisationens behov. Kollektivavtalet reglerar personal som kan komma att anställas efter fullgjord värnplikt, så kallade beredskapssoldater och förstärkningssoldater. Anställningsperioden för sådan personal får totalt inte överstiga två år.

Värnplikten skall fullgöras hos Försvarsmakten och skall alltid inledas med grundutbildning. I fred utbildas krigsförband inom armén, marinen och flygvapnet. Den som gör sin värnplikt kommer främst att få sin grundutbildning inom en av dessa organisationsenheter.

Skyldighet att fullgöra värnplikt omfattar endast män som är svenska medborgare och gäller från början av det kalenderår när den totalförsvarspliktige fyller 19 år till slutet av det kalenderår när han fyller 47 år.

Av 5 § lagen (1994:1810) om möjlighet för kvinnor att fullgöra värnplikt eller civilplikt med längre grundutbildning följer dock att en kvinna som efter antagningsprövning skrivits in för värnplikt därefter är skyldig att fullgöra värnplikt. Detta innebär att för kvinnor är värnplikt frivilligt. De kan självmant om de är mellan 18 och 24 år ansöka hos Totalförsvarets pliktverk om att få göra särskild antagningsprövning (mönstring) och om de blir uttagna, välja om de vill fullgöra värnplikt eller inte. Väljer de att göra värnplikt omfattas de av samma skyldigheter som männen.

2.2.4 Civilplikt

Personalbehovet inom det civila försvaret upprätthålls i allt väsentligt genom att arbetskraften fullgör samma uppgifter i krig som i fred. De personella förstärkningsresurser som kan fordras inom vissa verksamhetsområden täcks genom omdisponeringar av personal, av frivilliga och av totalförsvarspliktiga.

Vid civilplikt utbildas man för att kunna bidra till att viktiga samhällsfunktioner fungerar vid krigsfara och i krig. Även under krig måste till exempel telekommunikationer, el, värme och vatten fungera. För att de här verksamheterna alltid skall fungera förbereder vi oss, bland annat genom att utbilda civilpliktiga.

Civilplikten kan fullgöras i de verksamheter inom totalförsvaret som regeringen föreskriver. Dessa verksamheter finns angivna i bilaga till förordningen (1995:238) om totalförsvarsplikt. Den som gör civilplikt har inga stridsuppgifter.

De befattningar man för närvarande kan utbildas till finns dels hos polisen (beredskapspoliser) och dels inom elberedskapen hos Svenska Kraftnät. Svenska Kraftnät har i sin tur lagt ut en del av utbildningen till Vattenfall Training Centre.

2.2.5 Allmän tjänsteplikt

Den allmänna tjänsteplikten blir aktuell först under höjd beredskap. Den innebär att när det råder höjd beredskap får regeringen föreskriva om allmän tjänsteplikt, om det behövs för att verksamhet som är av särskild vikt för totalförsvaret skall kunna upprätthållas. Regeringen bestämmer hos vilka arbetsgivare allmän tjänsteplikt skall gälla. Den allmänna tjänsteplikten kan innebära att man är kvar på sitt vanliga arbete, t.ex. om man arbetar inom sjukvården. Allmän tjänsteplikt kan också innebära att man tilldelas ett annat arbete för att ersätta någon som kallas in till det militära eller civila försvaret.

2.3 Omfattningen av behovet av totalförsvarspliktiga

År 2004 genomförde 14 466 personer värnplikt, varav 9 914 i armén, 2 577 i marinen, 1 794 i flygvapnet och 181 i övriga organisationsenheter. Av samtliga som genomförde värnplikten var 562 kvinnor varav 342 tjänstgjorde i armén, 106 i marinen, 73 i

flygvapnet och 41 i övriga organisationsenheter. År 2005 genomförde 9 225 personer värnplikt, varav 7 435 i armén, 963 i marinen, 670 i flygvapnet och 157 i övriga organisationsenheter. Av samtliga som genomförde värnplikten var 432 kvinnor, varav 338 tjänstgjorde i armén, 46 i marinen, 22 i flygvapnet och 26 i övriga organisationsenheter.

Ett nytt förbandsutbildningssystem har införts från och med år 2006. Det nya systemet innebär att antalet ungdomar som rycker in kommer att variera från år till år. I genomsnitt kommer ca 8 500 personer att göra värnplikt per år.

År 2005 genomförde ca 300 personer civilplikt med lång grundutbildning (dvs. mer än 60 dagar), varav ca 120 inom elområdet och 180 inom räddningstjänst. År 2006 utbildas ca 110 personer med civilplikt inom elområdet och ca 100 beredskapspoliser. Beredskapspolisernas grundutbildning är kortare än 60 dagar.

2.4 Värnpliktsutbildningen

I syfte att bl.a. öka rekrytering och förmågan till internationella insatser samt öka kvaliteten i grundutbildningen har ett nytt förbandsutbildningssystem inom Försvarsmakten tagits fram. Det nya utbildningssystemet innebär bl.a. att värnpliktsutbildningen anpassas till det civila skolsystemet och delas upp på två terminer, höst respektive vårtermin med inryckning i januari och juli. De som vill kan frivilligt genomföra en tredje termin för utbildning inför internationell tjänst. Under den tredje terminen är man anställd av Försvarsmakten.

De flesta (96 %) av de som fullgör värnplikt utbildas i 11 månader (330 dagar) och ett fåtal (4 %) av de som fullgör värnplikt utbildas i 15 månader (450 dagar).

Enligt försvarsmaktsgemensamma riktlinjer avseende övergripande mål och innehåll i terminer skall sammanfattningsvis följande gälla.

Efter första terminen skall alla soldater och sjömän ha en god förmåga att agera som enskild soldat samt ha grundläggande kunskaper i egen befattning och tjänstgöringsplats. Befattningsutbildning och träning i lägsta förbandsnivå, i enkla strids-situationer, skall ha påbörjats. Fartyg skall kunna uppträda som enskilt fartyg eller i mindre förband.

Efter andra terminen skall förbandet ha god förmåga att agera i grundläggande strids- och understödssituationer i sammansatta förband. Fartyg skall kunna uppträda i taktiska och operativa enheter. Senast vid uttryckning skall soldater och sjömän ha mycket god förmåga att agera som enskild soldat och i befattning.

Ur försvarsmaktsperspektiv är det angeläget att säkerställa en minsta gemensam förmåga hos alla som genomfört grundutbildning. Ett dokument för styrning av utbildningsplaneringen har därför tagits fram, benämnt Försvarsmaktsgemensamma krav på förmåga hos soldater och sjömän, förkortad FSS. Målen i FSS skall vara uppfyllda senast vid uttryckning från grundutbildningen, dvs. efter genomförd termin ett och två. Målen i FSS beräknas maximalt ta ca 400 timmar att uppnå.

Av särskilt intresse för frågor om säkerhet kan följande nämnas. Samtliga totalförsvarspliktiga som gör värnplikt har vapentjänst och handhar därmed vapen. Därtill kommer att samtliga som fullgör värnplikt fortlöpande har arbetsuppgifter som medför risk för liv, personlig säkerhet och hälsa. Det kan röra sig om arbete med elsäkerhet, att ta ner master, arbeta i maskinrum eller iordningsställa robotar. Att dela in de som fullgör värnplikt i olika tjänstekategorier t.ex. med uppgifter av säkerhetskaraktär och andra uppgifter är näst intill omöjligt att göra. En viss uppdelning skulle kanske kunna gå att göra på så sätt att vissa som fullgör värnplikt har mer och omfattande uppgifter av säkerhetskaraktär än andra men samtliga har någon uppgift av säkerhetskaraktär. En kock hanterar t.ex. diesel och har därutöver ofta en dubbelbefattning. Inom armén är en kock ofta även fordonsförare. Förutom att framföra fordonet hanterar han eller hon också drivmedel och starkström. För närvarande har följande förband eller motsvarande värnpliktsutbildning.

Armén

Livgardet	LG	Upplands-Bro/ Kungsängen
Norrbottnens regemente	I 19	Boden
Livregementets husarer	K 3	Karlsborg
Skaraborgs regemente	P 4	Skövde
Södra skånska regementet	P 7	Lund/Revinge
Artilleriregementet	A 9	Boden

Luftvärnsregementet	Lv 6	Halmstad
Göta ingenjörregemente	Ing 2	Eksjö
Upplands regemente	S 1	Enköping
Göta trängregemente	T 2	Skövde

Marinen

Första ubåtsflottiljen	1. ubflj	Karlskrona
Tredje sjöstridsflottiljen	3. sjöstriflj	Karlskrona
Fjärde sjöstridsflottiljen	4. sjöstriflj	Haninge/Muskö
Amfibieregementet	Amf 1	Haninge/Berga
Marinbasen	MarinB	Karlskrona

Flyget

Blekinge flygflottilj	F 17	Ronneby/Kallinge
Norrbottnens flygflottilj	F 21	Luleå
Försvarsmaktens helikopterflottilj	Hkpflj	Linköping/Malmen
Luftstridsskolan	LSS	Uppsala

Centra

Försvarsmaktens underrättelse- och säkerhetscentrum	FMUndSäkC	Uppsala
Försvarsmusikcentrum	FöMusC	Upplands-Bro /Kungsängen

2.5 Civilpliktsutbildningen

Civilpliktsutbildningen omfattar för närvarande beredskapspoliser (19 dagar), kraftledningsreparatörer (147 dagar), kraftverksoperatörer (158 dagar) och ställverksoperatörer (147 dagar).

Beredskapspolisernas grundutbildning omfattar viss vapentjänst. Utbildningen inom elberedskapen som sker hos Svenska Kraftnät och Vattenfall Training Centre innefattar bl.a. arbetsuppgifter med

starkströmsledning, svetsutbildning, motorsågsutbildning och klättrande på höga höjder. De flesta som fullgör civilplikt utför arbetsuppgifter som medför risk för liv, personlig säkerhet och hälsa. Inte heller här är det möjligt att i någon större utsträckning dela in de som fullgör sin utbildning i olika tjänstekategorier såsom uppgifter av säkerhetskaraktär och andra uppgifter.

3 Droger bland totalförsvarspliktiga

3.1 Inledning

Inledningsvis i detta avsnitt ges en kort redogörelse om den allmänna utvecklingen avseende alkohol och droger i Sverige. Därefter redovisas vissa delar av de enkätundersökningar som utredningen låtit göra bland totalförsvarspliktiga, förbandschefer, plutonschefer och fartygschefer i syfte att kartlägga förekomsten och omfattningen av droger bland totalförsvarspliktiga. Andra delar av dessa enkätundersökningar redovisas i avsnitt 5. Slutligen redovisas ett antal rapporter som givits ut angående alkohol och droger bland totalförsvarspliktiga och mönstrande samt en enkätundersökning som Civilpliktsrådet låtit göra.

I redovisningen ges en ganska ingående förklaring avseende de urval och metoder som tillämpats vid de olika undersökningarna. Detta beroende på att när man gör jämförelser av olika undersökningar bör man ha i åtanke att resultaten inte alltid är direkt jämförbara. Om population, urval och bortfall förändras i de olika undersökningarna går oftast resultaten inte direkt att jämföra.

3.2 Allmänt om alkohol- och drogutveckling i Sverige

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) ger varje år ut en rapport angående drogutvecklingen i Sverige. I rapporten redogörs för alkohol-, narkotika-, sniffnings-, dopnings- och tobaksutvecklingen i Sverige. I den senaste rapporten Drogutveckling i Sverige 2005 (rapport nr 91) framgår bl.a. följande.

Under 2000-talet har alkoholkonsumtionen ökat kraftigt. Den totala konsumtionen för år 2004 beräknas till 10,4 liter ren alkohol per invånare 15 år eller äldre. Detta bedöms vara den högsta konsumtionen på över 100 år. Konsumtionstoppen infinner sig runt 20–25 årsåldern och då är männens konsumtion mer än

dubbelt så stor som kvinnornas. Hos männen minskar sedan konsumtionens omfattning med stigande ålder.

Tillgängligheten på cannabis, heroin och kokain har ökat kraftigt sedan slutet av 1980-talet. Undersökningar har bl.a. gjorts avseende hur många som prövat narkotika av skolelever i årskurs 9, gymnasiets andra år och artonåriga mönstrande män. När det gäller skolelever uppger ca 7 % år 2003 att de prövat narkotika. I en undersökning år 2004 i gymnasiets andra år svarade 17 % av männen och 14 % av kvinnorna att de prövat narkotika. År 2004 svarade 15 % av de mönstrande att de prövat narkotika.

Cannabis (hasch och marijuana) är den vanligaste narkotikasorten och i ungdomsundersökningar framkommer att ca 60 % av dem som prövat narkotika enbart använt cannabis. Bland gymnasieelever svarade 6 % av männen och 3 % av kvinnorna år 2005 att de använt narkotika de senaste dagarna. Enligt undersökningar bland 16–24 åringar kulminerar den regelbundna användningen runt 21-årsåldern.

Under 1990-talet blev det uppenbart att användningen av hormondopningsmedel inte längre var begränsad till idrottsrörelsen utan spreds i andra delar av samhället, bl.a. med anknytning till kroppsbyggnad och träning på gym. Av de i dopningslagen förbjudna preparaten hör anabola androgena steroider till de vanligaste.

Alltsedan dopningsfrågor introducerades i olika riksrepresentativa undersökningar på 1990-talet har någon procent av de manliga ungdomarna svarat att de någon gång provat anabola androgena steroider. Siffran är sedan ett par år 2 % i årskurs 9 (liksom i de nystartade gymnasieundersökningarna) men om detta är en verklig ökning är svårt att säga p.g.a. att frågeställningen ändrats. Bland mönstrande 18-åriga män märks ingen uppgång sedan 1994.

3.3 Utredningens undersökningar

Utredning inom det militära försvaret

Utredningen har med hjälp av Statistiska centralbyrån gjort en enkätundersökning för att försöka klarlägga förekomsten och omfattningen av droger bland totalförsvarspliktiga inom Försvarmakten samt risken för och förekomsten av olyckor och incidenter på grund av att någon totalförsvarspliktig använt droger. Nedan

redovisas undersökningen avseende omfattningen av droger bland totalförsvarspliktiga. Avseende redovisningen av risken för och förekomsten av olyckor redovisas detta i avsnitt 5. En sammanställning av enkätundersökningen finns med som *bilaga 2 och 3* till betänkandet.

Undersökningen bestod av två delar och genomfördes som en postenkät med påminnelser. En undersökning riktade sig till anställd personal med befattning förbandschef, plutonschef och fartygschef inom armén, flygvapnet och marinen. Den andra enkäten riktade sig till totalförsvarspliktiga inom armén, flygvapnet och marinen.

Undersökningen beträffande de anställda var en totalundersökning där samtliga ovan nämnda chefer erhöll enkäten. Totalt var det 246 anställda. Information avseende vilka som hade ovanstående befattningar erhöll Statistiska centralbyrån från Försvarsmakten. Undersökningen beträffande de totalförsvarspliktiga genomfördes på så sätt att Statistiska centralbyrån fick information av Totalförsvarets pliktverk vilka som i januari 2006 var inskrivna för värnplikt inom armén, flygvapnet och marinen. Utifrån uppsatta precisions- och kostnadskrav beslutades att urvalsstorleken skulle vara 1 800 personer. Utifrån den totala populationen, som var 6 567 personer, gjordes ett slumpmässigt urval utifrån önskemål om att få så bra skattningar som möjligt för populationen som helhet och samtidigt kunna ta fram grupp-skattningar som inte är behäftade med alltför stor osäkerhet. De personer som slutligen kom att medverka i undersökningen fördelade sig enligt följande. 1 297 totalförsvarspliktiga inom armén, 270 totalförsvarspliktiga inom flygvapnet och 330 totalförsvarspliktiga inom marinen.

Enkäterna till de anställda skickades till personernas arbetsplatser medan enkäterna till de totalförsvarspliktiga skickades till deras bostadsadress då vissa av dessa redan avslutat sin tjänstgöring då enkätundersökningen genomfördes i maj 2006.

Svarsfrekvensen på enkäterna var för de anställda 246 personer, vilket är 74,1 % och för de totalförsvarspliktiga 1 051 personer, vilket är 58,5 % av urvalen. Bortfallet består dels av objektbortfall som innebär att enkäterna inte är besvarade alls, dels av partiellt bortfall som innebär att vissa frågor på blanketten inte är besvarade. I rapporten från Statistiska centralbyrån redogörs för att om bortfallet skiljer sig åt från de svarande med avseende på undersökningsvariablerna så kan skattningarna som grundar sig på enbart svarande vara skeva. Vidare anges att objektbortfall ibland

kan bero på att uppgiftslämnaren inte är villig att delta i undersökningen, att uppgiftslämnaren inte går att nå eller att uppgiftslämnaren är förhindrad att medverka, t.ex. på grund av sjukdom. Vidare anges att partiellt bortfall kan bero på att frågan är svår att förstå, är känslig, att uppgiftslämnaren glömmer att besvara frågan eller att instruktionerna vid hoppfrågor misstolkas och att uppgiftslämnaren då inte besvarar rätt frågor. Till partiellt bortfall räknas även dubbelmarkeringar och svar som inte kan tydas. Det är viktigt att beakta det partiella bortfallet då datamaterialet analyseras.

I rapporten redogörs vidare för att vikter har tagits fram för att kunna räkna upp resultatet till populationsnivå. Uppräkning med vikter medför att resultatet kan redovisas för hela populationen och inte bara för de svarande. Om vikterna inte används kan resultatet bli helt missvisande. För de anställda har en vikt beräknats och eftersom urvalet för de totalförsvarspliktiga är stratifierat så har tre vikter beräknats, en för respektive stratum. Vikterna kompenserar därmed för att urvalspersonerna i olika strata har olika stor sannolikhet att komma med i urvalet.

Tabellerna i rapporten har räknats upp till populationsnivå, vilket innebär att resultatet avser hela populationen och inte bara de svarande.

Av undersökningen framgår följande avseende svaren från de totalförsvarspliktiga. På frågor rörande konsumtion av alkohol uppgav de totalförsvarspliktiga sammanfattningsvis att de oftare själva drack alkohol och kände sig berusade när de drack innan de påbörjade sin värnpliktsutbildning än under den tid utbildningen varat. När det gäller användning av narkotika var det nästan uteslutande hasch eller marijuana som använts. De totalförsvarspliktiga uppgav att de själva använt hasch eller marijuana vid fler tillfällen innan deras värnpliktstjänstgöring än under.

På frågan om de totalförsvarspliktiga visste om det fanns pliktiga i deras grupp/pluton/fartyg som var påverkade av alkohol eller bakfulla i tjänsten svarade 69 % ja. 19 % svarade att de visste att det fanns pliktiga i deras grupp/pluton/fartyg som använde hasch eller marijuana på vardagar och helger. 8 % angav att de visste att det fanns pliktiga i sin grupp/pluton/fartyg som använde annan narkotika på vardagar eller helger. När det gäller anabola steroider angav 2 % att de visste att det fanns pliktiga i sin grupp/pluton/fartyg som använde detta på vardagar eller helger.

På frågan om de tror att det fanns pliktiga i deras grupp/pluton/fartyg som var påverkade av alkohol eller bakfulla i tjänsten svarade 74 % ja. 32 % svarade ja på frågan om de trodde att det fanns pliktiga i deras grupp/pluton/fartyg som använde hasch eller marijuana på vardagar eller helger. När det gäller annan narkotika svarade 17 % ja och 10 % svarade ja när det gäller anabola steroider på frågan om de trodde att det fanns pliktiga i deras grupp/pluton/fartyg som använde detta på vardagar eller helger.

På fråga angående vilken uppfattning den pliktige hade angående attityden till alkohol inom Försvarmakten svarade 8 % att attityden var mer tolerant inom Försvarmakten, 46 % svarade att den var mer tolerant i det övriga samhället, 32 % svarade att den var i stort sett lika och 14 % angav att de inte hade någon uppfattning.

När det gäller svaren från de anställda framgår följande. 68 % uppgav att de visste att någon pliktig de senaste 12 månaderna varit påverkad av alkohol eller bakfull i tjänsten och 88 % trodde att så var fallet. 10 % angav att de visste om och 51 % att de trodde att någon pliktig under de senaste 12 månaderna använt hasch eller marijuana på vardagar eller helger. 2 % hade vetskap om användning och 38 % trodde att det funnits pliktiga som använt annan narkotika på vardagar och helger. Slutligen uppgav 1 % att de hade vetskap om och 36 % att de trodde att det funnits pliktiga som under de senaste 12 månaderna använt anabola steroider på vardagar eller helger.

På frågan om användandet av alkohol, hasch eller marijuana, annan narkotika och/eller anabola steroider enligt den anställdes uppfattning har ökat eller minskat bland de pliktiga jämfört med hur det var för fem år sedan angav över 70 % att de inte hade någon vetskap om detta avseende annan narkotika och anabola steroider. När det gällde alkohol svarade 5 % att det minskat mycket, 18 % att det minskat något, 58 % att det i stort sett inte var någon skillnad, 7 % att det ökat något, 1 % att det ökat mycket och 11 % att de inte visste. När det gällde hasch och marijuana svarade 3 % att det minskat mycket, 4 % att det minskat något, 14 % att det var i stort sett ingen skillnad, 11 % att det ökat något, 3 % att det ökat mycket och 64 % att de inte visste.

På fråga angående vilken uppfattning den anställda hade angående attityden till alkohol inom Försvarmakten svarade 7 % att attityden var mer tolerant inom Försvarmakten, 45 % svarade att den var mer tolerant i det övriga samhället, 45 % svarade att den var i stort sett lika och 2 % angav att de inte hade någon uppfattning.

Utredning inom det civila försvaret

Utredningen har även gjort en enkätundersökning bland de som gjorde sin tjänstgöring inom det civila försvaret. Motsvarande frågor som ställdes till de totalförsvarspliktiga inom Försvarsmakten ställdes till de totalförsvarspliktiga med tjänstgöring vid Svenska Kraftnät och Vattenfall Training Centre. Där fick de som var inkallade till civilplikt i maj 2006 svara på enkäten vid ett gemensamt tillfälle för varje utbildningsenhet.

Totalt var det 54 totalförsvarspliktiga. Av dessa personer svarade 52 på enkäten. Vissa enkäter var dock bristfälligt ifyllda. Utredningen har därför valt att bara redovisa de frågor och svar där majoriteten svarat. Av undersökningen framgår följande.

På frågor rörande konsumtion av alkohol uppgav de totalförsvarspliktiga sammanfattningsvis att de i stort sett lika ofta drack alkohol och kände sig berusade när de drack innan de påbörjade sin civilpliktsutbildning som under den tid utbildningen varat. När det gällde frågorna avseende bruk av narkotika och anabola steroider uppgav majoriteten att det inte använt någon av dessa droger varken innan eller under sin tjänstgöring. Några uppgav dock att de en gång innan tjänstgöringen använt hasch eller marijuana, kokain och GHB. Därutöver uppgav några att de använt ecstasy, LSD, hallucinogena svampar och sömn- eller lugnande medel 5–20 gånger innan tjänstgöringen. Avseende användning av droger under tjänstgöringen uppgav två personer att de använt hallucinogena svampar mer än 20 gånger.

På frågan om de totalförsvarspliktiga visste om det fanns pliktiga i deras grupp som var påverkade av alkohol eller bakfulla i tjänsten svarade 28 personer ja, 19 personer nej och 5 personer vet inte. Ungefär samma svar angavs på frågan om de tror att det finns pliktiga som i deras grupp är påverkade av alkohol eller bakfulla i tjänsten. När det gäller användning av hasch, marijuana, annan narkotika och anabola steroider svarade en person ja på frågan om de visste att det fanns pliktiga i deras grupp som använde hasch eller marijuana på vardagar och helger, 31 personer svarade nej och 16 personer svarade vet inte. På samma fråga men avseende annan narkotika och anabola steroider svarade 34 personer nej och 14 personer vet inte. Ungefär samma svar angavs på frågan om de tror att det finns pliktiga som i deras grupp använder hasch, marijuana, annan narkotika eller anabola steroider på vardagar eller helger.

3.4 Rapporter angående alkohol och droger bland totalförsvarspliktiga och mönstrande

3.4.1 CAN:s rapporter

CAN har sedan år 1992 redovisat undersökningar avseende mönstrandets drogvanor i årliga rapporter. Nedan redovisas en kort sammanfattning av den senaste rapporten, Mönstrandets drogvanor 2005, rapport nr 95.

Vidare har CAN på uppdrag av bl.a. Försvarsmakten genomfört två undersökningar om alkohol- och narkotikavanorna bland totalförsvarspliktiga som fullgjort värnplikt i Sverige. Undersökningarna redovisas i en stencil-serie från CAN. Den första rapporten är från år 1997 och redovisas i stencil-serie nr 35. Den har rubriken Drogvanor bland värnpliktiga på fem förband inom Försvarsmakten samt en grupp civilpliktiga inom Räddningsverket. Den andra rapporten är från år 2000 och redovisas i stencil-serie nr 45. Den har rubriken Drogvanor bland värnpliktiga i Sverige, våren 2000.

Utredningen har tagit del av båda rapporterna och redovisar den från år 2000 nedan. Eftersom rapporten från år 1997 är relativt gammal har utredningen valt att inte redovisa den här. Det kan dock upplysas om att den rapporten bygger på gjord enkätundersökning med frågor som är liknande dem som gjordes i rapporten år 2000.

Mönstrandets drogvanor 2005

Undersökningen genomfördes vid det tillfälle de mönstrade infann sig till antagningsprovning vid respektive regionkontor. Deltagande i undersökningen var frivilligt och ifyllandet av enkäten skedde i samband med den teoretiska delen av mönstringsförfarandet. Undersökningen genomfördes anonymt. Externt bortfall, dvs. personer som skulle ha deltagit i undersökningen men av någon anledning inte gjorde det var 11 %.

På vissa av de frågor som ställdes blev svaren följande. Närmare 90 % av de mönstrande svarade att de drack alkohol och 6 % angav att det skedde två gånger i veckan eller oftare. 8 % angav att de åtminstone en gång i veckan drack sex glas alkohol eller mer vid ett och samma tillfälle. 25 % angav att de gör detta åtminstone 1–3 gånger i månaden och 39 % svarar att det sker mindre ofta än så

medan 25 % uppgav att de aldrig drack så mycket vid ett och samma tillfälle.

När det gäller tillgång till narkotika angav 40 % att de erbjudits narkotika och 14 % svarade att de prövat narkotika utan läkares ordination. Den narkotikatyp som prövats mest var cannabis. 8 % uppgav att de använt narkotika den senaste 12-månadersperioden och 2 % uppgav att de använt narkotika de senaste 30 dagarna.

I rapporten redovisas vidare de regionala resultat som framkom samt drogvanor och bakgrundsförhållanden.

Drogvanor bland värnpliktiga i Sverige, våren 2000

Uppdragsgivarna till rapporten Drogvanor bland värnpliktiga i Sverige var Försvarsmakten, Försvar mot droger och Läkare mot tobak. Målsättningen med studierna var att studera alkohol- tobaks- och narkotikavanor såväl före som under värnpliktstiden.

Undersökningen genomfördes som en stickprovsundersökning där personer som fullgjorde värnplikt valts ut slumpmässigt. De som valts ut fick svara på en enkät. Totalt deltog 2 965 personer som fullgjorde värnplikt vid 56 förband inom armén, flygvapnet och marinen. Den absoluta majoriteten som svarade på enkäten var män. Kvinnornas andel utgjorde 2 %.

Den slumpmässiga urvalsdragningen gick till på så sätt att antalet personer som enligt rekryteringsbehov och aktuell bemanning skulle tjänstgöra i februari år 2000 togs fram. Dessa uppgifter fördes över till en databas sorterade efter vapenslag. Ett utifrån en tänkt urvalsstorlek för varje vapenslag beräknat funktionstal låg därefter till grund för ett systematiskt slumpmässigt urval av förband. En dragning av var n:te individ indikerade från vilket förband en grupp på ca 50 personer skulle dras. Resultatet blev att samtliga förband inom marinen (18) och flygvapnet (6) deltog med varannan totalförsvarspiktig, medan 36 av 47 förband inom armén inkluderades. Av dessa 47 förband, som således utgjorde urvalsramen från armén, fanns några små enheter med någon enstaka tjänstgörande totalförsvarspiktig.

För att de enskilda individerna skulle dras på ett slumpmässigt sätt bestämdes att individer med en bestämd slutsiffra i personnumret skulle delta i enkätundersökningen. Beroende på förbandets beräknade antal totalförsvarspiktiga vid tidpunkten för datainsamlingen kom olika antal slutsiffror att användas.

Som i alla undersökningar fanns även i denna ett visst s.k. bortfall, dvs. personer som av olika anledningar inte kan eller vill medverka. Bortfallet i denna undersökning beräknat på tillgängligt material uppgick till ca 13 %. Bortfallet beräknades utifrån varje undersökningsledares uppgifter om totalt antal med aktuell slutsiffra och antal medverkande. Emellertid skickades inte alla protokoll avseende dessa uppgifter in och vissa protokoll var bristfälligt ifyllda. Sammanfattningsvis anges dock i rapporten att trots svårigheterna med såväl urvalsdragningen som genomförandet av datainsamlingen, måste resultatet betraktas som tillfredsställande. Det finns enligt rapporten ingen anledning att anta att urvalet inte skulle vara representativt.

I rapporten redovisas resultatet av enkätundersökningen i frekvenstabeller som visar procentuell fördelning av svaren. Vissa av frågorna avsåg förhållandena såväl före som under värnplikts-tjänstgöringen, vilket framgår av tabellerna. Det interna bortfallet, dvs. andelen som inte svarat på en viss fråga, är högre på frågorna som avsåg förhållandet under värnpliktstiden. Enligt rapporten kan det finnas flera skäl till detta. Ett kan vara att respondenten tvekat att uppge sina aktuella drogvanor, ett annat att han eller hon ansett att frågan redan var besvarad i första delen. Det finns emellertid ingenting som tyder på att den förstnämnda förklaringen skulle vara mer giltig än den andra.

Vissa av tabellerna som redovisas i rapporten redovisas i *bilaga 4*. Sammanfattningsvis kan utläsas av tabellerna att frekvensen konsumtionstillfällen av alkoholhaltiga drycker var högre före värnpliktstjänstgöringen än under. Vidare var kvantiteten per dryckestillfälle högre före värnpliktstjänstgöringen än under. Det var fler som drack alkohol så de kände sig berusade före värnplikten än under. Det fanns totalförsvarspliktiga som använde narkotika och då främst cannabis.

3.4.2 Värnpliktsrådets rapporter

Värnpliktsrådet har vid två tillfällen anlitat undersökningsföretaget Markör AB som genomfört undersökningar i syfte att få reda på vilka attityder totalförsvarspliktiga har till alkohol och narkotika. Undersökningarna handlade främst om personliga attityder men också om hur totalförsvarspliktiga upplever de attityder som råder inom Försvarsmakten. De flesta frågorna till undersökningarna

utformades av Värnpliktsrådet tillsammans med CAN. Undersökningarna har presenterats i två rapporter från år 2004 och år 2006.

Nedan redogörs för de båda rapporterna i ett sammanhang. De frågor som ställdes i de två olika enkätundersökningarna var inte alltid desamma. Därav finns det i redogörelsen av vad som framgår av rapporterna inte alltid uppgift från år 2004 och år 2006.

HÄLL UPP, DRICK UPP, STÄLL UPP – En rapport från Värnpliktsrådet om attityder till alkohol och narkotika inom Försvarsmakten 2004 och Slumpvis säkerhet – Värnpliktsrådets rapport om behovet av slumpvisa drogtester inom Försvarsmakten 2006.

Metoden för undersökningarna som användes i båda rapporterna gick till på så sätt att register erhöles från Totalförsvarets pliktverk över samtliga som fullgjorde värnplikt vid en viss tidpunkt. År 2004 var populationen i undersökningen knappt 15 000 totalförsvarspliktiga och år 2006 drygt 7 000 totalförsvarspliktiga. Dessa förmedlades för varje undersökning till Markör AB. Ur populationen slumpades sedan år 2004 cirka 1 400 totalförsvarspliktiga och år 2006 cirka 2 000 totalförsvarspliktiga, till vilka telefonnummer togs fram. Bland dessa genomfördes sedan 504 telefonintervjuer år 2004 och 500 telefonintervjuer år 2006. Undersökningarna genomfördes på så sätt att om någon inte nåddes slumpades en ny person fram bland telefonnummersatta, tills det att önskat antal intervjuer uppnåts.

Under intervjuerna fick de intervjuade svara på frågor eller påståenden och svarsalternativen som gavs var instämmer helt, instämmer delvis, instämmer nog inte, instämmer inte alls och har ingen uppfattning.

Av rapporterna framgår bl.a. följande.

År 2006 angav 20,6 % att de instämmer helt eller delvis på påståendet jag upplever att det finns en mer tolerant attityd till alkohol inom försvaret än det gör i samhället i övrigt. På motsvarande fråga år 2004 angav 20 % att de instämmer helt eller delvis.

År 2006 angav 31,6 % att de instämmer helt eller delvis på frågan jag upplever att man som värnpliktig dricker mer alkohol än som civil, när man är ute på krogen.

År 2006 uppgav 32,8 % att de instämmer nog inte eller instämmer inte alls på påståendet jag dricker aldrig så mycket kvällen före tjänstgöring att jag riskerar att vara bakfull morgonen efter. På i stort sätt samma fråga men formulerad jag dricker aldrig så mycket kvällen före tjänstgöring att jag riskerar att vara bakfull dagen efter svarade år 2004 25 % att de instämmer nog inte eller instämmer inte alls.

År 2006 svarade 21,2 % att de instämmer helt eller delvis på påståendet jag tror att det finns värnpliktiga på mitt förband som på vardagar röker hasch eller marijuana. År 2004 svarade 16 % att de instämmer helt eller delvis på påståendet jag tror att det finns värnpliktiga på mitt förband som på vardagar röker hasch eller marijuana istället för att dricka alkohol, därför att man inte blir bakfull av att röka hasch eller marijuana.

År 2006 angav 22,4 % att de helt eller delvis instämmer i påståendet jag vet att det finns värnpliktiga som använder någon form av narkotika när hon eller han är hemma på helgpermission.

3.4.3 Civilpliktsrådets enkätundersökning

Civilpliktsrådet har under våren 2006 låtit de totalförsvarspliktiga kraftverksoperatörerna i Jokkmokk och kraftledningsreparatörerna i Åsbro besvara ett frågeformulär. Alla svar var anonyma. Totalt svarade 42 personer på frågorna varav 15 kraftverksoperatörer och 27 kraftledningsreparatörer. Frågorna avsåg förekomsten av alkohol och droger på utbildningsplatsen under de totalförsvarspliktigas vistelse på förläggningen och den tid de pliktiga varit i tjänst för praktiska övningar eller teori om inte annat angavs samt hur utbildningsplatsen agerat.

Av Civilpliktsrådets sammanställning framgår bl.a. följande.

På frågan hur ofta har alkohol druckits på förläggningen svarade 3 personer 1–3 gånger, 19 personer 4–8 gånger, 15 personer 9–15 gånger och 5 personer 16 gånger eller fler.

På frågan har det förekommit någon annan form av berusningsmedel annat än alkohol, t.ex. droger, medicin eller liknande svarade 39 personer aldrig och 1 person 1–3 gånger. Denna person uppgav att någon hade "rökt på".

16 personer svarade nej och 26 personer svarade ja på frågan om det förekommit att någon varit påverkad eller bakfull under tjänstgöringstid.

På frågan om det finns alkohol på förläggningen svarade 9 personer har förekommit, 31 personer brukar förekomma och 1 person vet inte.

4 Drogpreventiva program

4.1 Inledning

Det kan vara svårt att upptäcka alkohol- och andra drogproblem på en arbetsplats. Personer med sådana problem är ofta skickliga på att dölja detta. I arbetslivet finns det möjlighet att förhindra att anställda hamnar i problem. Arbetsplatsens inställning till alkohol och andra droger har visat sig ha en mycket stor betydelse när det gäller att forma de anställdas drogvanor. En alkoholliberal arbetsplats befäster gamla mönster och underlättar bruk av alkohol i vissa situationer. På en arbetsplats med en tydlig och klar inställning till narkotika, dopningspreparat och alkohol i olika situationer och en väl förankrad och genomarbetad drogpolicy är alkoholförtäring som inverkar på arbetet och narkotika samt dopningspreparat inte godtagbart.

4.2 Försvarsmaktens drogpreventiva program

Sedan år 1998 har Försvarsmakten arbetat med ett handlingsprogram för att tidigt upptäcka alkohol- och annat drogmisbruk. Det förebyggande arbetet har (beroende i tid) bestått av tre delar, nämligen drogpolicy, drogtester och utbildning.

4.2.1 Försvarsmaktens drogpolicy

År 2001 fastställdes en reviderad drogpolicy för Försvarsmakten. Målsättningen med policyn är att förebygga missbruk av alkohol och användning av narkotika och olagliga dopningsmedel samt att skapa en attityd till alkohol och droger som baseras på kunskap, gott omdöme och omtanke om varandra.

I policyn anges att all personal skall engageras i arbetet med att:

- hålla verksamheten fri från narkotika och olagliga dopningsmedel,
- förebygga alkohol- och drogrelaterade tillbud och olyckor,
- förebygga uppkomst av alkohol-, narkotika- och dopningsmissbruk och
- aktivt hjälpa alla med missbruksproblem.

I drogpolicyn anges vidare vilka regler och mål som skall gälla inom Försvarsmakten. Det anges att inom Försvarsmakten skall bruket av alkohol skötas med stor varsamhet och gott omdöme. All personal skall avstå från alkoholkonsumtion som riskerar att äventyra arbetet, säkerheten och hälsan. Vid representation skall det råda restriktivitet beträffande nyttjande av alkohol och alkoholfria alternativ skall erbjudas. Vid all annan tjänsteutövning gäller ”nolltolerans”. Alla skall helt avhålla sig från icke-medicinsk användning av narkotika och olagliga dopningsmedel. Förebyggande åtgärder såsom information och utbildning enligt PRIME for Life metoden skall genomföras med all personal. (Förklaring om vad som avses med PRIME for Life redovisas i avsnitt 4.2.3). Alla skall vid nyanställning och byte av placering informeras om förbandets/skolans eller motsvarande alkohol- och drogpolicy. Vid upphandling skall det ställas krav på att entreprenören följer policyn. Utbildning om förebyggande verksamhet samt effekterna av alkohol, narkotika och olagliga dopningsmedel skall ingå i nivåhöjande utbildning liksom vid annan chefsutbildning. Varje förband/skola eller motsvarande skall omsätta Försvarsmaktens policy till en lokal policy med tillhörande handlingsplan och utbildningsplan för arbetet mot missbruk av alkohol och all befattning med narkotika och olagliga dopningsmedel. Förband/skola eller motsvarande som har styrketräningsanläggning skall särskilt beakta arbetet mot dopning inom idrotten. All personal skall känna ansvar för varandra såväl i som utanför tjänsten och uppmärksamma om någon medarbetare missbrukar alkohol eller använder narkotika och/eller olagliga dopningsmedel. All personal skall vidtaga åtgärder så att verksamheten kan genomföras utan säkerhetsrisker. Om den som är läkare skall ordinera läkemedel med sinnespåverkande effekter skall han eller hon anmäla detta till förbandsläkaren för en värdering av vilka särskilda föreskrifter som kan behövas angående vissa slag av tjänstgöring, t.ex. vapen eller fordonstjänst.

I policyn finns även angivet riktlinjer för handlingsplan. Där anges att enligt arbetsmiljölagen (1977:1160) har varje arbetsgivare rehabiliteringsansvar för sina anställda. Detta rehabiliteringsansvar omfattar också drogmissbruk. Enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring är det varje anställds skyldighet att medverka vid sin egen rehabilitering.

I handlingsplanen anges vidare vilka åtgärder som skall företas vid misstanke och konstaterat drogmissbruk. De angivna åtgärderna är uppdelade på anställd personal och totalförsvarspliktig personal. I handlingsplanen anges följande.

Anställd personal

Åtgärder vid *misstanke* om kvarstående eller pågående berusnings-effekter samt ett positivt alkoholutandningsprov.

- Individens skall omedelbart tas ur tjänst och skickas hem.
- Närmaste chef skall ingripa och ansvara för att händelsen utreds.
- Testning/läkarundersökning skall ske.
- Lämpliga åtgärder vidtas tills eventuell rehabiliteringsutredning är slutförd.

Åtgärder vid *misstanke* om missbruk.

- Rehabiliteringsutredning skall genomföras.
- Dokumentation skall föras under hela rehabiliteringsutredningen.
- Varsamhet skall iakttas så att inte den personliga integriteten kränks.

Åtgärder vid *konstaterat* alkoholmissbruk.

- Förbandschef skall ansvara för att rehabiliteringsavtal upprättas.
- Individens rehabilitering skall följas upp och utvärderas.
- Upprättat rehabiliteringsavtal skall vid byte av befattning inom Försvarsmakten, med beaktande av sekretess, medfölja till den nya arbetsplatsen för att säkerställa fortsatt rehabilitering.
- Avslutad rehabilitering skall följas av fortsatt stöd till individen.

Åtgärder vid *konstaterat* användande av narkotika och/eller olagliga dopningsmedel samt vid ett positivt narkotikatest.

- Förbandschef skall ansvara för att ett rehabiliteringsavtal upprättas. I avtalet skall ingå att individen frivilligt deltar i oanmälda drogtester.
- Individen kan omplaceras i avvaktan på att rehabiliteringsåtgärder är insatta.
- Upprättat rehabiliteringsavtal skall vid byte av befattning inom Försvarsmakten, med beaktande av sekretess, medfölja till den nya arbetsplatsen för att säkerställa fortsatt rehabilitering.
- Avslutad rehabilitering skall följas av fortsatt stöd till individen.

Åtgärder vid brott mot rehabiliteringsavtalet.

- Förbandschef skall ansvara för att orsaken utreds och i samråd med individen utarbeta förändringar i avtalet för att säkerställa att rehabiliteringen fullföljs så att den anställde kan kvarstå eller återgå i tjänst.

I avtalet anges vidare att samtliga av de ovan redovisade åtgärderna skall, om individen så önskar, ske i samråd med arbetstagarorganisation. Därtill anges att upprepade brott mot rehabiliteringsavtalet eller grav misskötsamhet som beror på missbruk av alkohol och droger ytterst kan vara skäl för uppsägning.

Totalförsvarspliktig personal

Åtgärder vid *misstanke* om kvarstående berusningseffekter.

- Individen skall omedelbart tas ur tjänst.
- Närmaste chef skall ingripa och ansvara för att händelsen utreds.
- Testning/läkarundersökning skall erbjudas den misstänkte.
- Individen kan omplaceras tills eventuell rehabiliteringsutredning är slutförd.
- Individen kan omedelbart avstängas från vidare hantering av vapen, ammunitionseffekter och fordon.

Åtgärder vid *misstanke* om missbruk.

- Förbandschef kan, enligt 5 kap. 1 § lagen om totalförsvarsplikt, beordra den värnpliktige att underkasta sig en hälsoundersökning med syfte att utröna om missbruk föreligger eller ej.
- Rehabiliteringsutredning skall genomföras med syfte att ge underlag för beslut om åtgärder och beslut om individen kan kvarstå i tjänst eller ej. Med individens medgivande kan utredning ske i samråd med civil arbetsgivare och sociala myndigheter.
- Dokumentation skall föras under rehabiliteringsutredningen.
- Varsamhet skall iakttagas så att den personliga integriteten inte kränks.

Därtill anges att för att den värnpliktige skall få kvarstå i tjänst krävs vid konstaterat alkoholmissbruk eller användning av narkotika och olagliga dopningsmedel att ett avtal upprättas mellan den värnpliktige och förbundet/skolan eller motsvarande. I avtalet skall ingå att den värnpliktiges drogfrihet regelbundet kontrolleras med oanmälda drogtestar. Om den värnpliktige bryter mot avtalet skall beslutet om att kvarhålla denne på förbundet/skolan eller motsvarande omprövas.

4.2.2 Drogtester

I juni år 2001 undertecknade Försvarmakten och de fackliga organisationerna SACO Försvär, SEKO Försvär, Försvärsförbundet och Officersförbundet ett avtal om periodiska hälsokontroller. Avtalet gav Försvarmakten möjlighet att genomföra drogtestning med slumpmässigt urval bland Försvarmaktens personal. Syftet med avtalet var att bidra till att skapa en säker arbetsmiljö och förebygga drogrelaterade olyckor och tillbud och därigenom också skydda tredje man.

I avtalet angavs att målet var att årligen undersöka 25 % av personalen inom särskilt riskfyllda verksamhetsområden som i bilaga till avtalet angavs vara vapenutbildning, övningar, hantering av vapen och ammunition, hantering av fordon (inklusive flyg och fartyg), hantering av explosiva och brandfarliga varor (IFTEX, BVKF) och säkerhetsklassat arbete. Därtill skulle 10 % av den övriga personalen undersökas.

I avtalet reglerades också att information skulle ges till personalen avseende avtalet och dess innerbörd innan avtalade hälsokontroller började genomföras. Viss angiven personal skulle även genomgå speciell utbildning i ämnet. Avtalet föreskrev vidare vilka åtgärder som skulle vidtagas vid positivt test och vid vägran att genomgå test. Avtalet stadgade även att en utvärdering av avtalet skulle göras efter ett år. I bilagor till avtalet fanns specificerade krav på Medicinsk bedömare (MB) samt provtagande sköterska, krav på analyslaboratorium samt rutiner för hur testerna skulle genomföras.

De första drogtesterna genomfördes under fjärde kvartalet år 2002. I december år 2004 upphörde emellertid testprogrammet. Detta beroende på att det uppstod en oklarhet om Försvarmakten hade bemyndigande att ingå avtalet om drogtestning.

Under den period testprogrammet pågick testades sammanlagt 4 612 personer. År 2002 testades 155 personer varav 118 personer inom särskilt riskfyllda verksamhetsområden och 37 personer inom övrig personal. År 2003 testades 1 995 personer varav 1 640 personer inom särskilt riskfyllda verksamhetsområden och 355 personer inom övrig personal. Slutligen testades år 2004 2 462 personer varav 2 045 personer inom särskilt riskfyllda verksamhetsområden och 417 personer inom övrig personal.

4.2.3 Utbildning

I samband med att avtalet undertecknades utarbetade Försvarmakten och de fackliga organisationerna en undervisningsfilm med handledningshäfte. Därtill togs en informationsbroschyr fram med motsvarande information. I filmen, handledningshäftet och i broschyren förklarades varför och när drogtesterna skulle införas. Vem som skulle testas och hur många samt vad testerna bestod av. Vidare informerade man om hur testerna skulle gå till och vad som hände efter det testet var taget samt vilka rutiner som fanns om ett test var positivt. Därtill redovisade man kostnaderna för testtagningen samt en beräkning av Försvarmaktens kostnader för missbruk och skador på grund av alkohol.

År 2004 togs ett särskilt utbildningsmaterial riktat till chefer och nyckelgrupper som fackligt förtroendevalda fram. Syftet med utbildningsmaterialet var att ge personalkonsulenter eller

motsvarande yrkesgrupper ett grundmaterial att använda vid lokala och regionala chefsutbildningar.

Förutom det ovan redovisade utbildningsmaterialet initierades ett särskilt utbildningsprogram, PRIME For Life som är en drogförebyggande utbildning. Utbildningens främsta fokus är alkohol men den innehåller också ett avsnitt om narkotika. Denna utbildning riktade sig initialt endast till anställda inom Försvarsmakten men sedan år 2006 omfattas även totalförsvarspiktiga av utbildningen. Försvarsmakten hade som målsättning att all personal skulle genomgå utbildningen under år 2005. Denna interna målsättning har dock inte uppfyllts. Sammanlagt hade år 2005 endast runt 10 procent av personalen genomgått utbildningen.

PRIME for Life är ett program som kommer från USA. Det är forskningsbaserat och bör förmedlas på några dagar. Inom Försvarsmakten förmedlas programmet genom en sammanhängande utbildning på en och en halv dag (ca 10 timmar). Målsättningen med programmet är att förhindra att drogrelaterade problem överhuvudtaget uppstår, att upptäcka problem så tidigt som möjligt och därmed förhindra riskutveckling samt lindra den skada som redan uppstått och hindra ytterligare skadeutveckling. Utbildningen fokuserar på människans möjlighet att själv påverka sin situation och riskuppfattning.

Det finns en mycket utförlig manual för programmet. Deltagarna får en studiehandbok i vilken allt väsentligt om programmet finns att läsa.

PRIME for Life har utvärderats i flera oberoende studier i USA. I dessa har man kunnat visa att utbildningen påverkat riskuppfattningen och att konsumtionen av alkohol minskat bland dem som genomgått utbildningen. PRIME for Life har i Sverige använts bl.a. av Stockholms stad, IOGT-NTO (Sveriges största nykterhetsorganisation) och Försvarsmakten. I de studier som gjorts i Sverige har man hittills inte kunnat påvisa någon effekt av programmet som är statistiskt belagd. Programmet har gett effekter på kunskaper och riskuppfattning i de studerade grupperna, men däremot har man inte kunnat se några effekter på alkoholvanor vid en korttidsuppföljning. Positiva effekter har dock kunnat utskiljas.

4.2.4 Utvärdering av Försvarsmaktens drogpreventiva program

I avtalet mellan Försvarsmakten och de fackliga organisationerna om periodiska hälsokontroller i Försvarsmakten ingick en reglering om att avtalet skulle utvärderas. Under våren 2003 utarbetades en forskningsplan och projektmedel söktes av regeringens narkotikasamordnare (Mobilisering mot narkotika) som senare beviljade en del av det sökta beloppet. Under hösten 2003 godkände forskningsetikkommittén vid Karolinska Institutet forskningsplanen. Forskningen redovisades senare i rapporten En utvärdering av Försvarsmaktens drogpreventiva program – mål, känslighet och integritet. Författarna till rapporten var Med. dr Ulric Hermansson vid Karolinska Institutet, docent Olof Beck vid Karolinska Institutet och Jur dr. Annamaria Westregård vid Lunds universitet. De specifika frågeställningarna i rapporten var följande:

- Hur väl följer organisationens olika aktörer de uppställda målen?
- Upplever anställda den slumpmässiga testningen som känslig?
- Upplever anställda att de fått tillräcklig information och utbildning?
- Är det rimligt och försvarligt ur integritetssynpunkt att genomföra slumpvisa nykterhets- och narkotikakontroller på anställda inom Försvarsmakten?
- Strider genomförandet av drogtester mot arbetsrättslagstiftningen?

I rapporten redovisas den slutsats som författarna gör enligt följande.

1. Nästan alla anställda som genomfört slumpmässiga alkohol- och narkotikatester upplever inte dessa som känsliga (besvärande). Dessutom uppger en klar majoritet att de fått tillräcklig information före testprogrammet startade.

2. Av de elva på förhand uppsatta målen som är hämtade från Försvarsmaktens policy och handlingsplan bedöms sex av målen vara till stora delar eller helt uppfyllda. Två av målen bedöms till viss del vara uppfyllda och tre bedöms inte vara uppfyllda under undersökningsperioden. Måluppfyllelsen sammanfattas i nedanstående:

- Följande mål är helt uppfyllda: Anställda kallas inom utsatt tid till testning, personalchef har kännedom om hur vägran om testning hanteras och målet att det råder restriktivitet i samband med representation.
- Följande mål är till stora delar uppfyllda: Lokal policy fanns före testprogrammet startade, information till alla anställda före det att testprogrammet startade och lokala förhandlingar har skett mellan parterna vad gäller slumpnivå.
- Följande mål är till viss del uppfyllda: Nyanställda informeras om Försvarsmaktens policy och preventionsarbetet med anabola steroider på träningsanläggningar.
- Följande mål är inte uppfyllda: Lokal utbildningsplan, särskild utbildning till chefer och andra nyckelpersoner och Försvarsmaktens policy ingår i upphandlingskraven.

3. En samlad bedömning av testerna ur de olika aspekterna så som de genomförs och med beaktande av konsekvenserna vid ett positivt utslag dvs. arbetstagaren skall genomgå rehabilitering för att bli kvitt sitt missbruk gör att dessa inte strider mot de enskilda individernas integritet. Skyddsvärdet dvs. att få ha sitt narkotikamissbruk och alkoholintag i fred är lågt.

4. Med beaktande av hur testerna genomförs, i vilket syfte de genomförs m.m. finns det inget som tyder på att dessa skulle strida mot de enskilda personernas integritet utifrån den praxis som arbetsdomstolen och Europadomstolen fastslagit i fråga om genomförande av alkohol- och drogtester. Dessa framstår som väl avvägda och en rimlig proportion föreligger mellan de enskilda individernas anspråk på integritet och omgivningens krav.

4.2.5 Försvarsmaktens försöksverksamhet med alkoholås

Förutom ovan redovisad drogförebyggande verksamhet har Försvarsmakten genom Försvarsmaktens logistik även genomfört ett försök med alkoholås på fjärrgodsfordon som en trafiksäkerhets-höjande åtgärd. Innan installationen påbörjades vände sig Försörjningsdivisionen på Försvarsmaktens logistik till Säkerhetsinspektionen på Högkvarteret. Säkerhetsinspektionen lämnade sitt stöd till åtgärden med motiveringen att det var en åtgärd som ligger

inom ramen för Försvarsmaktens trafiksäkerhetsarbete. Installationen var planerad att genomföras i två etapper med utvärdering efter etapp ett. Utvärderingen av etapp ett skulle ligga till grund för fortsatt installation.

Av den utvärdering som är gjord av etapp ett framgår att alkolås är en förhållandevis enkel åtgärd för att minska framförande av motordrivna fordon med alkohol i kroppen. Dagens alkolås är driftsäkra, svåra att manipulera utan att det framgår i loggfunktionen och enkla att handha. Nackdelen med alkolås med hög kvalitet är att de är dyra. Kostnaden är ca 17 000 kr/lås och dessutom skall låsen kalibreras en till två gånger per år. Slutsatsen i utvärderingen sammanfattas med att installationen av alkolås är en trafiksäkerhetshöjande åtgärd som ökar trafiksäkerheten för anställda och övriga trafikanter. Med det resultat som redovisats efter etapp ett bör enligt utvärderingen etapp två genomföras.

4.3 Svenska Kraftnät och Vattenfall Training Centres drogpreventiva program

Svenska Kraftnät och Vattenfall Training Centre arbetar också med att åstadkomma en narkotikafri och nykter arbetsplats. Även här består det förebyggande arbetet av drogpolicy, drogtester och utbildning.

4.3.1 Svenska Kraftnäts drogpolicy

Svenska Kraftnät har upprättat alkohol- och narkotikapolicy och handlingsplaner. Policyn och handlingsplanerna är skrivna för anställd personal men samma regler och principer tillämpas på de som tjänstgör med civilplikt. En åtskillnad görs dock och det är reglerna om rehabilitering. Vid drogmisbruk hos pliktiga sker ingen rehabilitering utan de avstängs från vidare tjänstgöring.

Policyn är uppdelad och redovisar dels en narkotikapolicy dels en alkoholpolicy med tillhörande handlingsplaner och rehabiliteringsåtgärder. Nedan redovisas en gemensam sammanfattning av policierna. I policierna anges att i Svenska Kraftnäts arbete för en narkotikafri och nykter arbetsplats ingår en gemensam policy samt utbildning, testning och vid behov rehabilitering som sammantaget syftar till att säkerställa en narkotikafri arbetsmiljö, verka för en

nykter arbetsplats, förebygga ohälsa, tillbud och olyckor, på såväl arbetstid som på fritiden och förhindra nedsättning av den anställdes förmåga att utföra sina arbetsuppgifter. I policyn anges följande mål:

- Upprätthålla en trygg och säker arbetsmiljö och arbetsplats,
- förhindra all icke-medicinsk användning av narkotika bland alla anställda,
- verka för en nykter arbetsplats,
- öka alla medarbetares medvetenhet om alkoholens inverkan på vår hälsa,
- medverka till att missbrukaren kan ha kvar sin anställning under förutsättning att medarbetaren visar samarbetsvilja och resultat i ett rehabiliteringsprogram,
- möjliggöra tidig upptäckt av missbruk och tidigare rehabiliteringsinsatser,
- skapa öppenhet och respekt för alkoholfrågorna,
- att vara en förebild för energi- och kraftbolagen inom branschen i narkotikafrågor.

I policyn uppställs även krav som gäller samtlig personal på Svenska Kraftnät. Kraven anges vara att:

- Helt avstå från all icke-medicinsk användning av narkotikaklassade preparat,
- medverka till den provtagning som är nödvändig för att säkerställa en narkotikafri arbetsplats,
- vara nykter under arbetstid,
- den anställda skall genomgå och fullfölja ett kontrollerat rehabiliteringsprogram om missbruk konstateras.

I handlingsplanen anges att alla anställda skall ha en god kunskap om narkotika- och alkoholpolicyn och dess handlingsprogram. Den som har personalansvar skall ge denna information minst en gång per år till sina medarbetare. Ökade kunskaper skapar förutsättning för en narkotikafri arbetsmiljö och för en nykter arbetsplats. Information om policy och handlingsprogrammet ges även vid anställningsintervjuer, introduktionsutbildning och arbetsmiljöutbildning. En grundläggande och fortlöpande utbildning på 4 timmar ges för chefer, skyddsombud och fackliga representanter vid ett gemensamt utbildningstillfälle.

I handlingsplanen anges vidare vilka åtgärder som skall företas vid misstanke och konstaterat narkotika- och alkoholmissbruk och onykterhet på arbetsplatsen. Där anges bl.a. att chefen är skyldig att agera vid misstanke om missbruk. Den som är påverkad av narkotika eller alkohol skall avvisas från arbetsplatsen och det är chefen som ansvarar för att personal som är drogpåverkad avvisas på lämpligt sätt. Vid misstanke om narkotikamissbruk skall chefen boka tid hos företagshälsovården för ett narkotikatest som inte är föraviserat. Test sker i direkt anslutning till det samtal som chefen skall genomföra med medarbetaren.

Även åtgärder som bör vidtas av arbetskamrater anges i handlingsplanen. Där anges att arbetskamrater som upptäcker eller misstänker missbruk bör agera tidigt och lägga sig i även om det känns svårt. Att inte lägga sig i innebär fortsatt risk för den anställde och arbetskamraterna. Där poängteras att arbetskamraterna i första hand har ett medmänskligt ansvar. Det är inte skvaller att gå vidare med information eller misstankar till närmaste chef. Svenska Kraftnät måste sträva efter en öppenhet att hjälpa till när någon mår dåligt. En person med narkotika- eller alkoholberoende behöver professionell hjälp. Det sämsta du kan göra är att inte göra något alls.

När det gäller tester anges att vid skäligen misstanke om narkotikapåverkan kontaktas företagshälsovården för en bedömning. Kvarstår därefter misstanke görs drogtest i form av urinprov. Chef och företagshälsovård gör tillsammans en bedömning om personens arbetsförmåga och om omplacering är nödvändig på grund av säkerhetsskäl tills analys svar lämnats. Vid rehabilitering tas oaviserade tester slumpmässigt i tiden i stödjande och kontrollerande syfte. Överenskommelse skrivs mellan den anställde och företaget. Om en anställd trots att Svenska Kraftnät gett motiv till narkotikatester vägrar att följa policy och handlingsprogram kommer Svenska Kraftnät att betrakta detta som en ordervägran. Orsak till ordervägran måste utredas av ansvarig chef. Detta handlande kan leda till att den anställde inte kan vara kvar i nuvarande befattning.

När det gäller misstanke om alkoholpåverkan anges att om en arbetstagare som av chefen betraktas som alkoholpåverkad bestrider detta finns möjlighet för den anställde att genomgå alkoholtest. Alkoholtestet är frivilligt. Om den anställde inte vill ta ett alkoholtest gäller chefens bedömning och den anställde skickas hem omedelbart.

Handlingsplanen reglerar även rehabilitering. Där anges att rehabilitering föregås av en rehabiliteringsutredning. Rehabiliteringsutredningen skall innehålla orsaker till den nedsatta arbetsförmågan, nödvändiga åtgärder för återgång i arbete, vad arbetsgivaren kan göra och vem eller vilka som gör vad. Utredningen skall skickas till den försäkringskassa som den anställde tillhör. Arbetstagaren förväntas medverka i utredningen. Om den anställde vägrar att medverka ska även detta skrivas in i rehabiliteringsutredningen. Därtill anges följande.

- Målet är att uppnå att den anställde ska upphöra med sitt missbruk.
- Överenskommelse görs om en skriftlig rehabiliteringsplan, som är undertecknad av arbetsgivarrepresentant och den anställde. Om den anställde inte följer överenskommelsen ska konsekvenserna klart framgå.
- Internt stöd erbjuds. T.ex. kontaktperson till förfogande eller erbjuda hjälp via företagshälsovård eller resurscentrum. Externt kan det handla om resurser från samhället. Krav på återkommande test, för att kontrollera om missbruket upphört.
- Läkarintyg vid första dagens insjuknande.
- Uppföljningssamtal måste ske regelbundet mellan chef och medarbetare under minst 1 år.
- Omplacering kan bli aktuellt om inte rehabiliteringen fungerar. Tillfällig omplacering kan även vara aktuellt vid risk utifrån skydds- och säkerhetssynpunkt.
- Den yttersta konsekvensen om missbruket fortsätter kan leda till att företaget säger upp den anställde p.g.a. personliga skäl.

4.3.2 Vattenfall Training Centres drogpolicy

Vattenfall Training Centre har upprättat en speciell handlingsplan för alkohol- och drogmissbruk för personer som fullgör civilplikt benämnd Handlingsplan alkohol- och drogmissbruk, civilpliktiga Vattenfall Training Centre,Handledning för civilpliktiga. Vidare finns en motsvarande handlingsplan men som avser handledning för personal. Innehållet i handlingsplanerna är i stort det samma men i handlingsplanen för personal finns det ytterligare ett avsnitt som tar upp kännetecknen på olika droger samt vägledning avseende det samtal som skall hållas mellan den som fullgör civilplikt och kontaktpersonen eller motsvarande (se mer härom nedan).

I policyn anges att arbete/studier och droger inte hör ihop. En alkohol- och drogfri arbetsplats är en förutsättning för en god arbetsmiljö. Är kulturen på arbetsplatsen sådan att missbruk kan främjas är detta ett allvarligt arbetsmiljöproblem. Ett missbruk påverkar inte bara missbrukaren själv utan också arbetskamrater, studiekamrater och studenter. Arbetsgivare, alla anställda och elever har gemensamt ansvar att verka för en effektiv och mänsklig arbetsmiljö utan alkohol eller andra droger. Om problem med bruk/missbruk av alkohol eller andra droger uppstår är det viktigt att snabbt och bra hantera dessa problem.

I handlingsplanen anges vidare att alla som fullgör civilplikt och anställda skall ha god kunskap om policy för alkohol- och drogmissbruk och dess handlingsprogram på Vattenfall Training Centre. Information skall ges minst en gång per år till samtlig personal.

Vidare uppställs åtgärder som skall företas vid misstanke om alkohol eller drogmissbruk hos personer som fullgör civilplikt. Åtgärderna anges enligt följande.

1. Den som är påverkad av alkohol eller droger skall avvisas från utbildningen/arbetsplatsen omedelbart. – Det är allas ansvar att reagera om man vet om eller misstänker att alkohol- eller annat drogmissbruk förekommer på arbetsplatsen. Kontaktpersoner/motsv ska underrättas för att kunna vidta de åtgärder som behövs.
2. Finns misstanke om missbruk ska kontaktperson/motsv ta initiativ till samtal med den civilpliktige. Håll dig till arbetsprestation och beteendeförändring. Förbered dig och dokumentera. Kontaktperson/motsv bokar tid hos företagshälsovården för ett narkotikatest som inte är föraviserat. Test sker i direkt anslutning till det samtal som kontaktpersonen/motsv genomför med den civilpliktige. Ta reda på orsakerna till ökad frånvaro eller försämrade arbetsprestation om detta har förekommit. Ingrip i tid och ”lägg dig i”. Misstag och felaktigheter i arbetsinsatsen kan ha många orsaker, men gemensamt är att ju tidigare du ingriper desto större chans till förbättring. Eftersom ett samtal av det här slaget ibland kan upplevas som obehagligt, är det viktigt att förbereda det ordentligt och hålla det i en lugn miljö utan tidspress.

3. Då missbruk förekommer ska kontaktperson/motsv samråda med skolchefen.
4. Ta hjälp av företagshälsovården eller andra rådgivande för bedömning eller diagnos.
5. Vidta rehabiliterande åtgärder eller stödinsatser som syftar till att förbättra situationen i samråd med skolchefen och/eller företagshälsovården.
6. Rehabiliteringsåtgärder förutsätter att den civilpliktige själv aktivt medverkar. Om den civilpliktige så önskar kan kontaktperson/motsv informera civilpliktsrådet om ev. åtgärd.
7. Vid försäljning av alkohol och/eller droger är detta en kriminell handling.

Därtill anges i handlingsplanen att när Vattenfall Training Centre fått kännedom om att alkohol- eller drogmissbruk förekommit, är det deras skyldighet att vidta de åtgärder som krävs för att förhindra att missbruket fortsätter. När det gäller åtgärder anges följande.

- Dag 1: En civilpliktig som är påverkad av alkohol eller andra berusningsmedel ska inte vara på arbetsplatsen/utbildningen. Rådgör med skolchefen eller företagshälsovården om lämplig åtgärd. Kanske bör den civilpliktige komma under sjukhusvård. Det är viktigt att säga till den som skickas från utbildningsplatsen att infinna sig nästa dag.
- Dag 2: Samtala med den civilpliktige påföljande dag. Ta reda på om det inträffade är en engångsföreteelse eller ett tecken på missbruk.

När det gäller sanktioner anges att om överenskommelse inte kan nås mellan inblandade parter avskiljs den civilpliktige från utbildningen.

Utöver dessa handlingsplaner finns en handlingsplan benämnd Kortsiktig handlingsplan alkohol och drogmissbruk civilpliktiga Vattenfall Training Centre. I denna anges att Vattenfall Training Centre skall ha alkohol- och drogfria arbetsplatser. Detta krav omfattar samtlig personal, konsulter, inhyrd arbetskraft och civilpliktiga. Detta för att upprätthålla en trygg och säker arbetsmiljö. Vidare anges att Vattenfall Training Centre skall förhindra

all icke-medicinsk användning av narkotika. Därtill skall bolaget medverka till att den som missbrukar narkotika kan ha kvar sin utbildningsplats, under förutsättning att han/hon visar samarbetsvilja och resultat i ett handlingsprogram. Vattenfall har grundinställningen att alkohol- och drogmissbruk skall bort så att medarbetaren kan vara kvar.

Skolchef och samtliga lärare ska utbildas för att upptäcka om alkohol- och drogmissbruk förekommer. De civilpliktiga har detta med som en del i deras schemalagda utbildning. De ansvariga skall även veta hur man agerar vid missbruk och handlägger detta. Samtliga skall också veta vem han/hon skall vända sig till om han/hon upptäcker att missbruk förekommer. Därtill anges:

1. Drog- eller alkoholtest genomförs.
2. Uppföljning av testsvar.
3. Upprätta en överenskommelse, kontrakt i samråd med skolchef.
4. Uppföljning – Om överenskommelsen bryts avskiljs den civilpliktiga från utbildningen.

4.3.3 Drogtester

Vid Svenska Kraftnät och Vattenfall Training Centre utförs drogtester vid misstanke eller konstaterat narkotika- eller alkoholmissbruk och onykterhet på arbetsplatsen. Något kollektivavtal om periodiska hälsoundersökningar finns inte. På Svenska Kraftnät pågår dock en diskussion om ett avtal bör tecknas.

4.3.4 Utbildning

I samtliga civilpliktsutbildningar hos Svenska Kraftnät och Vattenfall Training Centre ingår i basutbildningen en droginformation. I denna del av utbildningen som pågår under ca en dag ges information om de risker de som fullgör civilplikt utsätter sig och sina arbetskamrater för om de använder droger. Informationen hålls av Energibranschens Resurscentrum som arbetar med service och professionell rådgivning för en narkotikafri och nykter arbetsmiljö.

Därtill, som framgått ovan, utbildar Svenska Kraftnät fortlöpande chefer, skyddsombud och fackliga representanter i

alkohol- och drogfrågor. Även lärarna på Vattenfall Training Centre utbildas i alkohol- och drogfrågor.

4.4 Försvar mot droger

Förutom ovan redovisade drogpreventiva program finns verksamheten Försvar mot droger. Verksamheten består av en rådsmedlem ur Värnplikts- respektive Civilpliktsrådet. Rådsmedlemmarna väljs för verksamheten under ett år. Därutöver finns en verksamhetsledare som är anställd av Försvarsmakten. Försvar mot droger är fristående från Försvarsmakten men har ett administrativt stöd främst genom verksamhetsledaren. Verksamheten finansieras av Försvarsdepartementet genom regleringsbrev och årsredovisning sker direkt till departementet.

Verksamheten inom Försvar mot droger genomförs med Försvarsmaktens drogpolicy som styrdokument. På Försvar mot drogers hemsida (www.fmd.mil.se) uppges att verksamhetens målsättning är att genom preventiva åtgärder verka för en säker arbetsplats där personalen mår bra. Metoderna för att uppnå målsättningen anges vara att arrangera och genomföra utbildningar, producera och distribuera informationsmaterial, använda media vid informationsspridning och opinionsbildning samt införa drogtester.

5 Olyckor och andra tillbud till följd av droger

5.1 Inledning

Försvarsmakten kallas ofta Sveriges farligaste arbetsplats. Här hanterar varje dag tusentals människor flygplan, fordon, fartyg, vapen, sprängmedel och högteknologisk utrustning. Många av dessa människor är totalförsvarspliktiga. Även de som gör sin totalförsvarsplikt inom det civila försvaret har ofta en farlig arbetsplats. Där förekommer bl.a. arbetsuppgifter med klättring på höga höjder och arbete med starkströmsledning.

Olyckor och andra tillbud inträffar inom totalförsvaret och detta kan få synnerligen allvarliga följder. Som exempel på allvarliga olyckor som inträffat inom Försvarsmakten kan nämnas olyckan i juni år 1999 då åtta personer skadades när en stridsbåt rammade ett betongfundament i Karlskrona, i augusti år 2000 omkom tre personer när en räddningshelikopter kraschade på Kebnekaise, i mars år 2003 omkom en person när en helikopter störtade genom isen utanför Karlskrona, i april år 2003 skadades tre personer när en stridsbåt körde upp på land nära Marstrand, i november år 2003 omkom sex personer när en räddningshelikopter störtade i havet utanför Göteborg och i juni år 2004 omkom två personer när två militärbåtar krockade i Stockholms skärgård. Påpekas skall här att de ovan redovisade exemplen på inträffade olyckor inte inträffat till följd av droger.

Om någon är påverkad av droger ökar givetvis risken för att olyckor och tillbud kan inträffa. En drogpåverkad människas syn- och reaktionsförmåga påverkas negativt. En drogpåverkad person får oftast sämre koordination och uppmärksamheten försämras. Mer medicinska och psykologiska effekter vid bruk av cannabisprodukter är förändrad uppfattning av tid, rymd och avstånd, minskad självkritik och sviktande omdöme som kan resultera i ansvarslösa handlingar, sämre inlärningsförmåga och koncentrationssvårigheter, förhöjd självkänsla och försämrat när- och fjärr-

minne. När det gäller centralstimulerande medel såsom kokain, crack, kat och amfetamin ger dessa bl.a. effekten såsom avtrubbnings av omdömet och minskade hämningar som i en del fall leder till ren omdömeslöshet. Vid bruk av anabola steroider uppkommer biverkningar såsom aggression och omnipotens, dvs. en känsla av osårbarhet.

Försvarsmakten för statistik avseende olycksfall, arbetssjukdom och färdolycksfall. För totalförsvarspliktiga tillkommer fritidsskada och färd från förband. Enligt uppgift från Försvarsmakten finns dock ingen statistik över drogrelaterade olyckor/incidenter. Inte heller Svenska kraftnät eller Vattenfall Training Centre har någon sådan statistik.

5.2 Utredningens undersökningar

I detta avsnitt redogörs för vad som framkommit i del av de enkätundersökningar utredningen låtit göra bland totalförsvarspliktiga, förbandschefer, plutonschefer och fartygschefer rörande risken för och förekomsten av olyckor. Angående undersökningarnas genomförande vad avser urval, population, metoder etc. se avsnitt 3.3.

Utredning inom Försvarsmakten

Av undersökningen framgår följande avseende svaren från de totalförsvarspliktiga inom Försvarsmakten. På fråga om det förekommit någon olycka/incident p.g.a. att någon pliktig varit berusad, bakfull eller påverkad av narkotika eller anabola steroider i samband med tjänstgöring svarade 3 % ja, 84 % nej och 13 % vet inte. Av de som svarade ja angav 96 % att orsaken var berusning eller bakfylla och resterande svarade att det berodde på användning av hasch eller marijuana eller att de inte visste.

På frågan om det utöver detta funnits risk för olycka/incident p.g.a. att någon pliktig varit berusad, bakfull eller påverkad av narkotika eller anabola steroider i samband med sin tjänstgöring svarade 14 % ja, 66 % nej och 20 % vet inte. Även här svarade majoriteten att orsaken berodde på berusning eller bakfylla (95 %) medan övriga svarade att det berodde på användning av hasch eller

marijuana, användning av annan narkotika, användning av anabola steroider eller att de inte visste.

På fråga om hur orolig den pliktige känner sig för att det skall hända en olycka/incident p.g.a. att någon pliktig är berusad eller bakfull angav 53 % att de inte alls är oroliga, 32 % att de är lite oroliga, 9 % att de är ganska oroliga, 3 % att de är mycket oroliga och 3 % angav att de inte visste.

På motsvarande fråga angående oron p.g.a. att någon pliktig är påverkad av hasch eller marijuana angav 53 % att de inte alls är oroliga, 15 % att de är lite oroliga, 11 % att de är ganska oroliga, 12 % att de är mycket oroliga och 8 % att de inte visste. När det gäller oron avseende påverkan av annan narkotika uppgav 52 % att de inte alls är oroliga, 12 % att de är lite oroliga, 11 % att de är ganska oroliga, 15 % att de är mycket oroliga och 9 % att de inte visste. På svaren på motsvarande fråga men avseende anabola steroider framkom att 56 % angav att de inte alls är oroliga, 15 % lite oroliga, 11 % ganska oroliga, 8 % mycket oroliga och 10 % visste inte.

På frågan om den pliktige kände till om något befäl under den pliktiges värnpliktstjänstgöring ingripit mot någon pliktig p.g.a. att denne varit berusad, bakfull eller påverkad av narkotika eller anabola steroider uppgav 43 % ja. Av dessa angav 50 % att detta skett vid ett tillfälle, 39 % att det skett vid 2–3 tillfällen, 4 % att det skett vid 4–6 tillfällen, 3 % att de skett vid 7 eller fler tillfällen och 4 % att de inte visste.

På frågan om den pliktige skulle anmäla till sin chef om han eller hon visste eller misstänkte att en annan pliktig var berusad eller bakfull i samband med tjänstgöringen svarade 42 % att de absolut eller troligtvis skulle göra detta om de visste detta och 20 % om de misstänkte detta. 54 % svarade att de absolut eller troligtvis skulle anmäla till sin chef om han eller hon visste att en annan pliktig använt hasch eller marijuana under vardagar eller helger. 34 % uppgav att de absolut eller troligtvis skulle göra det om de misstänkte detta. När det gällde vetskapen om annan narkotika uppgav 63 % att de absolut eller troligtvis skulle anmäla till sin chef om de visste att en annan pliktig använde detta. 41 % angav att de absolut eller troligtvis skulle anmäla detta vid misstanke. Slutligen uppgav 52 % att de absolut eller troligtvis skulle göra en anmälan om de visste om användandet och det rörde sig om anabola steroider. 32 % uppgav att de absolut eller troligtvis skulle göra en anmälan om de misstänkte användande av anabola steroider.

När det gäller svaren från de anställda framgår följande. På uppmaning att ange ungefär hur många alkohol/drogrelaterade olyckor/incidenter som förkommit under åren 2006–2003 angavs följande. För år 2006 angav 54 % inga olyckor/incidenter, 3 % 1 olycka/incident, 2 % 2–3 olyckor/incidenter, 1 % 7 eller fler olyckor/incidenter och 39 % att de inte visste. För år 2005 angav 51 % inga olyckor/incidenter, 2 % 1 olycka/incident, 2 % 2–3 olyckor/incidenter, 1 % 7 eller fler olyckor/incidenter och 44 % att de inte visste. För år 2004 angav 47 % inga olyckor/incidenter, 2 % 1 olycka/incident, 1 % 2–3 olyckor/incidenter, 1 % 7 eller fler olyckor/incidenter och 49 % att de inte visste. För år 2003 angav 46 % inga olyckor/incidenter, 1 % 1 olycka/incident, 2 % 2–3 olyckor/incidenter, 1 % 7 eller fler olyckor/incidenter och 50 % att de inte visste.

På fråga om det under de senaste 12 månaderna förekommit någon olycka/incident p.g.a. att någon pliktig varit berusad, bakfull eller påverkad av narkotika eller anabola steroider i samband med tjänstgöring svarade 4 % ja, 64 % nej och 32 % vet inte. Av de som svarat ja angav 91 % att orsaken var berusning eller bakfylla och resterande svarade att det berodde på användning av anabola steroider.

På frågan om det utöver detta under de senaste 12 månaderna funnits risk för olycka/incident p.g.a. att någon pliktig varit berusad, bakfull eller påverkad av narkotika eller anabola steroider i samband med sin tjänstgöring svarade 15 % ja, 60 % nej och 25 % vet inte. Även här svarade majoriteten att orsaken berodde på berusning eller bakfylla (92 %) medan övriga svarade att det berodde på användning av hasch eller marijuana, användning av annan narkotika eller användning av anabola steroider.

På fråga om hur orolig den anställda känner sig för att det skall hända en olycka/incident p.g.a. att någon pliktig är berusad eller bakfull angav 41 % att de inte är alls oroliga, 40 % att de är lite oroliga, 13 % att de är ganska oroliga, 4 % att de är mycket oroliga och 1 % angav att de inte visste.

På motsvarande fråga angående oron p.g.a. att någon pliktig är påverkad av hasch eller marijuana angav 39 % att de inte alls är oroliga, 41 % att de är lite oroliga, 11 % att de är ganska oroliga, 7 % att de är mycket oroliga och 2 % att de inte visste. När det gäller oron avseende påverkan av annan narkotika uppgav 39 % att de inte alls är oroliga, 38 % att de är lite oroliga, 12 % att de är ganska oroliga, 9 % att de är mycket oroliga och 3 % att de inte

visste. På svaren på motsvarande fråga men avseende anabola steroider framkom att 37 % angav att de inte alls är oroliga, 40 % lite oroliga, 13 % ganska oroliga, 6 % mycket oroliga och 4 % visste inte.

På frågan om den anställde kände till att man vid planering av utbildningen tar särskild hänsyn till att pliktiga skulle kunna vara berusade, bakfulla eller påverkade av narkotika svarade 11 % ja ofta, 39 % ja ibland och 50 % nej.

På uppmaning att ange ungefär hur många ingripanden mot totalförsvarspliktiga som varit berusade, bakfulla eller påverkade av narkotika eller anabola steroider som gjorts på den anställdes förband/pluton/fartyg under åren 2006–2003 angavs följande. För år 2006 angav 36 % inga ingripanden, 17 % 1 ingripande, 16 % 2–3 ingripanden, 3 % 4–6 ingripanden, 3 % 7 eller fler ingripanden och 25 % visste inte. För år 2005 angav 27 % inga ingripanden, 14 % 1 ingripande, 19 % 2–3 ingripanden, 3 % 4–6 ingripanden, 4 % 7 eller fler ingripanden och 32 % visste inte. För år 2004 angav 26 % inga ingripanden, 10 % 1 ingripande, 14 % 2–3 ingripanden, 1 % 4–6 ingripanden, 3 % 7 eller fler ingripanden och 46 % visste inte. För år 2003 angav 26 % inga ingripanden, 8 % 1 ingripande, 13 % 2–3 ingripanden, 1 % 4–6 ingripanden, 3 % 7 eller fler ingripanden och 49 % visste inte.

På frågan om risken för alkohol-/drogrelaterad olycka/incident, enligt den anställdes uppfattning, ökat eller minskat jämfört med hur det var för 5 år sedan angav 8 % minskat mycket, 23 % minskat något, 37 % i stort sett ingen skillnad, 12 % ökat något, 3 % ökat mycket och 17 % visste inte.

På frågan om den anställde trodde att en pliktig skulle anmäla till sin chef om han eller hon visste eller misstänkte att en annan pliktig var berusad eller bakfull i samband med tjänstgöringen svarade 68 % att de pliktiga absolut eller troligtvis skulle göra detta om de visste detta och 37 % om de pliktiga misstänkte detta. 69 % svarade att de pliktiga absolut eller troligtvis skulle anmäla till sin chef om han eller hon visste att en annan pliktig använde hasch eller marijuana under vardagar och helger. 38 % uppgav att de pliktiga absolut eller troligtvis skulle göra det om de misstänkte detta. När det gällde vetskapen om annan narkotika uppgav 75 % att de pliktiga absolut eller troligtvis skulle anmäla till sin chef om de visste att en annan pliktig använde detta. 45 % angav att de pliktiga absolut eller troligtvis skulle anmäla detta vid misstanke. Slutligen uppgav 54 % att de pliktiga absolut eller troligtvis skulle

göra en anmälan om de visste om användandet och det rörde sig om anabola steroider. 30 % uppgav att de pliktiga absolut eller troligtvis skulle göra anmälan om de misstänkte användande av anabola steroider.

Utredning inom det civila försvaret

Av undersökningen framgår följande avseende svaren från de totalförsvarspliktiga med tjänstgöring vid Svenska Kraftnät och Vattenfall Training Centre.

På fråga om det förekommit någon olycka/incident p.g.a. att någon pliktig varit berusad, bakfull eller påverkad av narkotika eller anabola steroider i samband med tjänstgöring svarade 49 personer nej och 3 personer vet inte.

På frågan om den pliktige känner till om något befäl under den pliktiges civilpliktstjänstgöring ingripit mot någon pliktig p.g.a. att denne varit berusad, bakfull eller påverkad av narkotika eller anabola steroider svarade 20 personer ja och 28 personer nej.

På frågan om den pliktige skulle anmäla till sin chef om han eller hon visste att en annan pliktig var berusad eller bakfull i samband med tjänstgöringen svarade 9 personer ja troligtvis, 31 personer nej troligtvis inte, 7 personer nej absolut inte och 5 personer ville inte svara. På motsvarande fråga angående anmälan till chef men om den pliktige bara misstänkte att någon var berusad eller bakfull svarade 1 person ja troligtvis, 36 personer nej troligtvis inte, 10 personer nej absolut inte och 5 personer ville inte svara. När det gäller anmälan till chef vid vetskapen om användandet av hasch, marijuana, annan narkotika eller anabola steroider svarade angående hasch eller marijuana 14 personer ja absolut, 21 personer ja troligtvis, 12 personer nej troligtvis inte, 2 personer nej absolut inte och 3 personer ville inte svara. Ungefär samma svar angavs vad gäller anmälan vid vetskap om annan narkotika och anabola steroider samt endast vid misstanke av användandet av någon av dessa droger.

5.3 Värnpliktsrådets rapport

I Värnpliktsrådets rapport *HÄLL UPP, DRICK UPP, STÄLL UPP – En rapport från Värnpliktsrådet om attityder till alkohol och narkotika inom Försvarsmakten 2004* har följande redovisats angående olyckor och tillbud till följd av droger (angående undersökningens genomförande vad avser urval, population, metoder etc. se avsnitt 3.4.2).

År 2004 svarade 13 % att de instämmer helt eller delvis i påståendet det har hänt att jag varit orolig för säkerheten under en övning därför att någon värnpliktig varit bakfull eller inte riktigt nykter. Samma år svarade 32 % att de instämmer helt eller delvis i påståendet under min tjänstgöring har det hänt åtminstone en gång att en värnpliktig tagits bort från hela eller delar av dagens övning för att han eller hon varit bakfull.

5.4 Civilpliktsrådets enkätundersökning

I Civilpliktsrådets sammanställning av den enkätundersökning Civilpliktsrådet låtit göra under våren 2006 framkommer följande angående olyckor och tillbud till följd av droger (angående undersökningens genomförande vad avser urval, population, metoder etc. se avsnitt 3.4.3).

På frågan om det någon gång p.g.a. alkohol eller andra droger varit en tydlig säkerhetsrisk, t.ex. vid mast-/stolpklättring eller andra farliga arbetsuppgifter svarade 35 personer nej och 7 personer ja.

På frågan om utbildningens personal (lärare, chefer m.fl.) någon gång reagerat för att någon varit berusad, bakfull eller liknande på tjänstetid alternativt reagerat för att någon varit i ett sådant annat tillstånd än tidigare nämnda som även det skulle kunna innebära en risk för personen själv eller andra svarade 20 personer har aldrig uppstått en situation där det skulle ha varit nödvändigt med en reaktion, 3 personer nej de reagerade inte och 18 personer de har reagerat.

16 personer angav kunde varit lite bättre och 23 personer angav utmärkt på frågan om utbildningsplatsens ansvariga hanterat alkohol- och drogfrågor och problem bra.

6 Nordisk utblick

6.1 Inledning

Av direktiven framgår att utredningen, i den utsträckning det är relevant, skall göra en jämförelse med andra länder. Utredningen har valt att studera förhållandena i Danmark, Finland och Norge. Utredningen har tillsänt dessa länder ett förfrågningsunderlag för att kunna redovisa rättsläget och tillämpningen av drogtestar där. Nedan följer en sammanfattning av de svar som inkommit.

6.2 Danmark

Danmark för inget direkt drogförebyggande arbete för personalen. Drogtestning sker inte vid mönstring. Drogtestning får ske av totalförsvarspliktiga men endast vid misstanke om drogpåverkan eller missbruk. Bestämmelserna är reglerade i författning. De totalförsvarspliktiga informeras om regleringen om drogtestning i samband med undervisningen om de grundläggande tjänstebestämmelserna. Den metod som används vid drogtestning är blodprov och urinprov.

Vid positivt provresultat inleds ett militärt brottmål. Vid vägran att genomgå drogtest kan blodprov tas med tvång.

6.3 Finland

Finland för ett drogförebyggande arbete för all personal. Den finska försvarsmakten har en narkotikastrategi där följande anges.

1 § Försvarsmakten uppmuntrar hela sin personal att anamma sunda levnadsvanor och avhålla sig från narkotika och andra berusningsmedel.

2 § Försvarsmaktens narkotikastrategi omfattar samma principer som det övriga samhället beträffande kampen mot narkotiska preparat och följer således de allmänna riskomfattande riktlinjerna.

3 § Det centrala särdraget inom försvarsmaktens verksamhet är dess allmänt farliga karaktär med vapen, ammunition och sprängämnen i kombination med fysisk och psykisk belastning. Vid försvarsmakten utgör en person som använder narkotika en riskfaktor för dem som tjänstgör inom samma förband genom att äventyra tjänste- och arbetssäkerheten, hälsan samt den personliga egendom som tillhör dem som tjänstgör där och försvarsmaktens egendom. Sålunda har försvarsmakten anledning att ta en mer kategorisk ställning till narkotikafrågor än det övriga samhället.

4 § Försvarsmakten anser det som sin skyldighet att skydda sin personal i tjänsteuppdrag och arbetsuppgifter samt beväringarna som gör sin militärtjänst från att utsättas för riskfyllda situationer som beror på användning av narkotika, samt att sträva efter att förhindra att kriminalitet som hänför sig till användning av narkotika, narkomaner och narkotika sprids till försvarsmakten. Ifall den avlönade personalen och beväringar på fritiden använder narkotika kan man inte anse detta vara enbart vars och ens ensak.

5 § Försvarsmakten använder drogtest i samband med urvals-förfarandet för dem som söker sig till den militära banan eller till fredsbevarande uppdrag, som förbandsåtgärd vid utnämmandet till tjänst eller ingåendet av arbetsförhållande (motsv.) samt för övervakning av säkerhet i tjänst för värnpliktiga och avlönad personal. Av dem som verkar inom allmänt farliga uppdrag krävs genomgången drogtest.

6 § Brottanmälan till polisen bör alltid göras om man upptäcker att en person använder eller innehar narkotika. Detta avser klara sinnesförmimmelser utgående från vilka man på allvarliga grunder kan misstänka att det rör sig om användning eller innehav av narkotika. Med sinnesförmimmelse avses här inte positivt resultat av drogtestet.

7 § Om man upptäcker att en person använder eller innehar narkotika leder detta omedelbart till en utredning som syftar till att fastställa om det finns förutsättningar för personen i fråga att fortsätta tjänste- eller arbetsförhållandet. Dessutom bör man särskilt överväga om det föreligger skäl att vidta åtgärder för att avsätta personen från tjänst eller avbryta personens arbete under brottsutredningen. Om det rör sig om en studerande vid Försvarshögskolan bör man överväga om det föreligger skäl för

personen att avbryta studierna under brottsutredningens gång. En reservist som deltar i repetitionsövning blir omedelbart hemförlovad, och en beväring skickas till läkarkontroll för att man på nytt skall kunna bedöma tjänstdugligheten.

Enligt det svarsformulär som inkommit från Finland sker inte drogtestning vid mönstring. Drogtestning av totalförvarspliktiga sker och är tillåtet men endast vid misstanke om drogpåverkan eller missbruk. Ett samtycke från den pliktige kan även ges för att utöka möjligheten till testning. Den metod som används vid drogtestning är urinprov.

De totalförvarspliktiga ges information angående drogtestning av försvarsmaktens narkotikastrategi i början av sin utbildning.

Om ett positivt provresultat erhålles omvärderas tjänstdugligheten och beroende på fallet görs en förundersökning om det finns grund för det. Vid vägran att genomgå testning övervägs om det är nödvändigt att även här omvärdera den enskildes tjänstduglighet.

Drogtestresultat är uppgifter om en persons hälsotillstånd och är som sådana sekretessbelagda enligt lag om offentlighet i myndigheternas verksamhet.

I dag är möjligheten till drogtestning inte reglerad i författning men ett förslag att så bör ske har givits i ett betänkande av kommissionen för totalrevision av värnpliktslagen. Förslaget är ute på remiss. I föreslagen ny värnpliktslag föreslås en bestämmelse som gäller möjligheten att utreda användningen av narkotika. Bestämmelsen föreslås lyda enligt följande under rubriken ”Undersökning som klarlägger bruk av narkotika”.

66 § Vid en undersökning som enligt 64 § kan i fråga om den som tjänstgör enligt denna lag utredas också i 2 § i narkotikalagen (1289/1993) avsett bruk av narkotika. Till en undersökning som klarlägger bruket av narkotika kan med den värnpliktiges samtycke förordnas en värnpliktig som har för avsikt att verka i en uppgift som förutsätter noggrannhet, tillförlitlighet, självständig omdömesförmåga eller god reaktionsförmåga och där utförandet av uppgiften under påverkan av narkotika eller beroende av narkotika kan:

1. äventyra den värnpliktiges eller andras liv, hälsa eller säkerhet i samband med tjänstgöringen,
2. äventyra trafiksäkerheten,
3. äventyra skyddet i fråga om uppgifter som erhållits i tjänstgöringsuppdrag och därmed orsaka olägenhet eller skada

för de allmänna intressen som skyddas av sekretessbestämmelser.

En värnpliktig kan förordnas till undersökning enligt 1 mom. trots att han inte har gett sitt samtycke, om det finns grundad anledning att misstänka, att han är narkotikapåverkad under tjänstgöringen eller är beroende av narkotika. Den som vägrar genomgå undersökning är skyldig att underkasta sig kroppsbesiktning enligt 5 kap. 9 § i tvångsmedelslagen.

Närmare bestämmelser om genomförande av kontroll av undersökning samt om uppgifterna enligt 1 mom. kan utfärdas genom förordning av statsrådet.

I den ovan redovisade föreslagna 66 § hänvisas till 64 §. Denna föreslås lyda enligt följande.

64 § En värnpliktig kan, för fastställande av hälsotillståndet, förordnas att genomgå kontroll eller undersökning som utförs av läkare eller yrkesutbildade personer inom hälso- och sjukvården, om detta är nödvändigt för bedömningen av hans förutsättningar att sköta sina tjänstgöringsuppdrag eller för fastställandet av hans tjänstduglighet.

Beväringarnas hälsotillstånd och tjänstduglighet skall utredas inom två veckor efter att tjänstgöringen inletts. Hälsotillståndet skall dessutom granskas före utgången av tjänstgöringstiden samt även annars vid behov. Under den övriga tjänstgöringstiden som avses i denna lag utreds den värnpliktiges hälsotillstånd genom en enkät som görs när tjänstgöringen inleds och när den avslutas samt genom erforderliga undersökningar.

6.4 Norge

Det norska försvaret för ett drogförebyggande arbete för all personal. Enligt de grundläggande riktlinjerna för att bekämpa rusmedel i försvaret skall försvaret aktivt bidra till förebyggande och upprätthållande arbete med hänsyn till rusmedel. Centralt och lokalt skall handlingsplan upprättas för att bekämpa rusmedel och denna inarbetas i den centrala och lokala handlingsplan för hälsa, miljö och säkerhet och revideras årligen. All personal i försvaret skall ges en klar förståelse av de skadeverkningar missbruk av rusmedel för med sig, både för den enskilde och för försvaret.

Brukande av narkotika, dopningsmedel och missbruk av läkemedel som innehåller narkotika accepteras inte och skall aktivt bekämpas efter de riktlinjer som finns angivna i Forsvarssjefens rusmiddeldirektiv. En nolltolerans gäller. Olovligt bruk av narkotika medför att den enskilde kan räkna med att bli bedömd som olämplig för tjänstgöring i försvaret. Olovligt brukande av narkotika och dopningspreparat anmäls alltid till polismyndigheten och behandlas sen i det civila rättssystemet. Narkotikaöverträdelse kan därför inte bestraffas disciplinärt.

Det är ett chefsansvar att vara uppmärksam på indikationer på missbruk och att reagera på ett tidigt stadium. Underlåtenhet att reagera eller igångsätta rehabilitering efter det att missbruk uppdragats räknas som tjänsteförsummelse.

All personal har en plikt att rapportera bruk av narkotika och dopningsmedel samt missbruk av alkohol. Personal som missbrukar rusmedel skall fångas upp på ett tidigt stadium och ges möjlighet till hjälp. Det hör inte till försvarets uppgifter att behandla missbrukare utan detta är en uppgift för andra samhällsinstitutioner. Försvaret ansvarar emellertid för åtgärden att bedöma en passande behandling. Missbruk och olovligt bruk av rusmedel är i de allra flesta fall oförenligt med säkerhetsföreskrifter.

Drogtestning sker inte vid mönstring. Det sker och får ske drogtestning av totalförsvarspliktiga men endast vid misstanke om drogpåverkan eller missbruk. Den metod som används vid drogtestning är urinprov.

7 Teknik vid drogtestning

7.1 Inledning

När det gäller drogtester skiljer sig olika tekniker åt i bl.a. tillförlitlighet, mätnoggrannhet, pris och vad som kan analyseras.

En rättslig problematik uppkommer också vid ett integritetsresonemang kring olika slags undersökningar och tester.

I detta avsnitt ges en beskrivning av de undersökningar och tester som i dag är vanligast förekommande inom arbetslivet. Därtill ges en redogörelse för ett kvalitetssäkringssystem för denna typ av provtagning som tagits fram inom ramen för Styrelsen för ackreditering och teknisk kontroll (SWEDAC).

7.2 Narkotikatester

Det vanligaste sättet att genomföra ett narkotikatest i arbetslivet är att den enskilde lämnar ett urinprov som sedan analyseras vid ett s.k. immunologiskt test. De immunologiska testerna ger snabbt besked samtidigt som de är relativt billiga. Provresultatet utfaller antingen positivt eller negativt beroende på om mängden av de substanser som testas i urinen överstiger en bestämd nivå (cut-off nivå).

De immunologiska testerna görs av rättssäkerhetsskäl i två steg, där det första steget består av ett s.k. screeningtest med enkel immunologisk teknik. Utvisar detta ett negativt resultat görs inga fortsatta analyser.

Om screeningtestet är positivt skall en bekräftande analys utföras. Denna görs med användande av en annan, mycket tillförlitlig metodik, som är väsentligt dyrare än screeningtestet. Innan ett provsvar från ett immunologiskt test definitivt klassas som positivt skall det normalt underkastas granskning av en läkare med särskild kompetens, en s.k. MRO (Medical Review Officer), för att

utesluta alternativa förklaringar, som t.ex. sjukdom, medicinering eller genetiska faktorer, till provutfallet.

Ett negativt prov i det första steget betraktas normalt som slutresultat, medan ett positivt provsvar från ett immunologiskt test inte ensamt kan ligga till grund för en bedömning av slutresultatet.

Sammanfattningsvis kan sägas att en riktig användning av de tester som redovisats här innebär ett säkert sätt att analysera förekomsten av narkotiska preparat hos en enskild. Här bör påpekas att falska provsvar, såväl positiva som negativa, kan förekomma i relativt stor omfattning i det första ledet av testerna och att det därför är en förutsättning att samtliga positiva provsvar genomgår båda de här beskrivna analyserna. Att så skall ske framgår även av SWEDACS tillämpningsdokument SWEDAC DOC 01:37 och Socialstyrelsens meddelandeblad, Narkotikatester av urin inom hälso- och sjukvården, januari 2004. (Se mer härom under avsnitt 7.5).

Det finns även andra testmetoder. T.ex. förekommer s.k. snabbtester som görs med urinsticka utanför laboratorier. Därtill kommer tester av hår där analysen visar förekomsten av narkotikaintag och det även lång tid efter det att intaget skett.

7.3 Alkoholtester

Alkoholtester kan baseras på utandningsluft, urin-, blod-, saliv-, svett- eller hårprov.

Ett utandningsprov visar alkoholhalten i utandningsluften, vilken normalt speglar etanolhalten i blodet. För att på detta sätt kontrollera alkoholintag krävs särskilda mätinstrument som finns i en rad olika utföranden och de mätningar som görs har varierande tillförlitlighet. Alkoholtest genom utandningsprov är ett av de vanligaste förekommande proverna som vidtas på arbetsplatser. Genom urin- och blodprov kan även test genomföras för att mäta den direkta förekomsten av etanol i proverna.

I stället för att påvisa etanol i provmaterialet kan man i urin, blod, saliv, svett eller hår analysera olika markörer för tidigare alkoholintag. Genom metoden 5-HTOL, som baseras på urinprov, går det att påvisa ett tidigare alkoholintag inom en timme efter intaget och är mätbart 5–15 timmar (beroende på dos) efter det att etanolen eliminerats ur kroppen.

Av stort värde i diagnostik av regelbunden högkonsumtion av alkohol är analyser som reagerar på några veckors högkonsumtion. Ett sådant prov är CDT (kolhydratfattigt transferrin) som är en analys baserad på blodprov. CDT mäter den ackumulerade effekten av en regelbunden alkoholkonsumtion som överstiger cirka 50–80 gram ren etanol per dag under minst två veckor, vilket motsvarar en konsumtion av ungefär 3–4 burkar starköl eller en flaska vin eller 15–25 cl starksprit. Ett förhöjt CDT värde är normalt ett säkert tecken på kronisk överkonsumtion av alkohol, förutsatt att kända orsaker till falskt positivt resultat uteslutits. Falskt positivt resultat kan förekomma vid vissa leversjukdomar, en särskild ärftlig störning i ämnesomsättningen och graviditet.

Det finns också ett antal andra markörer som används för att påvisa kroniskt alkoholintag. Dessa utgörs främst av GGT (gammaglutamyltransferas), ASAT (aspartataminotransferas), ALAT (alaninaminotransferas) och MCV (mean corpuscular volume). Samtliga dessa markörer, som analyseras ur blodprover, ger utslag på vävnadsskada eller annan sjukdomspåverkan som kan bero på en skadligt hög alkoholkonsumtion. De kan dock ge utslag för en rad andra tillstånd och ger många både falskt positiva och falskt negativa resultat. Användbarheten av GGT är bättre vid uppföljning av behandlingsresultatet för konstaterade alkoholister. GGT mäts med fördel en gång i månaden. Genom att kombinera GGT och CDT ökar möjligheten att upptäcka alkoholmissbruk, eftersom dessa tester ger utslag via helt olika mekanismer.

Sammanfattningsvis kan sägas att det finns goda möjligheter att analysera akut alkoholpåverkan genom bestämning av alkohol i utandningsluft, urin och blod. Vid bedömning av om det föreligger kronisk överkonsumtion är det mer problematiskt. En kombination av CDT och GGT ger störst möjlighet till att upptäcka missbruk. Det bästa resultatet erhålls emellertid vid en kombination av laboratorieanalyser, samtal och klinisk undersökning av patienten.

7.4 Dopningstester

Dopningsmedel kan spåras i urinprov som analyseras vid laboratorium. Analysen kräver en avancerad och tillförlitlig, men dyr metodik (GC–MS). De laboratorietester som utförs tar endast sikte på förekomsten av anabola steroider.

7.5 SWEDAC:s kvalitetssäkringssystem

En viktig förutsättning för tillförlitligheten i drogtestning är att alla de personer som utför de olika momenten från provtagning till analys och återförande av resultat har kunskap och kompetens på området. En annan viktig förutsättning är att hela säkerhetskedjan (chain-of-custody) från provtagning till återförande är under kontroll och kvalitetssäkrad. Viktiga omständigheter vid kontroll är bl.a. verifikation av positiva resultat med hjälp av mer kvalificerad metodik och slutlig bedömning av en läkare med särskild kompetens (Medical Review Officer [MRO]).

En avgörande princip för tillförlitligheten i positiva resultat är att de genomgått två analyssteg på laboratoriet. Det är i detta sammanhang viktigt att påpeka att det första steget i analysen, dvs. screeningen, har en ganska hög osäkerhet även om provtagningen och screening utförs på ett korrekt sätt. Negativa resultat i screening skall betraktas som definitiva medan positiva resultat skall vara preliminära och genomgå en mer kvalificerad analysmetod för att verifiera att resultatet är korrekt. Den verifierande analysen kan endast utföras på ett speciallaboratorium, medan screening också kan utföras med enklare instrument och med snabbtester. SWEDAC har sedan flera år tillbaka erfarenhet och kompetens för att bedöma och ackreditera denna typ av laboratorieverksamhet. Ackrediteringskraven omfattar speciella krav på tester inom arbetslivet.

För prover som tas i rent kontrollsyfte, t.ex. arbetsplatsprover, och där det inte föreligger något känt missbruk, måste ställas särskilt höga krav på tillförlitligheten för att undvika att oskyldiga drabbas. Systemet och rutinerna måste kunna hantera en situation där en individ, som anser sig oskyldigt utpekad, får en rättvis behandling. Det måste vid sådana tillfällen säkerställas att en detaljerad redovisning av fallet kan ske, t.ex. i samband med en efterföljande rättslig prövning. En viktig uppgift i detta sammanhang har MRO:n, som har till uppgift att i varje enskilt positivt fall kontrollera att säkerhetskedjan är intakt och t.ex. begära kompletterande analys av B-provet.

SWEDAC har i ett tillämpningsdokument (Narkotikaanalyser i urin, SWEDAC DOC 01:37) behandlat analyser av narkotika i urin. I dokumentet anges att provtagningen är ett kritiskt moment av narkotikatestningen då risk för manipulation av prov föreligger. Anvisningar skall finnas för hur en korrekt provtagning skall gå till.

I tillämpningsdokumentet anges bl.a. att rutiner och uppgifter skall finnas för:

1. Märkning och eventuell plombering av provrören.
2. Rutiner för att förhindra att medtaget prov lämnas.
3. Minsta accepterade provvolym.
4. Rutiner för att förhindra att något tillsättes urinen i samband med provlämnandet.
5. Uppgifter om läkemedelsintag senaste veckan bör efterfrågas på remiss.
6. Hur provet skall transporteras.
7. Vid undersökning med krav på skärpt säkerhet (företagstestning, se nedan) skall krav på "chain-of custody" system vara uppfyllda (t.ex. id-kontroll, temperaturmätning, plombering, signering av provtagare och provlämnare, A- och B-prov).

När det gäller tester som inte är en del av vård och behandling utan mer kontrollverksamhet av en individ anger SWEDAC i sitt tillämpningsdokument följande:

1. Krav på A- och B-prov. B-provet måste finnas obrutet efter att slutresultatet rapporterats för att möjliggöra senare eventuell omanalys.
2. Krav på ett system med "chain-of custody" från provtagning till färdigt resultat. Alla moment från provtagning till provningsrapport skall vara säkrade och dokumenterade. Laboratoriet skall i efterhand i detalj kunna redogöra för hur provet hanterats.
3. Screening och verifikation utförs företrädesvis på ett och samma laboratorium.

Om screening och verifikation inte utförs på ett och samma laboratorium enligt punkt 3 utan på olika laboratorier gäller, enligt SWEDAC, följande:

- Alla positiva prover skall skickas vidare till ett laboratorium som har en ackreditering som omfattar företagstestning.
- Provskickningen skall uppfylla säkerhetskraven enligt punkt 2.
- Rutinerna skall vara dokumenterade och säkerställa att ett obrutet delprov finns sparad, se punkt 1.
- Det verifierade laboratoriet skall utföra både screening och verifikation.

8 Gällande regler och praxis rörande drogtest

8.1 Inledning

För totalförsvaret gäller samma lagar och rättssystem som i övriga samhället. Det finns dock vissa speciella lagar som gäller för totalförsvarspliktiga. Dessa lagar innebär i stort att några av de grundlagsskyddade fri- och rättigheterna får begränsas för totalförsvarspliktiga. De mest typiska inskränkningarna är att de måste komma till förbandet när de blivit inkallade och att de måste lyda sin chefs order angående tjänsten och utbildningen. Totalförsvarsplikten är en plikt och bygger inte på något frivilligt avtal.

När det gäller tillåtligheten att få genomföra drogtest finns vissa inskränkningar i lagstiftningen för att skydda den personliga integriteten. Såvitt gäller arbetstagare finns i svensk rätt inte någon lagstiftning som direkt behandlar frågan om rätten för en arbetsgivare att mot en arbetstagares vilja genomföra drogtest. Offentligt anställdas integritet skyddas främst genom 2 kap. 6 § regeringsformen. För anställda inom den privata sektorn saknas lagbestämmelser om skydd för den enskildes personliga integritet i arbetslivet. För anställda inom den privata sektorn har dock skapats en praxis genom Arbetsdomstolens avgöranden (se avsnitt 8.11).

Genom grundlagsskyddet i regeringsformen är varje medborgare gentemot det allmänna skyddad mot bl.a. påtvingade kroppsliga ingrepp. Vad som avses med kroppsliga ingrepp redogörs för nedan. En del anställningar kräver dock från säkerhetssynpunkt att arbetstagarens hälsa inte försämras på ett sådant sätt eller i sådan grad att man inte i tillräcklig utsträckning kan förebygga risker för arbetstagaren eller för omgivningen. På vissa områden finns därför lagregler om hälsoundersökning. Poängteras skall dock att oftast nämner varken lagtext eller förarbeten till reglering om hälsoundersökningar att syftet med sådana undersökningar är att utreda om någon är drogpåverkad i tjänsten. Som exempel på regler kan nämnas de som finns i luftfartslagen (1957:297), livsmedelslagen

(2006:804), körkortslagen (1998:488), smittskyddslagen (2004:168), strålskyddslagen (1988:220) och lagen om säkerhet vid tunnelbana och spårväg (1990:1157). I arbetsmiljölagen (1977:1160) finns också bestämmelser om läkarundersökning.

En fråga av intresse är om drogtester kan omfattas av begreppet hälsundersökning. Av Utredningen om medicinska utredningar i arbetslivet (SOU 1996:63 s. 39–43) framgår att hälsundersökningar, som går in under begreppet medicinsk undersökning, kan indelas i allmänna hälsundersökningar, periodiserade och riktade hälsundersökningar. Vidare framgår det att drogtester är en form av medicinska undersökningar.

Nedan redovisas först den reglering som finns avseende totalförsvarspliktigas skyldighet att genomgå medicinsk undersökning. Därefter följer en genomgång av annan reglering avseende hälsundersökningar och drogtester för att visa rättsläget avseende olika personalkategorier.

8.2 Lagen om totalförsvarsplikt

De totalförsvarspliktigas skyldighet att genomgå medicinsk undersökning under tjänstgöringen framgår av 5 kap 1 § lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt.

Bestämmelsen föreskriver att den som fullgör värnplikt eller civilplikt är skyldig att genomgå den medicinska och psykologiska undersökning som krävs för att utreda och bedöma hans eller hennes förutsättningar att tjänstgöra inom totalförsvaret. I förarbetena till regleringen anges att det inte självfallet innebär att en totalförsvarspliktig skall vara skyldig att tåla varje kroppsligt ingrepp. Ingreppet bör alltid vara nödvändigt för att bedöma förutsättningarna för den totalförsvarspliktiges förmåga att tjänstgöra i just den befattning som han eller hon skall upprätthålla. Vilken medicinsk undersökning som krävs bör således vara beroende av vad som krävs för tjänstgöringen (prop. 1994/95:6 s. 143).

Vidare anges i förarbetena till regleringen att en totalförsvarspliktig under tjänstgöringen är skyldig att underkasta sig samma undersökningar som vid en mönstring. Den ger dock inte myndigheterna rätt att påtvinga en pliktig andra kroppsliga ingrepp som avses i 2 kap. 6 § regeringsformen än sådana som är motiverade av behovet att utreda och bedöma förutsättningarna att tjänstgöra

inom totalförsvaret. Därtill anges att bestämmelsen ger myndigheterna rätt att i sådant syfte ta blodprov av en totalförsvarspliktig men däremot inte att mot hans eller hennes vilja genomföra vaccinerings (prop. 1994/95:6 s. 181 f.).

Varken lagtext eller förarbeten nämner uttryckligen undersökningar i syfte att utreda om en totalförsvarspliktig är drog-påverkad i tjänsten.

Det är Totalförsvarets pliktverk, eller den myndighet som verket utser, som har rätt att fatta beslut om sådana undersökningar. Totalförsvarets pliktverk har delegerat sådan beslutanderätt till Försvarsmakten och andra statliga myndigheter som är utbildningsansvariga (TPVFS 2004:1 13 kap. 1 §).

I detta sammanhang är även reglerna i lagens andra kapitel avseende utredning om personliga förhållanden av intresse. I 2 kap. 1 § anges att en totalförsvarspliktig är skyldig att på begäran lämna nödvändiga uppgifter om hälsotillstånd, utbildning, arbete och personliga förhållanden i övrigt. Detta beroende på att en totalförsvarspliktigs förutsättningar att fullgöra värnplikt eller civilplikt skall kunna utredas och bedömas. Reglering finns även avseende att varje svensk man som är totalförsvarspliktig är skyldig att genomgå mönstring (2 kap. 2 §). Mönstring skall ske i den totalförsvarspliktiges personliga närvaro och den skall omfatta medicinska och psykologiska undersökningar samt annan utredning av hans personliga förhållanden (2 kap. 3 §). I förarbetena anges att undersökningarna och den övriga utredningen inte skall vara mer ingående eller omfattande än vad som krävs för att uppnå syftet, dvs. att bedöma den totalförsvarspliktiges förutsättningar att fullgöra den tjänstgöring som kan komma i fråga. Vid bedömningen av om en totalförsvarspliktig saknar förutsättningar att fullgöra totalförsvarsplikt skall utgångspunkten vara att förutsättningar saknas om någon på grund av sjukdom eller av någon annan orsak har sin fysiska eller psykiska prestationsförmåga nedsatt i sådan grad att tjänsten inte kan fullgöras eller annars genom tjänstgöringen löper särskild risk att få en sådan nedsättning av prestationsförmågan.

De medicinska undersökningarna skall avse hans eller hennes hälsotillstånd och fysiska förutsättningar i övrigt. De psykologiska undersökningarna, som består av tester och samtal, skall klarlägga de mentala förutsättningarna att klara av att tjänstgöra i krig samt ge underlag för inskrivning till chefsbefattningar. Utredningen skall även mer allmänt avse de förutsättningar som en totalförsvars-

pliktig har för att tjänstgöra i olika befattningar och verksamhetsområden inom totalförsvaret och för att tjänstgöra på olika platser i landet. Genom utredningen skall sålunda klarläggas om den totalförsvarspliktige har särskilda färdigheter eller intressen som kan vara av betydelse (prop. 1994/95:6 s. 121 och 164).

I 3 kap. 9 § anges att en totalförsvarspliktig är skyldig att genomgå förnyad mönstring eller annan utredning enligt lagens 2 kapitel om det behövs för bedömningen avseende vissa angivna beslut.

Vägran att aktivt medverka vid mönstring är inte straffbelagd. Bedömningen av förutsättningarna att fullgöra totalförsvarsplikt får i ett sådant fall göras på den utredning som på annat sätt kan inhämtas om den totalförsvarspliktige. Däremot är en personlig närvaro en förutsättning för att en mönstring skall anses ha ägt rum. Den som inte självmant inställer sig får hämtas och skall också straffas för sin utevaro enligt bestämmelserna i 10 kap.

I 5 kap. 12 § regleras när grundutbildning och repetitionsutbildning skall avbrytas. Här anges att utbildningen skall avbrytas om den som fullgör tjänstgöringen har varit frånvarande från tjänsten under så lång tid att utbildningsmålet inte kommer att uppnås. Vidare skall utbildningen avbrytas om den som fullgör tjänstgöringen på grund av tillfälligt nedsatt fysisk eller psykisk prestationsförmåga kan antas komma att vara frånvarande från tjänsten under så lång tid att utbildningsmålet inte kommer att nås. I 5 kap. 5 § förordningen om totalförsvarsplikt anges att grundutbildning som skall pågå mer än 60 dagar skall avbrytas om den totalförsvarspliktige har varit eller kan antas komma att vara frånvarande så många tjänstgöringsdagar som motsvarar en tiondel av det antal dagar, avrundat till närmast högre tiotal, som han är inkallad att tjänstgöra. Frånvaro på grund av ledighet eller under del av tjänstgöringsdag skall därvid inte medräknas.

Ytterligare bestämmelser finns i 5 kap. 13 § lagen om totalförsvarsplikt. Här anges bl.a. att värnplikt och civilplikt skall avbrytas om den som fullgör tjänstgöringen vägrar eller underlåter att fullgöra sina skyldigheter under tjänstgöringen och det kan antas att han eller hon inte heller i fortsättningen kommer att fullgöra dessa skyldigheter. Därtill finns bestämmelser i 3 kap. 9 § där det anges att ett inskrivningsbeslut får ändras av Totalförsvarets pliktverk.

I 10 kapitlet lagen om totalförsvarsplikt finns straffbestämmelser. I 2 § regleras bl.a. att en totalförsvarspliktig kan dömas till brott mot totalförsvarsplikten. Påföljden är böter eller fängelse i

högst ett år. Om en totalförsvarspliktig uppsåtligen vägrar eller underlåter att lyda en förmans eller annan chefs order eller på annat sätt åsidosätter vad som åligger honom eller henne under tjänstgöringen döms den totalförsvarspliktige till brott mot totalförsvarsplikten om gärningen är ägnad att medföra avsevärt men för utbildningen eller tjänsten i övrigt.

Därtill finns reglering av intresse i detta sammanhang i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m. Där stadgas att en totalförsvarspliktig skall åläggas disciplinpåföljd för disciplinförseelse om han eller hon uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter vad han eller hon på grund av instruktioner, förmäns eller andra chefs order eller i övrigt skall iaktta i tjänsten (8 §). De disciplinpåföljder som finns är varning, extratjänst och löneavdrag. Vid val av påföljd är varning att anse som en lindrigare påföljd än extratjänst och löneavdrag (10 §).

8.3 Regeringsformen

Regeringsformen innehåller regler om förhållandet mellan den enskilde och det allmänna och om hur föreskrifter om åligganden för enskilda får utformas.

Genom regeringsformen är varje medborgare skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp (2 kap. 6 § regeringsformen). Begränsningar av det skydd som uppställs genom denna bestämmelse får göras endast genom lag. För att begränsning skall få ske måste en sådan tillgodose ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle. Därtill får begränsningen aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den (2 kap. 12 § regeringsformen).

Utöver denna reglering stadgas i 8 kap. 3 § regeringsformen att föreskrifter om förhållandet mellan enskilda och det allmänna, som gäller åligganden för enskilda eller i övrigt avser ingrepp i enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden, meddelas genom lag. Enligt denna bestämmelse kan normgivningskompetensen under vissa i kapitlet angivna förutsättningar delegeras till regeringen.

Vad är ett kroppsligt ingrepp?

Enligt förarbetena menas med kroppsligt ingrepp främst våld mot människokroppen. Dessutom hänförs hit läkarundersökningar, smärre ingrepp som vaccinering och blodprovstagning samt liknande företeelser som brukar betecknas med ordet kroppsbesiktning (prop. 1975/76:209 s. 147, jfr även JO 1993/94, s. 287 f.).

När det gäller urinprovstagning och om sådan åtgärd skall anses utgöra ett kroppsligt ingrepp är rättsläget något oklart. JO har berört frågan i några ärenden vilka kort redovisas nedan.

JO Sverne framförde kritik mot ett inackorderingshem för att personalen utan ett uttryckligt lagstöd hade beslutat att en klient skulle lämna urinprov, i annat fall hotades klienten av sanktion. JO noterade att det vid inackorderingshemmet hade saknats lagstöd för att utföra kroppsvisitation och kroppsligt ingrepp till vilket JO även räknade urinprovstagning och utandningsprov (JO 1984/85 s. 227).

JO Holstad gjorde i ett annat ärende en motsatt bedömning. Ärendet gällde en skola som genomfört urinprovstest av eleverna utan att informera om att deltagandet var frivilligt. JO ansåg att det var tveksamt om urinprovstagning var att betrakta som ett kroppsligt ingrepp i regeringsformens mening. JO anförde att förarbetena ger här inga klara besked och för allmänt språkbruk framstår det som främmande att beteckna ifrågavarande provtagning som ett kroppsligt ingrepp (JO 1984/85 s. 343).

JO Ragnemalm framhöll i ett uttalande att urinprovstagning visserligen var en åtgärd som uppvisade avsevärda likheter med blodprovstagning och utandningsprov men att urinprovstagning å andra sidan inte uttryckligen likställdes med sistnämnda åtgärd i vare sig förarbeten eller lagkommentar. JO Ragnemalm ansåg emellertid ändå att ett åläggande att medverka vid sådan provtagning som huvudregel måste grundas på föreskrifter, som meddelas genom lag, dock med den skillnaden, att normgivningskompetensen i sådana fall under vissa i kapitlet angivna förutsättningar kan delegeras till regeringen, dvs. att det likväl krävs lagstöd enligt 8 kap. 3 § regeringsformen (JO 1988/89 s. 350).

Samma ställningstagande gjorde JO Ragnemalm i ett liknande ärende några år senare (JO 1992/93 s. 495).

JO Pennlov har prövat frågan om former för urinprovstagning av en kvinnlig intagen på kriminalvårdsanstalt. I sitt yttrande till JO anför kriminalvården att konklusionen blev att kroppsbesiktning

omfattar urinprovstagning. JO uttalade att han delar den bedömning som Kriminalvårdsstyrelsen framfört i sitt remissvar (JO 2000/01 s. 218).

Wiweka Warnling-Nerep har i en artikel 2002 anført att hon inte kan tolka JO:s uttalande (JO 2000/01 s. 218) på annat sätt än att urinprovstagning på nytt inkluderas i 2 kap. 6 § regeringsformen, dvs. att urinprovstagning är att anse som ett kroppsligt ingrepp. I artikeln anför Wiweka Warnling-Nerep vidare att "Det verkar helt enkelt inte rimligt att ett utandningsprov hänförs till RF 2:6 medan ett urinprov faller utanför, särskilt inte med den förklaringen att endast det förra fanns medtaget i enumerationen i grundlagsmotiven; det bör väl ändå vara helt andra kriterier än slumpvis gjorda uppräknings som styr omfattningen av grundlagsskyddet?" (Warnling-Nerep, Wiweka [2000]. "Påtvingat kroppsligt ingrepp" RF 2:6 och JO:s vägledande funktion. Förvaltningsrättslig tidskrift 2002 s. 19–42).

JO André har i två ärenden uttalat att hon instämmer i Ragnemalms bedömning att det knappast finns grund att hävda att ett åläggande att lämna urinprov skulle kräva lagstöd på grund av stadgandena i 2 kap. 6 § och 2 kap. 12 § regeringsformen men att det bör beaktas att dylikt åläggande ändå enligt 8 kap. 3 § regeringsformen som huvudregel måste grundas på föreskrifter som meddelas genom lag. Dock med den skillnaden att normgivningskompetensen i sådant fall under vissa i kapitlets angivna förutsättningar kan delegeras till regeringen (JO dnr. 3700–2002, beslut 2004-05-28 och dnr 3272–2002, beslut 2004-05-28).

JO Berggren uttalar i ett ärende år 2006 att JO i flera tidigare beslut (se exempelvis 1988/89 s. 350, 1993/94 s. 283 och 1995/96 s. 294) funnit att det inte kan anses som ett kroppsligt ingrepp när en enskild åläggs att lämna urinprov. Med detta synsätt utgör ett krav på urinprov således inte ett sådant kroppsligt ingrepp mot vilket den enskilde åtnjuter ett särskilt skydd enligt 2 kap. 6 och 12 §§ regeringsformen. Därtill redogör JO Berggren för regleringen i 8 kap. 3 § regeringsformen och anger att föreskrifter om förhållandet mellan enskilda och det allmänna, som gäller åligganden för enskilda eller i övrigt avser ingrepp i enskildas personliga förhållanden måste som huvudregel meddelas genom lag (JO dnr. 2461–2003, beslut 2006-03-07).

Även Elisabeth Rynning har uttalat sig i frågan. I en avhandling från henne år 1994 framhåller hon att det inte framstår som rimligt att alkoholutandningsprov betraktas som kroppsligt ingrepp men

däremot inte urinprovstagning, enbart av det skälet att den förra åtgärden men inte den senare finns angiven i en exemplifierande, icke uttömmande uppräkningslista i regeringsformens förarbeten (Rynning, Elisabeth [1994]. Samtycke till medicinsk vård och behandling: en rättsvetenskaplig studie. Akademisk avhandling, s. 103, Uppsala: Iustus förlag).

Sammanfattningsvis kan anföras att det står klart att blodprovstagning och utandningsprov är åtgärder som utgör ett kroppsligt ingrepp. När det gäller urinprovstagning är rättsläget något oklart. När man tolkar JO:s uttalanden (beskrivna ovan) tycks dock, oavsett om urinprovstagning utgör ett kroppsligt ingrepp, krävas för att ett sådant skall få tas i förhållandet mellan enskilda och det allmänna, att en reglering härom har meddelats i lag (8 kap. 3 § regeringsformen).

I detta sammanhang skall upplysas att det i doktrin ifrågasatts om inte drogtester av anställda i staten skulle kunna likställas med vad som gäller för anställda inom den privata arbetsmarknaden och därmed kunna beslutas som ett renodlat arbetsledningsbeslut (se mer härom under avsnitt 8.10).

Kan ett frivilligt samtycke till kroppsligt ingrepp ersätta en lagreglering?

Nedan redovisas i korthet vad ett frivilligt samtycke till en integritetskränkande åtgärd har för verkan. Frågan är om ett frivilligt samtycke kan ersätta legala förutsättningar för tvångsmedel om man anser att sådana saknas.

I samband med den senaste revideringen av rättegångsbalkens bestämmelser om kroppsvisitation och kroppsbesiktning erinrade dåvarande departementschefen om att frågan om samtycke inte generellt reglerades i rättegångsbalken. Han anförde följande. Med visst fog kan man i sådant fall påstå att det överhuvudtaget inte är fråga om någon tvångsmedelsanvändning, eftersom tvångsmomentet saknas. Grundlagsskyddet avser ju också enbart påtvingade ingrepp. Så snart ingreppet inte är påtvingat, eller m. a. o. frivilligt, är det inte frågan om någon inskränkning i det grundlagsenliga skyddet. Den förhärskande uppfattningen är också att samtycke innebär att en åtgärd, som utan samtycke vore grundlagsstridig, får genomföras (prop. 1993/94:24 s. 39).

JO har därutöver vid olika tillfällen behandlat frågan om innebörden av frivillighet i samband med användningen av integritetskränkande åtgärder. JO Sverne har framhållit att från grundlagsskyddet för den kroppsliga integriteten kan man avstå genom att lämna sitt medgivande till åtgärden. Avståendet måste dock i sådant fall vara frivilligt och ej påtvingat genom hot om sanktion (JO 1984/85 s. 227).

JO Norell Söderblom har vid två tillfällen uttalat att det rent allmänt kan sägas att så länge en intagen på ett LVM-hem frivilligt lämnar urinprov finns det inte någon anledning att kritisera förfarandet (JO 1995/96 s. 294, se också JO 1993/94 s. 302).

Frågan om samtycke till användningen av tvångsmedel har alltså ofta inte betraktats som en kontroversiell fråga. JO Eklundh har däremot framhållit att enligt hans mening kan den enskildes samtycke i princip inte åberopas till stöd för ett intrång på det grundlagsskyddade området, om uttryckligt lagstöd för ett sådant åberopande saknas (JO 1991/92 s. 114).

I ett annat avgjort ärende rörande samtycke till DNA-provtagning har JO Eklundh förordat en lagreglering också av de undersökningar som i dag anses kunna grundas på samtycke (dnr 696–2001, beslut 2002-11-29).

Beträffande samtycke till åtgärder som utgör straffprocessuella tvångsmedel ansåg Polisrättsutredningen att det kan ifrågasättas om ett ingripande som utgör ett intrång i de mänskliga fri- och rättigheterna, såsom dessa beskrivs i regeringsformen och i de internationella konventionerna över huvud taget bör få ske med stöd av samtycke (SOU 1995:47 s. 144). Vidare framhölls att om en person tillåter polisen att komma in och undersöka hans bostad, är det inte säkert att det sker fullt frivilligt. Polismannen kan mycket väl anse att han inte har använt tvång, medan det för den enskilde har framstått som att han inte hade något val. Ett ingripande som i det enskilda fallet kan genomföras utan tvång bör därför betraktas som ett fall av tvångsmedelsanvändning, om den ingripande myndigheten har möjlighet att använda tvång om det skulle behövas. En polisman som ingriper i myndighetsutövning ger rent faktiskt uttryck för samhällets maktbefogenheter, oavsett om han använder tvång eller inte. Så torde det också uppfattas av den person som ingripandet riktat sig mot och som därför befinner sig i ett sådant underläge att det strängt taget aldrig kan bli tal om någon egentlig frivillighet (SOU 1995:47 s. 143, 145).

Polisrättsutredningens samlade slutsats var att frivilligheten ofta var mer eller mindre illusorisk. Det fanns därför en avsevärd risk för att det ur den enskildes synvinkel i praktiken inte blir någon skillnad mellan åtgärder som kan genomföras med tvång och sådana åtgärder som förutsätter medverkan (SOU 1995:47 s. 150).

8.4 Proportionalitets- och behovsprincipen

Proportionalitets- och behovsprincipen är två viktiga principer inom svensk rätt som är av betydelse när tillåtligheten avseende inskränkningar i den personliga integriteten diskuteras.

Proportionalitetsprincipen innebär att nackdelar för den enskilde skall stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med åtgärden. Principen är fundamental och har vunnit ett uttryckligt erkännande i svensk rättpraxis inte minst genom Europadomstolens för de mänskliga rättigheterna och EG-domstolens rättstillämpning. Tillämpningen av proportionalitetsprincipen har även aktualiserats i flera ärenden hos JO under senare år (se t.ex. JO 1992/93 s. 155, JO 1994/95 s. 149 och JO 1997/98 s. 133). Principen är också lagfäst i olika lagar såsom rättegångsbalkens regler om straffprocessuella tvångsmedel (24 kap. 1 §, 25 kap. 1 §, 26 kap. 1 §, 27 kap. 1 § och 28 kap. 3 a §), polislagen (1984:387), lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård och lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.

Behovsprincipen innebär att det inte är tillåtet att använda en mer ingripande åtgärd än vad som krävs för att uppnå det avsedda resultatet. Skulle t.ex. en åtgärd av stor vikt kunna motivera ganska hårda metoder enligt proportionalitetsprincipen får den ändå inte tillgripas om målet kan uppnås med mildare medel.

En myndighet har en allmän skyldighet att i sin myndighetsutövning tillämpa de båda principerna. Detta innebär att vid frågan om genomförande av drogtester måste de nackdelar för den enskilde såsom inskränkning i den personliga integriteten stå i rimlig proportion till vad som kan vinnas med åtgärden vilket måste vara drogfri miljö och höjd säkerhet. Därtill kommer att drogtester inte skall användas om målet dvs. drogfri miljö och hög säkerhet kan uppnås med mildare medel t.ex. utbildning och information.

8.5 Europakonventionen

Enligt 2 kap. 23 § regeringsformen får lag eller föreskrift inte meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen).

Artikel 8 i Europakonventionen, som har rubriken Rätt till skydd för privat- och familjeliv, har följande lydelse.

1. Var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens.
2. Offentlig myndighet får inte inskränka åtnjutande av denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska västånd eller till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter.

Av intresse är om drogtester faller in under artikelns tillämpningsområde. I doktrinen nämns medicinska undersökningar av den enskilde som en särskild kränkning. Kommissionen har emellertid uttalat att det torde vara tyngden av de medicinska skälen och inte själva ingreppet i sig som avgör om åtgärder av detta slag innebär en kränkning av rätten till privatliv. Också en mindre medicinsk undersökning kan alltså innebära en kränkning.

Europadomstolen har i beslut den 9 mars 2004 meddelat att domstolen inte tar upp till prövning en dom från Arbetsdomstolen (AD 1998 nr 97) som gav arbetsgivaren vid ett kärnkraftverk i Oskarshamn rätt att kräva drogtester av lokalvårdare som inte rörde sig i riskutrymmen på kärnkraftverket. (Domen refereras nedan under avsnitt 8.11 Arbetsdomstolens praxis rörande drogtester). Inför Europadomstolen gjorde klaganden gällande att den skyldighet att genomgå drogtestning som hon ålagts utgjorde en kränkning av hennes rätt till respekt för privatlivet enligt artikel 8 i Europakonventionen.

Europadomstolen, som fann att klagomålet var uppenbart ogrundat, uttalade att drogtestningen kunde rättfärdigas med stöd av andra stycket i artikel 8 och angav som skäl för sin slutsats i huvudsak följande.

Först och främst var den ålagda skyldigheten att genomgå drogtestning tillräckligt grundad i svensk rätt för att kunna anses ha haft stöd i lag i den mening som avses i andra stycket av artikel 8.

De anställda hade informerats om drogpolicyprogrammet. Skyldigheten ifråga var visserligen inte lagreglerad men Arbetsdomstolen hade fastslagit att den av arbetsmarknadens parter överenskomna principen om arbetsgivarens rätt att leda och organisera arbetet var en allmän rättsprincip. Vidare hade den ansett att denna princip innefattar en rätt att vidta kontrollåtgärder i form av t.ex. alkohol- och drogtest. Arbetsdomstolen hade i det aktuella fallet funnit att testerna var naturligt kopplade till bolagets verksamhet och en rätt att beordra de anställda att genomgå sådana tester kunde därför anses som en del av bolagets rätt att leda och organisera arbetet i enlighet med det centrala avtalet.

Vidare kunde kravet på drogtestning anses ha haft till syfte att tillgodose flera av de intressen som anges i andra stycket av artikel 8, bl.a. allmän säkerhet och skydd för andra personers fri- och rättigheter.

Slutligen kom Europadomstolen fram till att proportionalitetskravet i andra stycket av artikel 8 var uppfyllt. En rimlig balans hade upprätthållits mellan de allmänna intressena och klagandens intresse av skydd för den personliga integriteten. Vid denna bedömning beaktades bl.a. att man på ett kärnkraftverk av naturliga skäl måste upprätthålla mycket höga krav på säkerhet, vilket motiverade kontrollåtgärder av olika slag i förhållande till de anställda. Ett drogpolicyprogram med regelbundna tester måste därför i sig anses berättigat. Domstolen fann också att genomförandet av programmet i det aktuella fallet var acceptabelt och att rimlig hänsyn hade tagits till klagandens intresse av skydd för den personliga integriteten. Domstolen betonade bl.a. att testerna utfördes på samtliga anställda och att ingen därför behövde känna sig utpekad. Testerna genomfördes i avskildhet och testresultaten visades bara för personer som arbetade med drogpolicyprogrammet och användes inte för något annat syfte än att avslöja eventuell alkohol- och drogkonsumtion. När det gällde drogtesternas effektivitet, vilken hade ifrågasatts av klaganden, noterade domstolen bl.a. att ett av huvudsyftena var den preventiva effekten.

Europadomstolens uttalanden avser visserligen privatanställda vilka inte omfattas av skyddsregeln i 2 kap. 6 § regeringsformen. De krav som domstolen menar måste vara uppfyllda enligt artikel 8 Europakonventionen är dock jämförbara med dem som gäller för att drogtestning av offentlig anställda skall kunna tillåtas mot bakgrund av bestämmelserna i regeringsformen.

8.6 Arbetsmiljölagen

Arbetsmiljölagen (1977:1160) anger de grundläggande reglerna för arbetsmiljöns karaktär. Till lagen ansluter arbetsmiljöförordningen som innehåller bemyndiganden för Arbetsmiljöverket att meddela föreskrifter om de närmare krav som arbetsmiljön skall uppfylla. Arbetsmiljöns föreskrifter finns samlade i Arbetsmiljöverkets författningssamling (AFS). De flesta av arbetsmiljölagens regler gäller även för totalförsvarspliktiga och totalförsvaret. I lagen anges att vid tillämpningen av 2–4 och 7–9 kap. skall med arbetstagare likställas den som tjänstgör enligt lagen om totalförsvarsplikt och det som sägs om arbetsgivare skall gälla den som driver den verksamhet i vilket arbetet utförs (1 kap. 3 §). I 1 kap. 5 § anges att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela särskilda föreskrifter för totalförsvaret med avvikelse från lagen.

Bestämmelserna i arbetsmiljölagen innebär att arbetsgivaren har en skyldighet att anordna arbetsmiljön på ett sätt som gör den så säker som möjligt. I lagen finns en rad olika bestämmelser om hur arbetsgivaren skall uppnå det ovan beskrivna syftet med lagen.

I lagen anges bl.a. att arbetsgivaren systematiskt skall planera, leda och kontrollera verksamheten på ett sätt som leder till att arbetsmiljön uppfyller föreskrivna krav på en god arbetsmiljö. Arbetsgivaren skall utreda arbetsskador, fortlöpande undersöka riskerna i verksamheten och vidta de åtgärder som föranleds av detta. Åtgärder som inte kan vidtas omedelbart skall tidsplaneras. Arbetsgivaren skall i den utsträckning verksamheten kräver dokumentera arbetsmiljön och arbetet med denna. Handlingsplaner skall därvid upprättas. Arbetsgivaren skall vidare se till att det i hans verksamhet finns en på lämpligt sätt organiserad arbetsanpassnings- och rehabiliteringsverksamhet för fullgörande av de uppgifter som enligt lagen och enligt 22 kap. lagen (1962:381) om allmän försäkring vilar på honom (3 kap. 2 a §).

Enligt 3 kap. 4 § åvilar ansvaret för att åstadkomma en tillfredsställande arbetsmiljö inte bara arbetsgivaren utan även arbetstagaren skall medverka till detta genom att följa givna föreskrifter, använda skyddsanordningar och iaktta den försiktighet i övrigt som behövs för att förebygga ohälsa och olycksfall. I Arbetsdomstolens dom AD 1991 nr 45 behandlar domstolen frågan om medansvaret även kan innefatta en skyldighet att medverka vid ett narkotikatest som enligt arbetsgivaren motiverades av säkerhetsskäl. Arbets-

domstolen fann att det, under de i målet aktuella förhållandena, låg väl i linje med vad som allmänt gäller i fråga om medansvaret för säkerheten på arbetsplatsen, att anse att det åvilade arbetstagaren en sådan skyldighet att delta i drogkontroller. (Se utförligare redogörelse av domen i avsnitt 8.11).

8.7 Lagen om offentlig anställning

Lagen (1994:260) om offentlig anställning är tillämplig på arbetstagare hos riksdagen och dess myndigheter samt myndigheter under regeringen. Även arbetstagare hos kommuner, landsting och kommunalförbund lyder under vissa föreskrifter i lagen. Detta innebär att anställda inom totalförsvaret lyder under lagen om offentlig anställning men inte totalförsvarspliktiga.

Reglering avseende skyldighet att genomgå medicinska undersökningar enligt lagen finns i 30 §. Där framgår att en arbetstagare är skyldig att regelbundet genomgå hälsoundersökningar, om arbetsuppgifterna är sådana att ett bristande hälsotillstånd kan medföra risk för människors liv, säkerhet eller hälsa, eller för betydande skador på miljö eller egendom. En sådan hälsoundersökning som avses i lagen kan innefatta blodprovstagning. För att denna skyldighet skall gälla, måste den dock ha antingen föreskrivits av regeringen eller skrivits in i ett kollektivavtal (30 § andra stycket).

I betänkandet till förslaget om regler om periodiska hälsoundersökningar i lagen om offentlig anställning (SOU 1991:29 s. 28–30) pekades följande personalkategorier inom totalförsvaret ut som aktuella för så kallade periodiska hälsoundersökningar.

- Instruktor i vapentjänst eller annan personal med ansvar för säkerheten vid övningar med skarp ammunition,
- flygförare och annan besättning på luftfartyg,
- flygtrafikledare och radarjaktledare,
- personal som vidarebefordrar flyginformation,
- personal i fartygstjänst som ansvarar för fartygets säkra framförande,
- personal som tjänstgör på ubåtar,
- dykare och personal som svarar för användning av tryck-kammare,
- medicinsk personal,
- instruktör i fallskärmstjänst,

- de som är skyldiga att personligen ha vapen,
- fordonsförare,
- personal vid Kustbevakningen.

Som synes är det långtifrån all personal som är med i uppräkningslistan. I propositionen till regleringen anges att den föreslagna regleringen avses omfatta både kommunala och statliga anställningar där bristande tjänstduglighet som beror på sjukdom eller liknande innebär en allvarlig säkerhetsrisk med avseende på den på de angivna skyddsintressena. Därtill anges att regler av detta slag måste tillämpas med urskillning och återhållsamhet och med respekt för den enskildes integritet (prop. 1993/94:65 s. 114).

Som angetts ovan reglerar 30 § en skyldighet att genomgå regelbundna hälsokontroller. I förarbetena till regleringen anges att med hälsoundersökning i 30 § avses sådana undersökningar som är avsedda att genomföras regelbundet av läkare eller andra, t.ex. optiker eller sjuksköterskor (periodiska hälsoundersökningar). Däremot avses inte sådana påtvingade läkarundersökningar som tidigare fanns reglerade och avsåg åläggande för arbetstagare att låta sig undersökas av läkare som anvisats honom, om det inte fanns tillräcklig utredning om att bristande tjänstduglighet berodde på sjukdom eller därmed jämförligt förhållande, men detta ändå framstod som sannolikt. Inte heller avses s.k. extraordinära hälsoundersökningar, dvs. kontroller i speciella fall på förekommen anledning (prop. 1993/94:65 s. 131–132).

JO Berggren har i ett ärende diskuterat möjligheten att tillämpa 30 § och där poängterat att för dess tillämplighet måste hälsoundersökningen genomföras med viss regelbundenhet. I sitt yttrande anför han att det framgår att 30 § lagen om offentlig anställning tillkommit för att fylla behovet av lagstöd för genomförandet av vissa hälsoundersökningar. Därtill anför han att Lufträttsutredningen (SOU 1999:42 s. 214) uttalat att överenskommelser beträffande drogtester med hänsyn till regleringen i 30 § lagen om offentlig anställning kan träffas endast om testerna ingår i periodiska hälsoundersökningar. Enligt Luftfartsutredningen krävs det för genomförandet av icke regelbundna drogtester på anställda med flygsäkerhetsrelaterade tjänster att skyldigheten att genomgå sådana tester är lagreglerad. Luftfartsutredningen har lämnat förslag på en sådan lagreglering men förslaget har inte föranlett någon lagstiftning. JO Berggren anför slutligen att han delar Lufträttsutredningens uppfattning rörande möjligheten att

tillämpa 30 § lagen om offentlig anställning för regelbundna drogtester som inte ingår i återkommande hälsoundersökningar (JO dnr 2461–2003, beslut 2006-03-07).

Den som vägrar att genomgå hälsoundersökning är i princip skyldig att låta sig omplaceras till arbetsuppgifter som inte omfattas av kravet på hälsoundersökningar. Också disciplinpåföljd kan meddelas arbetstagaren. Är någon omplacering inte möjlig kan myndigheten bli nödsakad att säga upp arbetstagaren.

8.8 Anställningsförordningen

Enligt 5 § anställningsförordningen (1994:373) kan en statlig arbetsgivare föreskriva att en arbetssökande skall lämna läkarintyg om de tänkta arbetsuppgifterna ställer särskilda krav på hälsotillståndet hos den som skall anställas. De yrkeskategorier som är skyldiga att lämna läkarintyg enligt anställningsförordningen torde i huvudsak vara samma som omfattas av bestämmelsen om periodiska hälsoundersökningar i 30 § lagen om offentlig anställning. Bestämmelsen torde motsatsvis innebära att en arbetsgivare inte i andra fall får kräva läkarintyg av en arbetssökande.

8.9 Lagen om fullmaktsanställning

Lagen (1994:261) om fullmaktsanställning innehåller föreskrifter om sådana arbetstagare hos myndigheter under regeringen som är anställda med fullmakt. Lagen är en speciallag i förhållande till lagen om offentlig anställning, vilket innebär att om föreskrifter i lagen om fullmaktsanställning avviker från lagen om offentlig anställning skall föreskrifterna i lagen om fullmaktsanställning gälla (1 §).

Enligt 11 § lagen om fullmaktsanställning kan arbetstagare vara skyldig att genomgå läkarundersökning. För att så skall vara fallet krävs att arbetstagaren visat bristande tjänstduglighet, som sannolikt beror på sjukdom eller därmed jämförligt förhållande. Lagen ger inte arbetsgivaren rätt att vid behov kräva slumpmässiga undersökningar. Bestämmelsen i 11 § torde dock innefatta en möjlighet för arbetsgivaren att kräva att arbetstagaren skall genomgå en undersökning på förekommen anledning. Med jämförliga förhållanden i 11 § avses enligt förarbetena till lagen bl.a.

arbetstagarens alkoholmissbruk (prop. 1965:60 s. 194). Enligt förarbetena uppställs inga krav på att missbruket skall vara av sjukdomskaraktär för att bestämmelsen skall vara tillämplig.

Om en arbetstagare vägrar att efterfölja beslutet om läkarundersökning kan arbetstagaren stängas av från arbetet (10 §). Vad gäller ytterligare arbetsrättsliga åtgärder som kan vidtas från arbetsgivarens sida skiljer sig dessa åt beroende på vilken anställning som arbetstagaren innehar.

Motsvarande reglering avseende skyldighet att genomgå läkarundersökningar och avstängning fanns tidigare för statsanställda. Denna reglering togs emellertid bort vid införandet av den nya lagen om offentlig anställning men fördes över för dem som var anställda med fullmakt till lagen om fullmaktsanställning. Detta motiverades bl.a. med att när det gällde statsanställda var systemet med påtvingad läkarundersökning och avstängning mycket tidsödande och krångligt att tillämpa i praktiken och reglerna om läkarundersökningar tillämpades relativt sällan. På den privata arbetsmarknaden saknades motsvarande formella möjlighet. Därtill kom reglerna i lagen (1982:80) om anställningsskydd som reglerar vissa bestämmelser om avstängning. I förarbetena angavs att när det gäller anställda med fullmakt kan dessa inte sägas upp enligt lagen om anställningsskydd och det måste därför finnas särskilda regler om avgångsskyldighet på grund av sjukdom för dem. Dessutom behövs det också regler om påtvingad läkarundersökning och avstängning (prop. 1993/94:65 s. 80–81).

8.10 Arbetsgivarens arbetsledningsrätt

Som tidigare nämnts saknas det inom den privata sektorn lagbestämmelser om skydd för den enskilde arbetstagarens personliga integritet. Det finns heller ingen reglerad allmän skyldighet att genomgå medicinska undersökningar. Arbetstagarers skyldigheter att underkasta sig drogtest får istället härledas ur grundsatsen om arbetsgivarens rätt att leda och fördela arbetet, den så kallade arbetsledningsrätten. Den rättsliga utgångspunkten i arbetsgivarens arbetsledningsrätt är att arbetsgivaren normalt ensidigt kan bestämma (Sigeman, Tore, Arbetsrätten, En översikt, 2006, s. 98). Med arbetsledningsrätt avses i första hand bestämmandet av arbetsuppgiften, sättet för arbetets utförande, platsen för arbetet och arbetstiden. Ett arbetsledningsbeslut omfattar inte bara själva

ordergivningen, dvs. att X skall utföra ett visst arbete eller att Y en viss dag skall arbeta övertid, utan även att allmänna föreskrifter utfärdas, t.ex. att arbetet på fabriken börjar kl. 7.30 och på kontoret kl. 8.30 och att arbetare och tjänstemän vid arbetets början skall stämpla in sin närvaro vid tidur (Schmidt, Folke, Löntagarrätt, 1994, s. 224). Arbetsgivarens arbetsledningsrätt utövas i princip fritt och ensidigt och består bland annat i rätten att bestämma över arbetsorganisation, arbetsmetoder och produktionssätt, att omplacera arbetstagare till andra arbetsuppgifter inom ramen för deras arbetsskyldighet och att bestämma över arbetstidens förläggning och över vissa anställningsförmåner. I arbetsledningsrätten ingår också rätten att bestämma över arbetstagarens uppförande och ordningen på arbetsplatsen, genomföra kontrollåtgärder av olika slag, föreskriva viss klädsel etc. Gränsen för arbetsgivarens befogenheter i dessa avseenden sätts i huvudsak av hänsyn till arbetstagarens person och integritet (Rönmar, Mia, Arbetsledningsrätt och arbetsskyldighet, En komparativ studie av kvalitativ flexibilitet i svensk, engelsk och tysk kontext, 2004, s. 45 ff.).

En privat arbetsgivare kan med åberopande av sin arbetsledningsrätt ställa krav på en arbetstagare att han eller hon underkastar sig en drogtest. Detta förutsätter dock att arbetsgivaren inte överskrider gränserna för denna rätt genom att utöva den i strid med lag eller god sed. Vid en bedömning av om arbetsgivarens beslut om drogtestning står i strid med god sed har i praxis gjorts en avvägning mellan arbetsgivarens intresse av att utföra testet och arbetstagarens intresse att värna om sin personliga integritet. Intrånget i arbetstagarens personliga integritet måste stå i rimlig proportion till det intresse arbetsgivaren vill tillgodose (se avsnitt 8.11 nedan).

Att kontrollåtgärderna inte får stå i strid mot god sed lämnar ett betydande utrymme för tolkningar och det är svårt att generellt ange hur intresseavvägningar beträffande drogtest bör göras. Åtgärden bör dock ha direkt betydelse för arbetsgivaren.

När det gäller arbetsgivarens arbetsledningsrätt grundar sig denna på privaträttslig grund till skillnad från myndighetsutövning. Med myndighetsutövning avses förvaltningsverksamhet som innebär utövning av befogenhet att för enskild bestämma om förmån, rättighet, skyldighet, disciplinpåföljd, avskedande eller därmed jämförbart förhållande. Myndighetsutövning kringgärdas

av särskilda rättsäkerhetsgarantier i olika lagar t.ex. regeringsformen.

När det gäller anställda i statlig sektor har ifrågasatts om förhållandet mellan arbetsgivaren och arbetstagaren skall ses som myndighetsutövning. En statlig anställning vilar i dag på en civilrättslig grund i form av ett anställningsavtal mellan den anställde och hans eller hennes anställningsmyndighet. Ett stort antal frågor som rör den statliga anställningen är fortfarande reglerade i författning men ambitionen från lagstiftaren synes vara att så långt som möjligt likställa den statliga anställningen med anställning inom andra sektorer. Utvecklingen går följaktligen mot att den offentligrättsliga regleringen av frågor rörande anställningsförhållanden i framtiden kommer att vara förbehållen frågor som i första hand tillgodoser det allmännas intresse och inte frågor rörande förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare (prop. 1993/94:65 s. 31 ff.). I doktrinen har anförts att Arbetsdomstolen vid tolkning inom anställningsskydd, med stöd av uttalanden i lagmotiv, accepterat ett s.k. funktionellt arbetsgivarbegrepp. Detta innebär att den enskilde anställningsmyndigheten betraktas som en särskild arbetsgivare (Sigeman, Tore, Arbetsrätten, En översikt, 2006, s. 25–26). Vid ett sådant betraktelsesätt har ifrågasatts om drogtest av anställda inom staten skulle kunna likställas med vad som gäller inom samhället i övrigt. Om så var fallet skulle den offentliga sektorn, i likhet med vad som gäller utanför denna sektor, kunna besluta om drogtest av de anställda som ett renodlat arbetsledningsbeslut baserat på kraven i arbetsmiljölagen och det enskilda anställningsavtalet (Westregård, Annamaria J, Integritetsfrågor i arbetslivet s. 211 ff. och En utvärdering av Försvarmaktens drogpreventiva program, mål, känslighet och integritet s. 53 ff.).

8.11 Arbetsdomstolens praxis rörande drogtest

Nedan refereras fem domar från Arbetsdomstolen (AD). Den första domen, från 1984, berör frågan om när en åtgärd kräver lagstöd enligt 2 kap. 6 § regeringsformen. De följande fyra domarna, från 1991, 1998, 2001 och 2002, rör drogtestning av anställda.

AD 1984 nr 94

Arbetsdomstolen har i AD 1984 nr 94 prövat frågan om SJ genom att påkalla läkarundersökning av en anställd handlat i strid med 2 kap. 6 § regeringsformen. SJ hade föranstaltat om läkarundersökning av en anställd vid fyra tillfällen under en kortare period av fyra år. Undersökningstillfällena bestod i kortare samtal med läkare och var dels periodiska dels extraordinära. En vägran från den anställdes sida att genomgå läkarundersökning hade medfört att denne omplacerats inom ramen för sin anställning, vilket inneburit att arbetsgivaren vidtagit samma åtgärd som om arbetstagaren konstaterats inte uppfylla hälsokraven. Den anställde anförde till stöd för sin talan att SJ saknar rätt att påkalla läkarundersökningarna bl.a. på grund av att besluten stått i strid med 2 kap. 6 § regeringsformen genom att de utgjorde påtvingade kroppsliga ingrepp och att SJ saknat stöd i lag för sådana ingrepp. SJ anförde å sin sida bl.a. att grundlagsbestämmelsen bara var tillämplig när det var fråga om någon form av myndighetsutövning vilket det inte var frågan om här, eftersom arbetstagarens skyldighet att genomgå undersökningarna följde av anställningsavtalet.

Arbetsdomstolen resonerade inledningsvis beträffande frågan om myndighetsutövning och konstaterade att det kunde ligga nära till hands att uppfatta regeringsformen på det sättet att en åtgärd inte kom i konflikt med förbudet mot påtvingade kroppsliga ingrepp annat än i den mån det kunde sägas vara fråga om ett tvång som hade karaktären av utövande av offentlig makt. Detta betydde dock inte att 2 kap. 6 § regeringsformen skulle sakna tillämplighet i ett fall som detta bara av det skälet att SJ kunde sägas ha handlat som arbetsgivare i förhållande till en arbetstagare. Domstolen uttalade därefter att det inom offentlig sektor numera fanns frågor som rörde tjänstemännens ställning i allmänhet som var av privaträttslig natur. Detta hindrade emellertid inte att beslut av en myndighet i dess egenskap av arbetsgivare likväl kunde vara att betrakta som myndighetsutövning. De föreskrifter som SJ åberopat till stöd för arbetstagarens skyldighet att underkasta sig hälsoundersökningen var utfärdade med stöd av 10 § i den allmänna verksstadgan och var inte att betrakta som föreskrifter om anställnings- eller arbetsvillkor. Arbetsdomstolen anmärkte i det sammanhanget att föreskrifterna inte heller främst var avsedda att tillgodose det allmännas intresse som arbetsgivare, utan istället intresset av att offentliga funktioner fullgjordes på ett riktigt sätt. I

huvudsak på grund av det anförda drog domstolen slutsatsen att besluten om läkarundersökningar var grundade på regler av offentligrättslig natur och att 2 kap. 6 § regeringsformen alltså var tillämplig. Arbetsdomstolen slog därefter fast, att även om läkarundersökningarna bara bestått av samtal med läkare var dessa, oavsett om arbetstagaren underkastat sig undersökningen frivilligt, att bedöma som ett kroppsligt ingrepp. Vidare uttalade domstolen att läkarundersökningarna var att se som påtvingade i och med att SJ utan förbehåll beordrat arbetstagaren att delta. Det saknades således betydelse att SJ i internt utfärdade föreskrifter inte föreskrev någon sanktion för den arbetstagare som vägrade att underkasta sig undersökningarna. Eftersom SJ saknat stöd i lag för att genomföra läkarundersökningarna var det beordrade förfarandet inte förenligt med 2 kap. 6 § regeringsformen.

Rättsfallet föranledde att 30 § lagen om offentlig anställning infördes.

AD 1991 nr 45

I AD 1991 nr 45 behandlades frågan om det med stöd av anställningsavtalet förelegat en skyldighet för anställda att delta i urinprovstagning. Ett ställningbyggnadsföretag hade, sedan misstanke uppkommit att någon eller några av de anställda missbrukat cannabis, beordrat sin personal att lämna urinprov. Arbetsgivaren angav att provtagningsförfarandet motiverades av säkerhetsskäl. Två montörer hade invänt att förfarandet utgjorde ett ingrepp i deras personliga integritet och vägrat lämna urinprov. De sades då upp av arbetsgivaren.

Arbetsdomstolen konstaterade att arbetsgivaren genom att värna om säkerheten på arbetsplatsen haft för avsikt att förekomma olycksfall enligt vad som åvilade denne enligt arbetsmiljölagen. Domstolen fann vidare att det angivna syftet med provtagningen vägde över de anställdas invändning om att förfarandet innebar ett ingrepp i deras personliga integritet. Vidare konstaterades att den enskilde arbetstagaren i arbetsmiljölagen ålagts ett medansvar för arbetsmiljön och säkerheten på arbetsplatsen. Mot bakgrund härav fann arbetsdomstolen att arbetsgivaren enligt anställningsavtalet haft rätt att uppställa villkor om att arbetstagaren skulle delta i urinprovstagningarna och att anställningsavtalet även, efter

beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet, kunde innefatta rätt för arbetsgivaren att säga upp arbetstagare som vägrade.

AD 1998 nr 97

Arbetsdomstolen har i avgörandet AD 1998 nr 97 behandlat frågan om en anställd vid Oskarshamns kärnkraftverk varit skyldig att medverka i av arbetsgivaren anordnade drog- och alkoholtester. Den anställde var medlem i Svenska Elektrikerförbundet som motsatt sig att träffa kollektivavtal innefattande regler om obligatoriska tester. Övriga fackförbund med medlemmar bland de anställda hade däremot träffat ett sådant lokalt avtal med arbetsgivaren. Trots att någon överenskommelse inte kunnat träffas med Svenska Elektrikerförbundet beslutade arbetsgivaren att drogtestningen också skulle gälla förbundets medlemmar vid kärnkraftverket. Svenska Elektrikerförbundet hävdade att arbetsgivaren inte haft rätt att kräva att den anställde skulle genomgå drogtest och åberopade till stöd för sitt påstående bl.a. att drogtestningen stred mot artikel 8 punkt 1 i Europakonventionen.

Arbetsdomstolen fann att denna artikel inte innebar något generellt förbud mot drogtestning, men att testning under särskilda omständigheter var konventionsstridigt och därigenom också stridande mot svensk lag. Av betydelse var därvid under vilka omständigheter testningen skett, arbetsgivarens intresse av att företa drogtestningen, graden av ingrepp i den enskildes integritet i det individuella fallet och sättet att utföra testningen. Efter en genomgång av omständigheterna i målet konstaterade domstolen att arbetstagaren var skyldig att genomgå drogtesterna i enlighet med arbetsgivarens instruktion. Vad däremot gällde alkoholtestning konstaterade domstolen att det i övervägande antal av de positiva testfallen fanns andra förklaringar till resultaten än alkoholmissbruk och att ytterligare utredningar därför var nödvändiga. Dessa omständigheter sammantagna med att den enskildes alkoholbruk var en i hög grad integritetskänslig fråga medförde att den anställde inte ansågs ha varit skyldig att medverka i alkoholtestning.

Svenska Elektrikerförbundet har fört frågan till Europadomstolen. Europadomstolen har meddelat att den inte tar upp domen till prövning (se avsnitt 8.5).

AD 2001 nr 3

I AD 2001 nr 3 har domstolen prövat om Fryshuset inom ramen för rätten att leda och fördela arbetet kunnat besluta att en arbetstagare skulle drogtestas och om denne därför varit skyldig att underkasta sig drogtestning. Arbetstagaren vägrade och hänvisade till sin personliga integritet. Då han efter flera uppmaningar vidhöll sin ståndpunkt sades han upp från sin anställning.

SKTF, som företrädde arbetstagaren, invände att arbetsledningsrätten i detta fall utövats på ett godtyckligt eller kränkande sätt genom att drogtestningen genomförts trots att Fryshuset inte bedrev sådan farlig och riskabel verksamhet som medförde att de anställda haft en skyldighet att underkasta sig tester. Vidare hade arbetsledningsrätten missbrukats genom att Fryshuset haft möjlighet att välja en annan och mindre integritetskränkande metod än drogtestning för att förebygga och upptäcka missbruk. Fryshuset hade därutöver inte någon ordentlig policy som var känd för personalen. Slutligen fanns det enligt SKTF:s uppfattning inte heller något godtagbart skäl att testa den anställde. Kravet på att den anställde skulle underkasta sig drogtest innebar därför en kränkning av den personliga integriteten som den anställde inte var skyldig att tåla. Mot denna bakgrund hade Fryshuset också överskridit gränsen för hur arbetsledningsrätten skulle utövas.

Fryshuset anförde å sin sida bl.a. att den anställde genom att ta anställning hos Fryshuset insett eller i vart fall bort inse att det var en förutsättning för anställningen och dess fortbestånd att han ställde sig till förfogande för drogtestning i den omfattning som krävdes om misstanke eller tveksamhet uppstod om hans drogfrihet. Detta i synnerhet eftersom den anställde var före detta missbrukare. Det hade därför enligt anställningsavtalet åvilat arbetstagaren en skyldighet att medverka i provtagning. Drogtestning hade dessutom en naturlig anknytning till Fryshusets verksamhet, eftersom denna krävde allmänhetens, kundernas och ungdomarnas förtroende i drogfrihetsfrågan. Detta intresse vägde tyngre än arbetstagarens intresse av skydd för den personliga integriteten. Till följd därav var det tillåtet för Fryshuset att kräva drogtestning som ett led i arbetsledningsrätten. Drogtest med urinprov var därvid Fryshusets enda möjliga sätt att spåra förekomsten av missbruk. Provtagningen hade inte i något avseende varit integritetskränkande eller förnedrande.

Arbetsdomstolen konstaterade att Fryshuset med hänsyn till verksamhetens karaktär hade ett mycket starkt allmänt intresse av att utföra drogtest på sin personal för att undanröja alla eventuella misstankar och att utåt kunna garantera att dess verksamhet var helt fri från narkotika. Vidare konstaterade domstolen att det inte torde kunna uppställas några krav på att misstankarna mot en arbetstagare måste vara särskilt välgrundade i ett fall som detta där det med hänsyn till verksamhetens art fanns ett särskilt intresse av att undanröja varje tvivel. Huruvida Fryshusets drogpolicy kunde leva upp till de krav som SKTF ansåg borde gälla för en policy var enligt domstolen av begränsad betydelse i målet. Den väsentliga frågan var i stället i vilken mån ett drogtest skulle ha inneburit en sådan kränkning av den anställdes personliga integritet att han av det skälet inte varit skyldig att medverka. Domstolen konstaterade att testningen skulle ha skett genom att den anställde lämnat urinprov på en toalett på arbetsplatsen. Urinprovstagning i allmänhet och det sätt på vilket Fryshuset genomfört provtagningen fick anses vara föga integritetskränkande. Vid ett samlat övervägande fann Arbetsdomstolen att det av omständigheterna i målet framgick att Fryshusets intresse av att drogtesta den anställde vägt tyngre än den anställdes behov av skydd för den personliga integriteten och att det därför förelegat en skyldighet att medverka i provtagningen.

AD 2002 nr 51

En busschaufför hade vid ett tillfälle vägrat genomgå ett oannonserat drogtest, varefter arbetsgivaren – ett busstrafikbolag – sagt upp honom. Busschauffören hade vid ett provtagningstillfälle två år tidigare testats positivt för amfetamin. Parterna tvistade om huruvida arbetsgivaren i fallet haft saklig grund för uppsägning.

I målet var ostridigt att busschauffören haft en skyldighet att medverka till provtagningen. Vid bussbolaget gällde en drogpolicy som föreskrev att allt bruk av narkotika var förbjudet, och att en anställd i "trafik- eller säkerhetstjänst" skulle medverka till provtagning när arbetsgivaren begärde det. Policyn föreskrev också att ett positivt provsvar skulle medföra en skyldighet för den anställde att genomgå ett rehabiliteringsprogram. Om rehabiliteringsprogrammets krav inte uppfylldes, skulle detta leda till uppsägning.

En vägran att medverka till provtagning skulle behandlas som om den anställde lämnat ett positivt provsvar.

I domskälen konstaterade Arbetsdomstolen först att det med hänsyn till den bedrivna verksamhetens art var en given utgångspunkt att bolaget hade ett mycket starkt intresse av att inga chaufförer var påverkade av narkotika eller andra droger, och därmed även av att chaufförerna medverkade till de drogtester som utfördes i enlighet med drogpolicyn på företaget.

Domstolen fortsatte emellertid med att framhålla att busschauffören under de senaste två åren skött sina åtaganden utan anmärkningar, och att det i fallet inte kunde uteslutas att busschaufförens vägran inte berodde på missbruk utan på en "stundens ingivelse". Av dessa skäl hade det enligt domstolens mening varit motiverat med ytterligare utredning från arbetsgivarens sida innan en uppsägning kunnat komma till stånd. Domstolen kom därför till slutsatsen att uppsägningen inte varit sakligt motiverad, och förklarade att uppsägningen var ogiltig.

8.12 En kort redovisning av drogtester inom andra områden

Nedan följer en kort redovisning avseende drogtester inom andra områden. Avsikten med redogörelsen är inte att mer ingående beskriva gällande reglering på andra områden utan bara visa på viss annan reglering som finns och kan vara av intresse.

8.12.1 Lagen om alkoholutandningsprov

I lagen (1976:1090) om alkoholutandningsprov anges när ett alkoholutandningsprov får tas. I 1 § ges en polisman rätt att utföra alkoholutandningsprov på den som skäligen kan misstänkas för brott som avses i 4 § lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott, 30 § lagen (1990:1157) om säkerhet vid tunnelbana och spårväg, 10 kap. 2 § järnvägslagen (2004:519) eller annat brott, på vilket fängelse kan följa, om provet kan ha betydelse för utredningen av brottet. Provtagningen skall ske på ett sätt som inte utsätter den på vilket provet tas för allmän uppmärksamhet. Om särskilda skäl inte föranleder något annat, skall provet tas i täckt fordon eller inomhus i avskilt rum.

Av 2 § framgår att sådant prov även får tas i andra fall än de som avses i 1 § på förare av motordrivet fordon samt på förare av maskindrivet spårfordon på järnväg, tunnelbana eller spårväg, dvs. på de angivna förarna utan att någon brottmisstanke föreligger. Vid provtagning i dessa fall tillämpas bestämmelserna i 1 §. Dessutom får prov endast tas på eller i nära anslutning till den plats där föraren kontrolleras eller ett polisingripande mot föraren sker. För proven får endast användas instrument som kan brukas utan dröjsmål och som anger om eventuell alkoholkoncentration överstiger visst gränsvärde.

Om ett sådant prov indikerar att alkoholkoncentrationen överstiger gränsvärdet, torde i regel skälig misstanke om trafiknykterhetsbrott föreligga. Polisen kan då med stöd av 1 §, företa den mer ingripande åtgärden att ta ett prov som kan användas som bevismedel.

Slutligen anges i 3 § att om den som skall lämna alkoholutandningsprov vägrar att medverka får blodprov tas trots att förutsättningarna enligt reglerna i 28 kap. 12 § rättegångsbalken inte föreligger.

Regeringen har bemyndigat Rikspolisstyrelsen att meddela föreskrifter och allmänna råd för lagens verkställighet.

I Rikspolisstyrelsens föreskrifter om alkoholutandningsprov med sållningsinstrument och bevisinstrument m.m. (RPSFS 2004:8) anges vilka instrument som får användas för att ta alkoholutandningsprov och hur de skall skötas. Dessutom meddelas föreskrifter om provtagning och behörighetskrav.

8.12.2 Drogtester i skolan

Enligt 14 kap 3 § skollagen (1985:1100) kan en elev i grundskolan åläggas att genomgå en medicinsk undersökning om skolhälsovården, på förekommen anledning, anser det motiverat. Den allmänna hälsokontrollen för grundskoleelever är frivillig sedan 1991. För eleverna i gymnasieskolan är all skolhälsovård frivillig.

Justitieombudsmannen har vid flera tillfällen granskat frågan om lagligheten av provtagningar utförda på skolelever.

I ett ärende 1987 utvecklade JO Ragnemalm frågan om skolans möjligheter att bekämpa drogmissbruk hos eleverna. I ärendet hade en skola, efter beslut av den så kallade elevvårdskonferensen, genomfört urinprov på samtliga elever i en gymnasieklasse för att

utreda om någon av dem missbrukade narkotika. I JO:s beslut konstaterades först att det inte råder någon tvekan om att det är en angelägenhet för skolan att motverka elevers bruk av narkotika. Därefter betonades emellertid att det finns en skiljelinje mellan åtgärder som skolan kan vidta med elevernas samtycke, och åtgärder där eleverna tvingas att medverka. Eftersom skolan ifråga var en gymnasieskola, saknades allt lagstöd för att tvinga någon elev att genomföra undersökningen. JO menade också att det hade varit nödvändigt att kontakta varje elev särskilt för att understryka sakens frivillighet istället för att frågan togs upp på ett klassmöte (JO 1988/98 s. 350 ff.).

I ett beslut 1992 uttalade JO Ragnemalm att urinprov som utförts i skolan inte varit lagliga, eftersom de inte varit medicinskt motiverade. I fallet hade skolpersonalen låtit elever lämna urinprov för att försöka fastställa vem som hade utfört ett ofog på skolan. JO lade vikt vid att åtgärden hade framstått som tvingande för eleverna, och att lagstöd saknades för åtgärden, som därför stod i strid med 8 kap. 3 § regeringsformen (JO 1992/93 s. 495 ff.).

I ett beslut 2004 angav JO André att JO Ragnemalms uttalande i ovan refererade beslut 1992 alltjämt äger giltighet. Hon angav vidare att 14 kap. 3 § skollagen ger skolläkare rätt att under vissa förhållanden ålägga en elev i grundskolan att genomgå en särskild undersökning. En sådan hälsoundersökning skulle kunna innefatta urinprovstagning om skolläkare eller skolsköterska finner en sådan åtgärd medicinskt motiverad. Ifrågavarande lagrum ger dock inte skolhälsovården något utrymme för att tvångsvis, i syfte att spåra förekomsten av narkotika och därigenom få kännedom om ett eventuellt missbruk, ålägga en elev i grundskolan att genomföra en urinprovstagning. Ett beslut om en sådan åtgärd måste grunda sig på en bedömning av elevens faktiska hälsotillstånd, dvs. åtgärden skall vara medicinskt motiverad (JO dnr. 3273–2002, beslut 2004-05-28, jfr även JO dnr. 3700–2000, beslut 2004-05-28).

8.12.3 Drogtest inom kriminalvården

Den som är intagen i kriminalvårdsanstalt är skyldig att på anmaning lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel eller något sådant dopningsmedel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av

lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor (2 kap. 52 d § lagen [1974:203] om kriminalvård i anstalt). En motsvarande skyldighet gäller för den som är häktad eller anhållen (2 c § lagen [1976:371] om behandlingen av häktade och anhållna m.fl.).

Möjligheterna att förelägga intagna att lämna urinprov infördes 1979. Regleringen stadgade att om en intagen kunde misstänkas vara narkotikapåverkad fick han eller hon föreläggas att lämna urinprov. I förarbetena uttalades att det var endast när omständigheterna i det enskilda fallet gav anledning till misstanke om narkotikapåverkan som föreläggande kunde ges. Något slumpmässigt urval av intagna som skulle föreläggas att lämna urinprov fick således inte ske med stöd av denna bestämmelse. Bakgrunden till införandet var den synnerligen svåra narkotikasituationen på vissa anstalter (prop. 1978/79:62 s. 33). Därefter utvidgades möjligheterna för anstalterna till att avse en generell möjlighet till urinprovskontroll av intagna för kontroll huruvida narkotikapåverkan förelåg. I förarbetena uttalades att det skulle vara en fördel om anstaltsledningen fick möjlighet att göra urinprovskontroller generellt eller stickprovsvis när det finns anledning att tro att narkotika förekommer på en anstalt men inte tillräcklig grund för att misstänka någon speciell person för att vara narkotikapåverkad. Det anfördes att redan vetskapen om att så kunde ske torde ha en viss preventiv effekt (prop. 1980/81:1 s. 36).

Därefter har bestämmelsen utvidgats till att avse även blodprov och utandningsprov.

Ett nytt förslag avseende reglering av drogtest inom kriminalvården har lämnats av kriminalvårdskommittén (SOU 2005:54). Förslaget bereds för närvarande inom Regeringskansliet.

9 Överväganden och förslag

9.1 Inledning

Utredningen har sammanfattningsvis haft i uppdrag att kartlägga i vilken omfattning det i dag förekommer drogmissbruk hos totalförsvarsppliktiga, redovisa rättsläget i fråga om drogtestning av andra personalkategorier, klargöra vilka möjligheter det i dag finns att drogtesta totalförsvarsppliktiga, ta ställning till nödvändigheten att genomföra sådana drogtestar samt, om det krävs, lämna förslag till nödvändig författningsreglering. Utifrån den redovisning utredningen gjort i betänkandet har utredningen kommit fram till det som redovisas i det följande.

9.2 Vilka möjligheter finns i dag att genomföra drogtestning av försvarsanställda och totalförsvarsppliktiga?

9.2.1 Anställd personal

Såsom nämnts i avsnitt 8.7 anges i 30 § lagen om offentlig anställning att en arbetstagare är skyldig att regelbundet genomgå hälsoundersökningar om arbetsuppgifterna är sådana att ett bristande hälsotillstånd kan medföra risk för människors liv, säkerhet eller hälsa eller för betydande skador på miljön eller egendom. För att denna skyldighet skall gälla måste den dock ha antingen föreskrivits av regeringen eller skrivits in i ett kollektivavtal. Drogtester torde vara en form av medicinska undersökningar (jfr SOU 1996:63 s. 39–43).

I 30 § stadgas att testerna måste ske med viss regelbundenhet vilket gör att rättsläget avseende slumpmässiga drogtestar är osäkert (jfr även JO dnr 2461-2003, beslut 2006-03-27). En sådan osäkerhet är givetvis inte tillfredsställande. Därtill kommer att

drogtester på förekommen anledning, dvs. vid misstanke om missbruk eller påverkan, inte kan genomföras med stöd av denna reglering.

Inom Försvarsmakten finns alltså arbetstagare som omfattas av lagen om fullmaktsanställning. I juni år 2006 fanns det 2 648 personer anställda med fullmakt. I 11 § lagen om fullmaktsanställning stadgas att om en arbetstagare inte fullgör sina arbetsuppgifter tillfredsställande och det är sannolikt att den bristande arbetsförmågan beror på sjukdom eller något jämförbart förhållande, får det beslutas att arbetstagaren skall undersökas av en läkare som anvisats honom. I denna reglering ges arbetsgivaren en möjlighet att företa drogtestning på förekommen anledning men inte vid behov kräva slumpmässiga drogtester eller stickprovskontroller.

Utöver dessa bestämmelser har i doktrinen diskuterats hur långt arbetsledningsrätten sträcker sig i förhållande till dessa frågor. Som redogjorts för i avsnitt 8.10 vilar i dag en statlig anställning på en civilrättslig grund i form av ett enskilt anställningsavtal mellan den anställde och hans eller hennes anställningsmyndighet. Ett stort antal frågor som rör den statliga anställningen är fortfarande reglerade i författning men ambitionen från lagstiftaren synes vara att så långt som möjligt likställa den statliga anställningen med anställning inom andra sektorer.

Utvecklingen går följaktligen mot att den offentlighetsrättsliga regleringen av frågor rörande anställningsförhållanden i framtiden kommer att vara förbehållen frågor som i första hand tillgodoser det allmännas intresse och inte frågor rörande förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare (prop. 1993/94:65 s. 32). Med ett sådant betraktelsesätt har ifrågasatts om drogtester av anställda inom staten kan likställas med vad som gäller inom samhället i övrigt. Det har anförts att om så var fallet skulle den offentliga sektorn, i likhet med vad som gäller utanför denna sektor, kunna besluta om drogtester av de anställda som ett renodlat arbetsledningsbeslut baserat på kraven i arbetsmiljölagen och det enskilda anställningsavtalet.

Enligt utredningen finns det dock omständigheter som talar mot att arbetsgivaren har en arbetsledningsrätt i avseenden rörande drogtestning. Framför allt är det regleringen i 30 § lagen om offentlig anställning som är en sådan omständighet som motsäger att offentliga arbetsgivare kan besluta om drogtester grundade på arbetsledningsrätten. Genom regleringen i 30 § finns bestämmelser

som även måste anses omfatta under vilka förutsättningar drogtester får genomföras, vilket beskär arbetsgivarens arbetsledningsrätt. Detta argument stöds även till viss del av JO Berggrens uttalande i JO dnr 2461-2003, beslut 2006-03-27, där han poängterar angående drogtester att för tillämpligheten av 30 § lagen om offentlig anställning måste hälsoundersökningen genomföras med viss regelbundenhet och att han delar Luftfartsutredningens uppfattning att det för icke regelbundna drogtester krävs att skyldigheten att genomgå sådana tester är lagreglerad. En annan omständighet är att det inte alltid är så enkelt att avgöra om syftet med drogtestningen är att tillgodose arbetsgivarintressen eller det allmännas intressen. Såvitt gäller försvaret finns t.ex. starka allmänna intressen av en säker och väl fungerande organisation för att försvara landet, hävda landets territoriella integritet, ha en väl fungerande värnpliktsutbildning osv.

Inom den privata sektorn har genom Arbetsdomstolens domar utarbetats en praxis för när det är tillåtet att genomföra drogtester. Skyldigheten att genomgå drogtestning synes också ha accepterats av Europadomstolen som tillräckligt grundad i svensk rätt.

Regleringen när det gäller drogtester av offentligt anställd personal är dock ofullständig och rättsläget är osäkert. Detta är varken bra eller önskvärt. Även ur säkerhetssynpunkt är det viktigt att rättsläget klargörs och att lagstiftning sker på området. Regeringen har beslutat om att en särskild utredare skall lämna förslag till reglering av skydd för den personliga integriteten i arbetslivet (dir. 2006:55). Förslagen lagreglering skall klargöra både när viss kontroll av arbetstagare och arbetssökande får ske samt hur den information sådan kontroll genererar får behandlas. I uppdraget ingår bl.a. att lämna förslag till reglering av bruket av hälso- och drogtester. Därtill anges i direktiven att regeringen strävar efter att jämställa offentligt och privat anställda i arbetslivet. Det är därför angeläget att lagförslaget i möjligaste mån är likartat för dessa sektorer.

9.2.2 Totalförsvarspliktiga

Det finns i dag möjlighet att genomföra medicinsk undersökning av totalförsvarspliktiga som fullgör värnplikt eller civilplikt (5 kap. 1 § lagen [1994:1809] om totalförsvarsplikt). Bedömningen av när detta får ske måste dock göras i det enskilda fallet och med hänsyn

tagen till den totalförsvarspliktiges befattning och det verksamhetsställe där han eller hon skall tjänstgöra. Provtagningen får endast ske i syfte att utreda den totalförsvarspliktiges möjligheter att tjänstgöra i just den befattning som han eller hon skall upprätthålla inom totalförsvaret. Den medicinska undersökningen som åsyftas bör innefatta drogtest (jfr SOU 1996:63 s. 39–43). Genom regleringen i 5 kap 1 § ges möjligheter att vid misstanke om drogpåverkan företa drogtest men den ger ingen möjlighet att företa slumpmässiga drogtest på samtliga totalförsvarspliktiga eller att genomföra stickprovskontroller. Det är Totalförsvarets pliktverk eller efter verkets bestämmande annan statlig myndighet som kan fatta beslut om den medicinska undersökningen. Totalförsvarets pliktverk har delegerat beslutanderätten till Försvarsmakten och andra statliga myndigheter som är utbildningsansvariga (TPVFS 2004:1 13 kap. 1 §).

Vid mönstring skall, enligt 2 kap. 3 § lagen om totalförsvarsplikt, medicinska och psykologiska undersökningar företas samt annan utredning om den totalförsvarspliktiges personliga förhållanden. I förarbetena anges att undersökningar skall företas för att bedöma den totalförsvarspliktiges förutsättningar att fullgöra den tjänstgöring som kan komma i fråga. De medicinska undersökningarna skall avse hans eller hennes hälsotillstånd och fysiska förutsättningar i övrigt. Vid bedömningen av om en totalförsvarspliktig saknar förutsättningar att fullgöra totalförsvarsplikt skall utgångspunkten vara att förutsättningar saknas om någon på grund av sjukdom eller av någon annan orsak har sin fysiska eller psykologiska prestationsförmåga nedsatt i sådan grad att tjänsten inte kan fullgöras eller annars genom tjänstgöringen löper särskild risk att få en sådan nedsättning av prestationsförmågan. Detta innebär att drogtest kan företas vid mönstring med stöd av 2 kap. 3 § lagen om totalförsvarsplikt.

9.3 Bör utvidgade möjligheter till drogtester införas?

9.3.1 Föreligger något problem till följd av användning av alkohol och andra droger?

Av de undersökningar som är gjorda angående alkohol och andra droger i totalförsvaret visar flertalet att det bland totalförsvarspliktiga inom Försvarsmakten förekommer både alkoholförtäring som inverkar på arbetet och användning av narkotika (se avsnitt 3).

I den undersökning utredningen låtit göra inom Försvarsmakten framkommer att det finns ett inte obetydligt antal totalförsvarspliktiga som varit påverkade av alkohol eller bakfulla i tjänsten. Därtill förekommer i inte ringa omfattning att totalförsvarspliktiga under vardagar och helger använder narkotika. Vid användandet av narkotika är det främst hasch och marijuana som brukas. Även anabola steroider förekommer. Det finns vetskap om olyckor och incidenter och en ganska stor oro för att det skall hända olyckor/incidenter p.g.a. att någon pliktig är berusad, bakfull, påverkad av narkotika eller anabola steroider. 43 % av de totalförsvarspliktiga anger att de känner till att befäl under den pliktiges tjänstgöring ingripit mot någon pliktig p.g.a. att denne varit berusad, bakfull eller påverkad av narkotika eller anabola steroider. Ungefär hälften av den anställda personalen känner till att man vid planeringen av utbildningen tar särskild hänsyn till att pliktiga skulle kunna vara berusade, bakfulla eller påverkade av narkotika. Det som framkommit i utredningens undersökning stöds även till viss del av de undersökningar Värnpliktsrådet låtit göra.

I utredningens undersökning inom det civila försvaret framkommer i viss mån liknande uppgifter och dessa uppgifter stöds delvis av Civilpliktsrådets enkätundersökning.

Enligt utredningen ger det som framkommit i utredningens undersökningar anledning till oro. Det är tydligt att det föreligger ett problem inom totalförsvaret till följd av de totalförsvarspliktigas användning av alkohol och andra droger. Det finns ett flertal olika intressen som föranleder att en drogfri miljö bör eftersträvas inom totalförsvaret (se mer härom nedan i avsnitt 9.3.2).

9.3.2 Intressen av drogfrihet inom totalförsvaret

Allmänt intresse av drogfrihet med hänsyn till totalförsvarsverksamheten

Totalförsvaret är verksamhet som behövs för att förbereda Sverige för krig. Under högsta beredskap är totalförsvaret all samhällsverksamhet som då skall bedrivas. Totalförsvaret består av militär verksamhet (militärt försvar) och civil verksamhet (civilt försvar) se avsnitt 2.2.

Våra viktiga samhällsfunktioner skall kunna fungera också vid krigsfara och i krig. Även under krig måste till exempel telekommunikationer, el, värme och vatten fungera. För att säkerställa detta finns ett civilt försvar.

Grunden för Försvarsmaktens verksamhet är, som nämnts, förmågan till väpnat strid. Försvarsmakten skall kunna försvara Sverige mot väpnat angrepp var det än kommer ifrån. Hela Sverige skall kunna försvaras. Försvarsmakten skall även kunna hävda Sveriges territoriella integritet (se avsnitt 2.1.1).

Som framgår ovan är totalförsvaret både när det gäller civilt och militärt försvar en verksamhet av mycket speciell karaktär och art. Det finns ett mycket starkt allmänt intresse att totalförsvaret och skyddet av landet fungerar tillfredställande. Det är ett viktigt samhällsintresse. Det är därför av stor vikt att det finns en väl fungerande och tillförlitlig organisation. Personalen är för totalförsvaret av naturliga skäl en viktig del av en sådan organisation. Om droger används inom totalförsvaret får det starkt negativa konsekvenser för uppfyllandet av det syfte totalförsvaret har att tillgodose. Detta med hänsyn till de negativa effekter, såsom bl.a. sämre koordination, koncentration och uppmärksamhet, droger ger på människor. Arbetsuppgifterna kan under sådana förhållanden inte fullgöras på ett godtagbart sätt. Särskilt inte med beaktande av att ett modernt och tekniskt avancerat försvar som det svenska, kräver personal som kan utföra uppgifterna med iakttagande av hög koncentration och stor uppmärksamhet. Ett bruk av droger eller förtäring av alkohol som inverkar på arbetet leder också till dåligt omdöme vilket kan få negativa konsekvenser med hänsyn till bl.a. att många totalförsvarspliktiga får tillgång till känslig och sekretessbelagd information.

Det är genom totalförsvarsplikten som totalförsvarsverksamheten tryggas. Syftet med utbildningen av totalförsvars-

pliktiga är att man vid behov skall kunna krigsplaceras och ytterst fullgöra sin krigstjänstgöring vid höjd beredskap. Därtill kommer att de som fullgör sin värnplikt kan bli kontraktsanställda efter utbildningen och få tjänstgöra utomlands. Det finns därför även ur denna aspekt ett lika starkt allmänt intresse av att utbildningen av totalförsvarspliktiga fungerar på ett tillfredsställande sätt dvs. utan att alkohol som inverkar på arbetet, narkotika eller andra otillåtna substanser förekommer.

Säkerhets- och skyddsintresse med hänsyn till totalförsvarsverksamheten

Som nämnts kallas ofta Försvarmakten för Sveriges farligaste arbetsplats. Här hanterar varje dag tusentals människor flygplan, fordon, fartyg, vapen, sprängmedel och högteknologisk utrustning. Många av dessa människor är totalförsvarspliktiga. Även de som gör sin totalförsvarsplikt inom det civila försvaret har ofta en farlig arbetsplats. Där förekommer bl.a. arbetsuppgifter med klättring på höga höjder och arbete med starkströmsledning.

Det är givetvis inte godtagbart vare sig ur ett säkerhetsmässigt perspektiv eller med hänsyn till den situation som de totalförsvarspliktiga befinner sig i att alkoholförtäring som inverkar på arbetet eller narkotika samt andra otillåtna substanser förekommer i deras miljö under utbildningstiden.

Även när det gäller de totalförsvarspliktigas situation i allmänhet är det väsentligt att de utbildas i en drogfri miljö. Den som genomgår totalförsvarsplikt befinner sig i vad som närmast kan liknas vid en beroendeställning gentemot det allmänna. Totalförsvarsplikten bygger på plikt och inte på frivillighet. Under utbildningen utsätts de totalförsvarspliktiga för risker de i annat fall inte skulle ha utsatts för. Den som gör totalförsvarsplikten har därför rätt att ställa krav på att få vistas och genomföra sin utbildning i en säker miljö där alkohol som inverkar på arbetet, narkotika, eller andra otillåtna substanser inte förekommer.

Det bör särskilt vad gäller den säkerhetsmässiga aspekten framhållas att en drogpåverkad människas syn- och reaktionsförmåga påverkas negativt. Som redogjorts för ovan får drogpåverkade oftast sämre koordination och uppmärksamheten försämrats. Som exempel kan ges att i en studie framkom att sannolikheten för att en rattfull förare i Sverige orsakar en

dödsolycka i trafiken är ca 225 gånger högre än för nyktra förare (SOU 2005:72 s. 52). Vissa droger såsom hasch och marijuana påverkar reaktion, vakenhetsgrad och koncentration inte bara under det aktiva ruset utan ibland under flera dagar efter intag. Vid bruk av anabola steroider uppkommer biverkningar såsom aggression och omnipotens, dvs. en känsla av osårbarhet. Denna typ av negativ påverkan på reaktionsförmåga m.m. kan naturligtvis innebära påtaglig risk för allvarliga olyckor i en verksamhet som innehåller mycket tekniskt avancerad utrustning, vapen och farliga arbetsuppgifter såsom t.ex. klättring på höga höjder och arbete med starkströmsledning. Det ökade inslaget av avancerad teknik inom Försvarsmakten innebär att effekterna av drogpåverkan och drogmissbruk får allt större betydelse som svårhanterliga riskfaktorer.

Med hänsyn till den påverkan droger har när det gäller säkerheten för de totalförsvarspliktiga, de anställda och även tredje man är det av allra största vikt att en drogfri miljö gäller. Det kan inte anses acceptabelt ur ett säkerhets- och skyddsintresse att det förekommer alkoholförtäring som inverkar på arbetet, narkotika och andra otillåtna substanser inom totalförsvaret.

9.3.3 Hur kan en drogfri miljö uppnås?

Erfarenheter från preventionsprogram för en drogfri arbetsmiljö har visat att en kombination av flera åtgärder erfordras för ett framgångsrikt genomförande. Exempel på åtgärder är en skriven policy, information och utbildning till all personal, utbildning och träning av arbetsledare och chefer, tester och rehabilitering.

Både inom den vetenskapliga litteraturen och den allmänna diskussionen i massmedia finns ibland tendenser till att skapa motsättningar mellan de olika åtgärderna och insatsnivåerna. Det är inte ovanligt att vissa aktörer framhåller att just information och utbildning är det mest effektiva, andra framhåller rehabilitering och någon testning (En utvärdering av Försvarsmaktens drogpreventiva program, s. 14 samt där gjorda hänvisningar).

I likhet med vad erfarenheterna visar anser utredningen att det är av stor vikt att en kombination av flera åtgärder vidtas för att uppnå en drogfri miljö. Som redogjorts för i avsnitt 4 har Försvarsmakten, Svenska Kraftnät och Vattenfall Training Centre drogpreventiva program där flera åtgärder ingår. Som framgår ovan

under avsnitt 9.3.1 är detta emellertid inte tillräckligt för att uppnå en drogfri miljö. Problem föreligger då både alkoholförtäring som inverkar på arbetet och användning av narkotika samt anabola steroider förekommer i inte obetydlig omfattning.

Av de studier som finns avseende alkohol och andra droger så kan information och utbildning påverka människors attityder som dock inte är detsamma som beteendeförändring. Att via information och utbildning som enskild insats påverka alkohol och narkotikavanor har visat sig ha en mycket begränsad effekt (Enligt uppgifter från Med. dr Ulric Hermansson, Karolinska institutet).

För att uppnå en drogfri miljö behöver flera åtgärder vidtas vilket också sker inom totalförsvaret och måste fortgå. Förutom de åtgärder som redan vidtas finns enligt utredningen ett starkt intresse för att genomföra ytterligare drogförebyggande åtgärder för att därmed skapa en drogfri miljö. Slumpmässiga drogtestar och stickprovskontroller torde ha en preventiv effekt på så sätt att flertalet av dem som riskerar att drabbas av en testning avhåller sig från droger i vart fall i den utsträckning de skulle riskera att visa positivt provresultat vid en test. Slumpmässiga drogtestar och stickprovskontroller torde därför vara ett led i arbetet att skapa en drogfri miljö som främjar bl.a. en säker arbetsmiljö. Poängteras skall dock här att om reglering genomförs avseende tillåtande av utvidgad möjlighet till drogtestning såsom slumpmässig testning och stickprovskontroller är det givetvis av allra största vikt att användandet av testningen inte missbrukas.

9.3.4 Argument för och emot utvidgade möjligheter till drogtestar

Som redogjorts för ovan kan drogtestar företas vid mönstring med stöd av 2 kap. 3 § lagen om totalförsvarsplikt. Därtill finns det möjlighet att genomföra medicinsk undersökning, inklusive viss drogtestning, av totalförsvarspliktiga som fullgör värnplikt eller civilplikt. Bedömningen av när detta får ske måste dock göras i det enskilda fallet och med hänsyn tagen till den totalförsvarspliktiges befattning och det verksamhetsställe där han eller hon skall tjänstgöra. Provtagningen får endast ske i syfte att utreda den totalförsvarspliktiges möjligheter att tjänstgöra i just den befattning som han eller hon skall upprätthålla inom totalförsvaret. Tester vid misstanke om drogpåverkan är därmed tillåtet. Regleringen ger

emellertid ingen möjlighet att företa slumpmässiga drogtestar på samtliga totalförsvarspliktiga eller företa stickprovskontroller.

För att kunna ta ställning till om en reglering avseende tillåtande av utvidgade möjligheter till drogtestar såsom slumpmässiga tester och stickprovskontroller bör införas måste argument för och emot en sådan reglering ställas upp. Därefter, med beaktande av proportionalitets- och behovsprincipen, kan ett ställningstagande göras.

Inledningsvis bör konstateras att det råder en betydelsefull skillnad mellan å ena sidan ett anställningsförhållande (ett civilrättsligt avtalsförhållande med frivillighet som grund) och å andra sidan totalförsvarsplikten (en lagstadgad och nödvändig inskränkning av den enskildes grundlagsfästa fri- och rättigheter). De totalförsvarspliktiga har inte på samma sätt som en arbetstagarare eller en arbetstagarorganisation möjlighet att själva påverka utsträckningen av sina skyldigheter, utan är i stället hänvisade till att följa de regler som fastställs genom lagstiftning eller andra föreskrifter. Det är därför inte alltid givet att likadana regler skall gälla för de totalförsvarspliktiga som för de anställda. När det gäller tillåtande av drogtestning anser dock utredningen att det har betydelse för det drogförebyggande arbetet att likadana regler gäller om det inte finns tydliga skäl till olika reglering.

Det som främst talar mot utvidgade möjligheter till drogtestar på totalförsvarspliktiga är att det innebär ökade inskränkningar i integritetsskyddet. Självklart ligger det ett intresse i att integritetskänsliga åtgärder inte genomförs, speciellt inte med beaktande av att totalförsvarsplikten bygger på plikt och inte på frivillighet. Därtill kommer att ett eventuellt utökad användande av drogtestar får direkta ekonomiska konsekvenser (se mer härom i avsnitt 10, Konsekvenser).

Det som talar för ett tillåtande av utvidgade möjligheter är att det är av allra största vikt att alkohol som inverkar på arbetet, narkotika och andra droger inte förekommer inom totalförsvaret. Som redogjorts för i avsnitt 9.3.2 finns det både ett allmänt intresse och ett säkerhets- och skyddsintresse att droger inte förekommer. Sett utifrån ett allmänt intresse driver totalförsvaret en verksamhet av sådan art att det måste vara en given utgångspunkt att det finns ett starkt intresse av att inga är påverkade av eller använder alkohol som kan inverka på arbetet eller andra droger. Det finns ett behov av att det i totalförsvaret finns utbildad personal som under höjd beredskap kan fullgöra sina arbetsuppgifter på allra bästa sätt och

vars pålitlighet inte kan ifrågasättas till följd av alkohol- eller drogproblematik.

Med hänsyn till ett säkerhets- och skyddsintresse finns behov av att värna om allmänhetens och tredje mans säkerhet eftersom verksamheterna måste kräva att sådan säkerhet tillgodoses. Detta gäller framförallt Försvarsmaktens verksamhet men även verksamhet där man i dag kan fullgöra civilplikt. Säkerhets- och skyddsintresset är även viktigt såväl för den enskilde totalförsvarspliktige som för övriga totalförsvarspliktiga och samtliga anställda. I detta sammanhang skall även poängteras att Försvarsmakten, och de verksamheter där man i dag kan fullgöra civilplikt, såsom arbetsgivare har en lagstadgad skyldighet att värna om säkerheten (2 kap. arbetsmiljölagen som anger allmänna bestämmelser om arbetsmiljöns beskaffenhet och 3 kap. 2 § som anger att en arbetsgivare skall vidtaga alla åtgärder som behövs för att förebygga att arbetstagare utsätts för ohälsa och olycksfall). Även för de totalförsvarspliktiga själva finns ett intresse av att deras kamrater i totalförsvaret genomgår drogtester. Kan den totalförsvarspliktige orsaka sina kamrater skada under utbildningen genom sin användning av alkohol eller andra droger, ligger det i allas intresse att drogtester genomförs på den totalförsvarspliktige. Påpekas skall här även att de utbildningsansvariga myndigheterna har ett särskilt ansvar för de totalförsvarspliktiga eftersom de pliktiga tjänstgör under plikt och nästan uteslutande är unga människor.

Det skulle kunna anföras att det borde räcka med att endast reglera att de totalförsvarspliktiga som har uppgifter av säkerhetskaraktär skulle vara skyldiga att genomgå slumpmässiga drogtester och stickprovskontroller. Som utredningen redogjort för i avsnitt 2.4 och 2.5 är dock en sådan uppdelning i det närmaste omöjlig att genomföra. Såsom dagens utbildningar är utformade har samtliga som fullgör värnplikt och även civilplikt fortlöpande arbetsuppgifter som medför risk för liv, personlig säkerhet och hälsa. Utredningen finner det inte vara troligt att det kommer att inträffa några större förändringar i framtiden avseende arbetsuppgifternas karaktär på så sätt att det skulle bli fråga om uppgifter av mindre eller ingen säkerhetskaraktär. Även det allmänna intresset av drogfrihet inom totalförsvaret med hänsyn till verksamhetens art talar mot att endast viss kategori av totalförsvarspliktiga skulle kunna omfattas av en skyldighet att genomgå slumpmässiga drogtester och stickprovskontroller. I sammanhanget skall också beaktas att även om ett tillåtande av utvidgade möjligheter till

drogtestning införs måste myndigheter innan beslut om sådan åtgärd fattas, ta hänsyn till proportionalitets- och behovsprincipen.

Mot att bara tillåta slumpmässig test och stickprovskontroller av vissa kategorier talar även det förhållandet att de totalförsvarspliktiga ofta umgås med varandra oavsett vilka uppgifter de har och det är därför av stor vikt att nolltolerans råder. En risk finns annars att de som inte slumpmässigt drogtestas inte avhåller sig från droger. Detta resulterar i att de som möjligtvis skulle kunna anföras ha uppgifter av särskild eller speciell säkerhetskaraktär kan bli frestade eller påverkade att använda droger i en miljö där sådana förekommer. Man riskerar då att den preventiva effekt som eftersträvas inte kommer att uppnås. Målsättningen måste vara att det för totalförsvaret skapas en miljö där alkohol som inverkar på arbetet och andra droger överhuvudtaget inte förekommer.

Med beaktande av det anförda anser utredningen att övervägande skäl talar för ett tillåtande av utvidgade möjligheter till drogtester. De argument och de intressen som finns för att till skapa en säker och drogfri miljö är så tungt vägande att inskränkningar i integritetsskyddet och det obehag som den enskilde kan uppleva med att behöva genomgå olika kontroller av drogfrihet måste accepteras.

För att genomföra en lagreglering om tillåtande av utvidgade möjligheter till drogtestning såsom slumpmässiga drogtester och stickprovskontroller måste dock även proportionalitets- och behovsprincipen beaktas.

Enligt utredningen står de nackdelar i form av inskränkningar i den personliga integriteten i rimlig proportion till vad som kan vinnas med ett tillåtande av slumpmässig drogtestning och stickprovskontroller, vilket är en drogfri miljö och höjd säkerhet. En drogfri miljö och en höjd säkerhet kan därigenom bidra till ett för samhället bättre totalförsvaret. I detta sammanhang vill utredningen även poängtera att om testerna sker på rätt sätt t.ex. genom utandningsprov eller urinprovstagning enskilt på toalett kan detta inte anses som speciellt integritetskränkande (jfr AD 2001 nr 3, AD 1991 nr 45 och SOU 1996:63 s. 165 där det anges att ett urinprov i sig anses innebära endast ett mindre ingrepp i den personliga integriteten).

Som redogjorts för ovan framkommer det av de undersökningar som är gjorda avseende droger inom totalförsvaret att det drogpreventiva programmet som genomförs inte är tillräckligt. En utveckling av programmet måste därför ske. Att enbart utveckla

den information och utbildning som i dag finns avseende droger torde inte ge ett tillfredsställande resultat. Detta bl.a. med hänsyn till de studier som finns avseende alkohol och andra droger som visar att information och utbildning påverkar människors attityder som dock inte är detsamma som beteendeförändring. Att via information och utbildning som enskild insats påverka alkohol och andra drogvanor har visat sig ha en mycket begränsad effekt. En kombination av preventionsprogram där slumpmässiga drogtester och stickprovskontroller utgör en del torde behövas för att uppnå en drogfri miljö och höjd säkerhet.

Sammanfattningsvis anser utredningen i enlighet med vad som anförts ovan att även med beaktande av proportionalitets- och behovsprincipen talar övervägande skäl för ett tillåtande av utvidgade möjligheter till drogtestning.

9.4 Utredningens förslag om författningsreglering

Överväganden och förslag: Totalförsvaret är en verksamhet av mycket speciell karaktär och art. Med hänsyn därtill finns ett starkt allmänt intresse av att drogfrihet råder. Även med beaktande av ett säkerhets- och skyddsintresse för de totalförsvarspliktiga, de anställda och även tredje man finns ett starkt intresse av drogfrihet.

De undersökningar som är gjorda angående de totalförsvarspliktigas användning av alkohol och andra droger visar att det föreligger ett problem inom totalförsvaret.

Att via information och utbildning som enskild insats påverka alkohol- och narkotikavanor har visat sig ha en mycket begränsad effekt. Det finns starka intressen för att genomföra ytterligare drogförebyggande åtgärder. Slumpmässiga drogtester och stickprovskontroller torde vara ett led i arbetet att skapa en drogfri miljö.

En bestämmelse föreslås utformas i lagen om totalförsvarsplikt där utvidgade möjligheter till drogtestning införs. Tester skall kunna ske vid misstanke om drogpåverkan och såsom stickprovskontroller och slumpmässiga kontroller.

I bestämmelsen skall preciseras vilka provtagningar som skall få företas, nämligen urin-, utandnings-, saliv-, svett- och hårprov.

Totalförsvarets pliktverk skall ha huvudansvaret för besluten om drogtestar med rätt att delegera beslutanderätten till andra statliga myndigheter.

Med hänsyn till vad utredningen anført ovan föreslår utredningen att det utformas en bestämmelse i lagen om totalförsvarsplikt där utvidgade möjligheter till drogtestning införs. I denna reglering skall det klart framgå att de som fullgör värnplikt eller civilplikt får drogtestas för att kontrollera att de inte är påverkade av eller använder några droger. Tester enligt denna reglering är avsedda att ge möjlighet till stickprovskontroller och slumpmässiga kontroller. Tester skall även kunna ske vid misstanke om drogpåverkan. Med hänsyn till de sanktioner som kan inträda vid vägran att genomgå test (se mer härom under avsnitt 9.5.5) bör det i regleringen framgå att undantag får göras för de fall den pliktige av medicinska eller liknande skäl inte kan lämna ett prov av aktuellt slag.

Syftet med testerna skall som ovan anförts vara att kontrollera att de totalförsvarspliktiga inte är påverkade av eller använder droger såsom t.ex. alkohol, narkotika och dopningsmedel. Som redogjorts för i avsnitt 7 är den vanligaste metoden i dag vid genomförande av tester att prov tas från utandningsluft och urin. Även blodprov förekommer men är dock inte vanligt förekommande såsom drogtest i arbetslivet. Utvecklingen på området är dock snabb och redan i dag kan drogtestar även genomföras genom analyser av saliv-, svett- och hårprov. Enligt utredningen är det viktigt att varje slag av provtagning blir föremål för noggrant övervägande där riksdagen får möjlighet att ta ställning till om och i så fall under vilka förutsättningar det skall vara ett tillåtet ingrepp i en persons integritet. Med denna utgångspunkt är det nödvändigt att i lag precisera vilka slags provtagningar som skall få ske.

Som redogjorts för ovan är utvecklingen på teknikområdet avseende drogtestar snabb. Testerna blir mer och mer tillförlitliga och olika fördelar finns med olika prover. Det är därför viktigt att vid en precisering i lagtext om vilka provtagningar som skall få ske anpassa lagregleringen till utvecklingen så långt som möjligt. Detta görs enligt utredningen lämpligast på så sätt att preciseringen i lagtexten upptar så många olika typer av provtagningar som möjligt som kan accepteras ur ett integritetsperspektiv.

Enligt utredningen är det av stor vikt att de provtagningar som tillåts kränker provlämnarens integritet så lite som möjligt.

Blodprov torde anses som mer integritetskränkande för den enskilde än urin-, utandnings-, saliv-, svett- och hårprov. Därtill kommer att blodprov nästan aldrig används för de drogtestar som nu förekommer i arbetslivet. Utredningen anser på grund härav att blodprovstagning inte skall få företas med stöd av denna reglering om drogtest genomförs. När det gäller övriga uppräknade provtagningar ovan anser utredningen att dessa bör accepteras ur ett integritetsperspektiv. I detta sammanhang vill dock utredningen uppmärksamma att skillnader i tillförlitlighet mellan olika provtagningsteknik, t.ex. hårprov i förhållande till annan provtagning, har diskuterats. Givetvis är det av allra största vikt att analysresultaten av drogtesterna är tillförlitliga. Med hänsyn till den snabba teknikutvecklingen och att det finns olika fördelar med olika tester på området anser dock utredningen att samtliga av de uppräknade provtagningarna dvs. urin-, utandnings-, saliv-, svett-, och hårprov bör anges i lagtexten.

Som anförts under 9.2.2 kan drogtestar vid misstanke om drogpåverkan genomföras redan genom nuvarande reglering med stöd av 5 kap. 1 § andra stycket. Enligt denna reglering är det Totalförsvarets pliktverk eller efter verkets bestämmande annan statlig myndighet som kan fatta beslut om detta. Utredningen har inte funnit skäl att bryta denna beslutsstruktur. I den föreslagna regleringen om utvidgade möjligheter till drogtest föreslås därför att Totalförsvarets pliktverk även här har ett huvudansvar för beslut i dessa frågor. Verket skall dock, i likhet med vad som gäller enligt 5 kap. 1 § andra stycket, kunna delegera beslutanderätten till andra statliga myndigheter.

I detta sammanhang vill utredningen återigen poängtera att även om en utvidgad möjlighet till drogtestning införs måste berörda myndigheter ta hänsyn till proportionalitets- och behovsprincipen innan beslut fattas om drogtestning. Som redogjorts för i avsnitt 8.4 har myndigheter en allmän skyldighet att i sin myndighetsutövning tillämpa de båda principerna. Utredningen har under sitt arbete övervägt om principerna skall tas med som en bestämmelse i lagen. Med beaktande av att principerna är tillämpliga utan att de läggs fast i lagen har dock utredningen funnit att detta inte är erforderligt.

Med hänsyn till utredningens ovan redovisade förslag har frågan uppkommit om även regleringen i 2 kap. 3 § lagen om totalförsvarsplikt bör ändras eller förtydligas. I regleringen anges att mönstringen skall ske i den totalförsvarspliktiges personliga

närvaro. Därtill anges att den skall omfatta medicinska och psykologiska undersökningar samt annan utredning av hans personliga förhållanden. Genom denna bestämmelse kan drogtester företas vid mönstring.

Någon specificering avseende vilka slag av provtagningar som avses enligt bestämmelsen finns inte. Det kan även ifrågasättas om det skulle vara möjligt med hänsyn till alla de olika slags undersökningar som kan komma ifråga. I vart fall kan någon generell specificering avseende provtagningar vid samtliga undersökningar som företas vid mönstring inte föreslås av utredningen. Detta med hänsyn till att utredningen inte haft till uppgift att och inte tid till att se över vad en sådan specificering skulle innebära för de andra undersökningar som företas vid mönstringen. Att i regleringen införa en specificering endast vad gäller drogtestning anser utredningen inte lämpligt. Utredningen har därför kommit fram till att ett sådant förslag inte skall läggas. Behovet av en sådan specificering här kan även ifrågasättas dels beroende på att vad som utredningen föreslår är en speciell form av testning som innebär en slumpmässig testning och stickprovskontroll, dels beroende på att myndigheterna i sin verksamhet alltid har att ta hänsyn till proportionalitetsprincipen. Därtill kommer att om regleringen införs om utvidgade möjligheter till drogtester på de totalförsvarspliktiga med specificering av provtagningar torde en sådan regel även vara, i vart fall, vägledande för samma sorts provtagningar vid mönstring.

I detta sammanhang vill utredningen påpeka att den föreslagna regleringen inte innebär någon förändring avseende de tester som i dag går att genomföra med stöd av 5 kap. 1 § andra stycket lagen om totalförsvarsplikt.

9.5 Drogtesternas genomförande

I direktiven anges att utredningen även skall redovisa följande i fråga om drogtestning av totalförsvarspliktiga: den lämpliga omfattningen av en eventuell drogtestning, vilka metoder som bör användas vid drogtestningen, om testerna bör genomföras slumpmässigt, vilken personal som bör utföra provtagning, vilka åtgärder som bör vidtas vid positiva resultat, vilka åtgärder som bör vidtas vid vägran att genomgå test, vilka åtgärder som är nödvändiga för att skydda den enskildes personliga integritet, t.ex. i

fråga om sekretess, på vilket sätt och i vilken omfattning totalförsvarspliktiga bör ges information om drogtestning och uppskattade kostnader per år.

Nedan följer denna redovisning med undantag av uppskattade kostnader per år som redovisas i avsnitt 10, Konsekvenser.

9.5.1 Den lämpliga omfattningen av en eventuell drogtestning

Överväganden förslag: Samtliga som fullgör värnplikt och civilplikt kommer att omfattas av förslaget om möjlighet till slumpmässig drogtestning och stickprovskontroller. För att testningen skall ge resultat och få en på sikt preventiv effekt måste ett så stort antal testas så att det finns risk för att de pliktiga kan bli inkallade till en testning samt att de totalförsvarspliktiga känner till detta. En testning av 20–25 % av de totalförsvarspliktiga bedöms innebära en rimligt hög upptäckningsrisk.

Som anförts tidigare skall tillåtande av slumpmässig drogtestning och stickprovskontroller av de totalförsvarspliktiga ses som en av flera åtgärder för att förebygga och upptäcka drogmissbruk och på så sätt höja säkerheten och förbättra arbetsmiljön. Den föreslagna regleringen föreslås omfatta alla som fullgör värnplikt och civilplikt. Med hänsyn till de pliktigas arbetsuppgifter och utbildning går någon uppdelning inte att göra avseende de som har uppgifter av säkerhetskaraktär och de som inte har det. Samtliga som fullgör värnplikt och även civilplikt har fortlöpande arbetsuppgifter som medför risk för liv, personlig säkerhet och hälsa. Därtill kommer att det finns ett allmänt intresse av drogfrihet hos samtliga totalförsvarspliktiga med hänsyn till totalförsvarets verksamhet.

Det är viktigt att man har klart för sig att testerna inte löser alla problem samt att testerna inte garanterar att alla missbruksproblem upptäcks. Syftet med testerna måste dock givetvis vara att upptäcka om problem föreligger. Den största effekten av testerna torde emellertid med all sannolikhet vara att de får en avskräckande verkan och i förlängningen en preventiv effekt. Vetskapen om att man kan bli testad medverkar till att man avhåller sig från droger i större utsträckning.

Att testa samtliga totalförsvarspliktiga varje år är inte rimligt. Det skulle vara för tids- och kostnadskrävande samt störa den dagliga verksamheten. Frågan är då hur många som bör testas.

Om testningen sker i för stor omfattning skulle den troligtvis uppfattas som störande och acceptansen för den skulle minska. Detta är inte önskvärt. Därtill kommer att kostnaderna för testningen skulle kunna ifrågasättas.

För att testningen emellertid skall ge resultat och få en avskräckande effekt måste ett så stort antal testas så att det finns en risk för att de pliktiga kan bli inkallade till en slumpvis testning samt att de totalförsvarspliktiga känner till detta. Hur många detta är, är svårt att ange. Enligt en uppskattning medför en testning av 20–25% av de totalförsvarspliktiga en rimligt hög upptäcksrisk (Med. dr Ulric Hermansson, Karolinska institutet). I den konsekvensanalys utredningen redovisar i avsnitt 10 har utredningen i sina beräkningar utgått från att drygt 20 % av de totalförsvarspliktiga årligen kommer att testas. I vilken omfattning testerna kommer att företas måste dock efter noga överväganden beslutas av Totalförsvarets pliktverk eller efter delegation av annan statlig myndighet.

9.5.2 Vilka metoder som bör användas vid drogtestning

Förslag: Provtagning föreslås få ske genom urin-, utandnings-, saliv-, svett- och hårprov. Tester skall ske på ett sätt som kränker provlämnarens integritet så lite som möjligt.

Hanteringen från provtagningen till den slutliga analysen måste ske på ett tillförlitligt sätt. Kraven enligt SWEDACS dokument Narkotikaanalyser i urin, ME42, utgåva 7, Tillämpningsområde: Laboratoriemedicin, SWEDAC DOC 01:37 och Socialstyrelsens meddelandeblad, Narkotikatester av urin inom hälso- och sjukvården, januari 2004, skall vara uppfyllda.

Utredningen har kommit fram till att det i författningsregleringen skall preciseras att provtagningarna skall få ske genom urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov. Provtagningen, hanteringen och analysen av prover måste givetvis ske på ett helt tillförlitligt sätt och med respekt för rättssäkerhet och provlämnarens integritet. Det är viktigt att alla tester sker på ett sätt som kränker

provlämnarens integritet så lite som möjligt. Därtill bör i detta sammanhang poängteras att testerna inte får användas på annat sätt eller till något annat än det provlämnaren informerats om. Den information man bör eftersträva att få fram genom testningen är hur rådande situation ser ut för den totalförsvarspliktige. Information om droganvändning från avlägsen tid har inget större intresse.

Som redogjorts för i avsnitt 7 så är det vanligast att urinprov tas vid narkotikatest. Att behöva lämna urinprov under övervakning anser utredningen inte som lämpligt. Istället bör andra åtgärder som säkerställer tillförlitligheten vidtas. När drogtestprogrammet för anställda genomfördes i Försvarsmakten iordningsställdes toaletterum där vattnet i toalettstolen färgades och kranarna plomberades. Ett sådant tillvägagångssätt förespråkar utredningen.

När det sedan gäller hela förfarandet från provtagning till slutlig analys är det viktigt att detta sker på ett tillförlitligt sätt. Kraven enligt SWEDACS dokument Narkotikaanalyser i urin, ME42, utgåva 7, Tillämpningsområde: Laboratoriemedicin, SWEDAC DOC 01:37 och Socialstyrelsens meddelandeblad, Narkotikatester av urin inom hälso- och sjukvården, januari 2004, skall vara uppfyllda.

När det gäller alcotester är det vanligast förekommande att dessa baseras på utandningsluft, urin- eller blodprov. I förekommande fall blir blodprov inte aktuellt då utredningen kommit fram till att sådan provtagning inte skall få ske. Vid urinprovsanalys kan påvisas tidigare alkoholintag efter tillnyktring. Vid rehabiliteringsåtgärder kan sådan information vara av stor vikt. När det gäller slumpmässiga kontroller och stickprovskontroller anser dock utredningen att sådan information inte skall tas fram då detta blir att gå för långt i kontrollen. Att använda alkohol är tillåtet men hör inte hemma på arbetsplatsen. Endast en kontroll som visar om alkohol finns i kroppen bör därför genomföras. En sådan kontroll görs lämpligen med ett utandningsprov. I det fall ett sådant prov visar positivt resultat och ifrågasätts av den testade bör blodprovstagning erbjudas som ett provtagningskomplement.

När man använder instrument för utandningsprov är det ett grundkrav att de instrument som används är av bästa kvalitet och kalibreras i tillräcklig utsträckning.

9.5.3 Vilken personal som bör utföra provtagning

Förslag: Provtagningen föreslås att utföras av hälso- och sjukvårdspersonal. Det bör regleras i förordning vilken personal som skall utföra testerna.

Den personal som bäst genomför drogtestningen är hälso- och sjukvårdspersonal. De har utbildning och rutiner för medicinska undersökningar. Det är av stor vikt för de personer som testas att de har förtroende för den personal som utför provtagningen. Bemötandet får även en stor betydelse när det gäller de enskilda personernas motivation att testas och då särskilt om frågan eller situationen är känslig.

Med hänsyn till att det kan vara viktigt för den enskilde att provtagningen utförs av utbildad personal bör det enligt utredningen regleras i förordning vilken typ av personal som skall utföra testerna.

Angående förfarande efter själva provtagningen se avsnitt 9.5.6.

Utredningen anser vidare att de som föreslås utföra provtagningarna, dvs. hälso- och sjukvårdspersonal, bör få viss utbildning i hur de praktiskt bör agera vid provtagningarna om t.ex. någon vägrar att genomgå test.

I detta sammanhang kan tilläggas att när drogtestningsprogrammet för de anställda pågick i Försvarmakten var det Försvarshälsan med hälso- och sjukvårdspersonal som ansvarade för testerna. I den utvärdering som gjordes av Försvarmaktens drogpreventiva program uppgav 93 % av respondenterna att bemötandet från sköterskorna var utmärkt.

9.5.4 Vilka åtgärder som bör vidtas vid positivt resultat

Förslag: Vid positivt provresultat i en drogtest föreslås att en utredning företas som försöker kartlägga om det är fråga om ett missbruk eller om det kan antas vara en engångsföreteelse. Kan ett missbruk konstateras bör inskrivningsbeslutet ändras och tjänstgöringen därmed upphöra. Därtill bör den pliktige få hjälp att genom andra myndigheter behandla sitt missbruk. Det bör dock inte ligga på Försvarmakten eller annan utbildningsansvarig att fullgöra rehabiliteringen.

Som tidigare anförts skall drogtestningen vara en signal till de totalförsvarspliktiga att alkohol som inverkar på arbetet, narkotika och andra otillåtna substanser inte accepteras. Därtill skall testerna vara ett sätt att upptäcka och vidta åtgärder till följd av det missbruk som eventuellt förekommer. Utgångspunkten måste vara att det är missbruket man vill få bort.

Vad är då ett missbruk? All hantering av narkotika och dopningsmedel är kriminaliserat. Detta innebär att den som innehar, använder eller säljer narkotika eller dopningsmedel begår ett brott. Enligt utredningen är all användning av narkotika och dopningsmedel i den bemärkelsen att anses som missbruk. Att använda alkohol är däremot inte kriminellt men alkohol är en drog som både kan brukas och missbrukas. Var gränsen går mellan vad som är "vanligt" alkoholbruk och vad som är missbruk är svårt att avgöra. En utgångspunkt är dock att alkoholförtäring som inverkar på arbetet inte är acceptabelt.

I detta sammanhang bör påpekas att ett positivt resultat i en alkotest inte alltid innebär att den testade har missbruksproblem. I vissa fall kan det vara fråga om dåligt omdöme på så sätt att man brukat alkohol dagen innan i så stor mängd att man är bakfull dagen efter vid tjänstgöring. Detta är givetvis inte acceptabelt men måste inte innebära att man missbrukar droger. Även om all användning av narkotika och dopningsmedel är att anse som missbruk bör även här utgångspunkten vara att ett positivt drogtest avseende dessa preparat inte måste innebära att personen i fråga tidigare har använt preparatet eller senare kommer att använda detta. Även här kan det vara fråga om dåligt omdöme och en engångsföreteelse.

När det gäller rehabiliteringsansvar finns reglering om detta i 8 kap. 6–10 §§ i lagen om totalförsvarsplikt. Det rehabiliteringsansvar som åläggs Försvarsmakten och annan utbildningsansvarig myndighet tar sikte på om en totalförsvarspliktig skadas när han eller hon fullgör utbildningen. En skada anses föreligga då skadan orsakats av olyckshändelse och vid fall av sjukdom. Dessutom innefattas vissa skadeförlopp som är för utsträckta i tiden för att betecknas som olyckor, om orsaken kan hänföras till deltagandet i totalförsvarsverksamheten (prop. 2001/02:11 s. 51). Dessa regler är således inte inriktade på ett rehabiliteringsansvar för drogmissbruk.

Även arbetsmiljölagen är dock tillämplig på totalförsvarspliktiga (1 kap. 3 § arbetsmiljölagen [1977:1160]). Här föreskrivs att arbetsgivaren skall se till att det i hans verksamhet finns en på

lämpligt sätt organiserad arbetsanpassnings- och rehabiliteringsverksamhet för fullgörande av de uppgifter som enligt arbetsmiljölagen och enligt 22 kap. lagen (1962:381) om allmän försäkring vilar på honom (3 kap. 2 a § 3 stycket arbetsmiljölagen). Arbetarskyddsstyrelsen (numera arbetsmiljöverket) har meddelat föreskrifter på området, AFS 1994:1, Arbetarskyddsstyrelsens kungörelse med föreskrifter om arbetsanpassning och rehabilitering. I dessa föreskrifter anges i 10 § att arbetsgivare skall ha de rutiner som behövs för verksamheten med arbetsanpassning och rehabilitering. Därtill anges i 13 § att rutiner enligt 10 § skall omfatta även arbetsanpassning och rehabilitering vid missbruk av alkohol eller andra berusningsmedel. Vidare anges att arbetsgivaren dessutom skall klargöra vilka interna regler och rutiner som gäller om arbetstagare uppträder påverkad av alkohol eller andra berusningsmedel i arbetet.

I 22 kap. lagen om allmän försäkring finns regler om arbetsgivarens skyldigheter att svara för rehabiliteringsverksamhet. I samråd med berörd arbetstagare skall arbetsgivaren och Försäkringskassan se till att dennes behov av rehabilitering snarast klarläggs, att en rehabiliteringsplan upprättas och att de åtgärder vidtas som behövs för att arbetsförmågan såvitt möjligt skall återställas. Ersättning för och bidrag till rehabilitering kan beviljas av Försäkringskassan.

Genom ovan redovisade reglering kan man utläsa att det finns ett visst rehabiliteringsansvar för drogmisbruk av totalförsvarspliktiga. Detta rehabiliteringsansvar utgår dock om ett beslut tas att totalförsvarsplikten skall avbrytas. I 5 kap. 12 § lagen om totalförsvarsplikt stadgas att grundutbildning eller repetitionsutbildning skall avbrytas, om den som fullgör tjänstgöring har varit frånvarande från tjänsten under så lång tid att utbildningsmålet inte kommer att uppnås eller om den som fullgör tjänstgöringen på grund av tillfälligt nedsatt fysisk eller psykisk prestationsförmåga kan antas komma att vara frånvarande från tjänsten under så lång tid att utbildningsmålet inte kommer att nås.

I 5 kap. 5 § förordningen (1995:238) om totalförsvarsplikt anges att grundutbildning som skall pågå mer än 60 dagar skall avbrytas om den totalförsvarspliktige har varit eller kan antas komma att vara frånvarande så många tjänstgöringsdagar som motsvarar en tiondel av det antal dagar, avrundat till närmast högre tiotal, som han är inkallad att tjänstgöra. Frånvaro på grund av ledighet eller under del av en tjänstgöringsdag skall därvid inte medräknas.

Genom denna reglering uppställs regler om när en grundutbildning skall avbrytas. För det fall ett missbruk föreligger och rehabilitering krävs kan rehabiliteringen ta så lång tid att det kan antas att den totalförsvarspliktige kommer att vara frånvarande under så lång period att utbildningen skall avbrytas. Ett beslut om att totalförsvarsplikten skall avbrytas tar då över det rehabiliteringsansvar som finns.

Förutom denna reglering om avbrott finns regler i 3 kap. 9 § lagen om totalförsvarsplikt där det anges att ett inskrivningsbeslut får ändras av Totalförsvarets pliktverk. I förarbetena till regleringen anges att om förhållandena har ändrats så att en person inte längre kan fullgöra sin tjänstgöring skall inskrivningsbeslutet ändras. En ändring kan avse t.ex. den befattning som grundutbildningen syftar till eller det förband där en totalförsvarspliktig skall genomgå sådan utbildning. Ändringen kan också bestå i att inskrivningsbeslutet hävs eller att Totalförsvarets pliktverk förklarar att en totalförsvarspliktig inte längre är skyldig att fullgöra värnplikt eller civilplikt. I förarbetena anges vidare att det i lagen inte angetts att några förutsättningar skall vara uppfyllda för att ett inskrivningsbeslut skall få ändras men naturligtvis måste det ha framkommit något skäl till ändring av beslutet (prop. 1994/95:6 s. 171).

Som framgått ovan behöver ett positivt resultat vid drogtest inte innebära att alkoholmissbruk föreligger eller att narkotika eller annan drog tidigare har brukats eller senare kommer att brukas. Det kan vara frågan om dåligt omdöme och en engångsföreteelse. Någon direkt rehabilitering behövs inte i dessa fall. Handlandet är dock inte acceptabelt och frågan är vilka åtgärder som bör vidtas.

Vid alkotest erhålles resultat med en gång. Visar testet positivt resultat skall den totalförsvarspliktige omedelbart tas ur tjänst. Om den totalförsvarspliktige misstänks vara påverkad av andra droger skall han också tas ur tjänst. Om en pliktig varit drogpåverkad kan han eller hon åläggas disciplinansvar enligt lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret m.m. Därtill kan straff utdömas enligt 10 kapitlet lagen om totalförsvarsplikt.

Förutom denna reglering kan ifrågasättas om det är lämpligt, möjligt och rimligt att den totalförsvarspliktige fullgör sin tjänstgöring om han eller hon visat positivt resultat vid en drogtest.

Enligt utredningen bör vid positivt provresultat en utredning företas som försöker klarlägga om det är fråga om ett missbruk eller det kan antas vara en engångsföreteelse. Är det fråga om ett missbruk bör den totalförsvarspliktige få hjälp att genom andra

myndigheter behandla sitt missbruk. Det bör dock inte ligga på Försvarsmakten eller annan utbildningsansvarig att fullgöra rehabiliteringen. Totalförsvarsplikten är en plikt till tjänstgöring och någon rättighet till sådan tjänstgöring finns inte. Syftet med rehabiliteringsbestämmelserna i 8 kapitlet lagen om totalförsvarsplikt är framförallt att komma till rätta med att de totalförsvarspliktiga under sin plikt utsätts för risker som de i annat fall inte skulle ha utsatts för. Ett naturligt samband saknas oftast mellan utbildningen och missbruket. Tjänstgöringen pågår under en begränsad tid. Även om de som har utbildningsansvaret för de totalförsvarspliktiga har ett ansvar för de pliktiga bör detta inte sträcka sig så långt som ett rehabiliteringsansvar vid drogmissbruk. Detta innebär enligt utredningen att om ett missbruk kan konstateras bör som huvudregel inskrivningsbeslutet ändras och tjänstgöringen därmed upphöra.

Då samtliga totalförsvarspliktiga bör få samma hjälp vid drogmissbruk oavsett var de är stationerade inom totalförsvaret förordar utredningen att riktlinjer, föreskrifter eller liknande upprättas avseende hur man bör gå tillväga för att förmedla hjälpkontakter till andra myndigheter. Det bör, för t.ex. Försvarsmaktens del, innebära att sådana riktlinjer osv. beslutas för hela myndigheten. Den hjälp som bl.a. kan erbjudas är exempelvis att remiss skrivs till en missbruksenhet eller kontakt tas med socialtjänsten. Allt detta dock under förutsättning att den pliktige givit sitt samtycke.

Om det är fråga om en engångsföreteelse på så sätt att något alkoholmissbruk inte föreligger samt upprepat bruk av narkotika eller andra droger inte förekommer måste enligt utredningen en avvägning göras i det enskilda fallet, hur den fortsatta tjänstgöringen skall hanteras. Det går inte att ställa upp några absoluta regler för när tjänstgöringen skall avbrytas eller upphöra eller att så, under inga förhållanden, får ske. En avvägning måste ske där samtliga omständigheter rörande den enskilde och hans eller hennes tjänstgöring vägs in. Vid avvägandet bör beaktas att all hantering av narkotika och dopningsmedel är kriminaliserat. Utgångspunkten bör enligt utredningen vara att sträva efter att de som gör sin totalförsvarsplikt skall fullgöra denna. I vissa fall går dock detta inte att uppnå om fullgörandet kan antas inverka på den säkerhet som måste uppställas i den verksamhet där tjänstgöringen skall fullgöras.

Med hänsyn till utredningens redogörelse ovan avseende rehabiliteringsansvaret bör upprättade policyprogram beträffande totalförsvarspliktiga ses över.

Någon obligatorisk skyldighet till polisanmälan vid ett positivt provresultat i en drogtest finns inte. Reglering avseende polisanmälan finns i 16–17 §§ lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m. I 16 § anges att om en disciplinansvarig kan antas ha begått en disciplinförseelse och han eller hon genom sitt förfarande skäligen kan misstänkas även gjort sig skyldig till brott, skall han eller hon anmälas till åtal för brottet, om inte annat följer av 17 §. I 17 § anges att åtalsanmälan inte behöver göras i fråga om brott för vilka svårare straff än böter inte föreskrivs. Därtill behöver åtalsanmälan inte göras för följande brott i brottsbalken, nämligen ofredande (4 kap. 7 §), snatteri (8 kap. 2 §), egenmäktigt förfarande (8 kap. 8 §), bedrägligt beteende (9 kap. 2 §), undandräkt (10 kap. 2 §), olovligt förfogande (10 kap. 4 §), olovligt brukande (10 kap. 7 §), svikande av försvarsplikt (18 kap. 6 §), lydnadsbrott (21 kap. 5 §) och rymning (21 kap. 7 §). Åtalsanmälan skall dock alltid göras om brottet riktar sig mot någon utanför den organisation där den misstänkte tjänstgör. Vidare skall åtalsanmälan alltid göras om målsäganden har förklarat att han eller hon avser att föra talan om enskilt anspråk. Slutligen anges att åtalsanmälan alltid skall göras om det finns skäl att anta att påföljden inte kommer att stanna vid böter.

Förutom ovanstående regler finns reglering avseende polisanmälan i Försvarsmaktens interna bestämmelser (FIB 2005:4). Där anges i 11 § att chef för organisationsenheten får besluta att till åtal anmäla en anställd som tjänstgör vid organisationsenheten. Personalansvarsnämndens kansli skall omedelbart underrättas om en sådan anmälan.

Enligt uppgifter från Försvarsmakten beslutar det enskilda förbandet om polisanmälan skall göras om det visar sig att en pliktig brukat narkotika. Förbandet vänder sig oftast till auditören för synpunkter och rådgivning. Information ges vid inryckning till de totalförsvarspliktiga att polisanmälan som huvudregel görs vid upptäckt av bruk av narkotika.

Utredningen har inte funnit att det finns tillräckliga skäl för att införa en obligatorisk skyldighet till polisanmälan. Det bör dock poängteras att en möjlighet finns att polisanmäla och att ett övervägande alltid bör göras i varje enskilt fall vid ett positivt drogtestresultat. Av särskilt intresse är också om det även

förekommit innehav av droger. Vid övervägandet bör beaktas att all användning av narkotika och dopningsmedel är kriminaliserat. Med hänsyn till att de totalförsvarspliktiga bör behandlas lika och att de bör kunna förutse vad deras handlingar kan få för följder förordar utredningen att rekommendationer eller liknande upprättas av Försvarsmakten och övriga berörda myndigheter som anger hur en chef bör agera om droganvändning uppmärksammas. Som nämnts ovan informeras de totalförsvarspliktiga att polisanmälan som huvudregel görs vid upptäckt av bruk av narkotika. Utredningen förordar en sådan ordning. Eventuellt skulle rekommendationerna kunna ingå som en del av drogpolicyn. Det är av vikt att alla, dvs. även de totalförsvarspliktiga, känner till att det kan bli aktuellt med en polisanmälan. Sådana rekommendationer eller liknande ger också vägledning och stöd för cheferna i deras agerande.

9.5.5 Vilka åtgärder som bör vidtas vid vägran att genomgå test

Förslag: En vägran att genomgå drogtest föreslås tillmätas betydelse i samband med överväganden rörande behovet av rehabilitering och möjligheterna att få kvarstanna i tjänst.

Vägrar en totalförsvarspliktig att efterkomma en anmaning att lämna prov får ett sådant självfallet inte tas med våld. Dock måste en vägran tillmätas betydelse i samband med överväganden rörande behovet av rehabilitering och möjligheterna att få kvarstanna i tjänst. Detta eftersom hela syftet med möjligheten med kontroll genom tester är att ge dels en avskräckande effekt och dels att upptäcka missbruk.

Därtill kommer reglerna om straffansvar och disciplinansvar som kan drabba en totalförsvarspliktig som vägrar eller underlåter att lyda order (10 kap. 2 § lagen om totalförsvarsplikt och 8 § lagen om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.).

9.5.6 Vilka åtgärder som är nödvändiga för att skydda den enskildes personliga integritet, t.ex. i fråga om sekretess

Överväganden: De sekretessregler som finns bedöms vara tillräckliga för att skydda den personliga integriteten.

Av betydelse för bedömningen av hur integritetskänslig en åtgärd är, är bl.a. hur resultatet av en åtgärd behandlas och vem som får del av resultatet.

Utredningen har föreslagit att hälso- och sjukvårdspersonal skall genomföra drogtestningen. Enligt utredningen bör denna personal genomföra drogtestningen på så sätt att de har ett provtagningsuppdrag. Därefter bör de inte hantera provsvaren. Detta beroende på att om utredning och eventuell rehabilitering skulle bli aktuell kan denna personal anlitas som en av flera resurser. Om den provtagande personalen dessutom är ansvarig för och hanterar provsvaren finns risk för att acceptansen och motivationen till testningen minskar samt att förtroendet för dem som utför provtagningen går förlorad.

Utredningen har anfört att kraven i SWEDAC:s dokument Narkotikaanalyser i urin, ME42, utgåva 7, Tillämpningsområde: laboratoriemedicin, SWEDAC DOC 01:37 och Socialstyrelsens meddelandeblad, Narkotikatester av urin inom hälso- och sjukvården, januari 2004 skall vara uppfyllda. Detta innebär att när själva provtagningen är genomförd skall proven skickas till ett godkänt och kontrollerat laboratorium för analys. Ett ackrediterat laboratorium för narkotikatestning för arbetslivet bör anlitas.

Två analyssteg skall sedan genomföras. En enkel analys, en så kallad screening. Om provet vid screening visar sig vara positivt (dvs. innehåller spår av narkotika) måste laboratoriet verifiera provet innan det lämnar analys svar. För att verifiera provet görs en avancerad analys eller en så kallad verifikation (säkerställning). Denna analys är en mer komplex och precis analysteknik och ger ett näst intill 100-procentigt korrekt svar.

Som en ytterligare säkerhet för den enskilde och även för den utbildningsansvariga myndigheten bör en läkare med särskild kompetens anlitas för att göra den slutliga bedömningen, en så kallad MRO läkare (Medical Review Officer). Den MRO läkare som anlitas bör vara helt fristående från totalförsvaret.

MRO läkaren skall om även den avancerade analysen visar positivt resultat granska och bedöma hela provtagnings- och analysproceduren. Dessutom skall MRO läkaren kontakta den enskilde provlämnaren för att undersöka om det finns alternativa medicinska förklaringar till analysresultatet. Om inget framkommer som motsäger att analysresultatet är positivt fastställer MRO läkaren analysen som ett bekräftat positivt resultat. Endast besked om att positivt resultat har bekräftats bör förmedlas. Denna information bör förmedlas till behörig chef på den myndighet som fattat beslut om drogtest. Att så kan ske följer av att om en läkare får ett uppdrag från en myndighet att yttra sig i fråga om en viss person är läkaren berättigad att redovisa sina rön till uppdragsgivaren; han röjer då inte några uppgifter utanför denna sin särskilda verksamhet för det allmänna. Läkaren kan dock inte använda sig av uppgifter som han eller hon tidigare fått i förtroende av samme person som patient (prop. 1979/80:2 s. 169).

Angående sekretess finns ett minimiskydd för känsliga uppgifter i 7 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100). Där anges att sekretess gäller hos myndighet för uppgift som rör enskilds hälsa eller sexualliv, såsom uppgifter om sjukdomar, missbruk, sexuell läggning, könsbyte, sexualbrott eller annan liknande uppgift, om det måste antas att den enskilde eller någon närstående till den enskilde kommer att lida betydande men om uppgiften röjs. Sekretessen gäller dock inte för uppgift som förekommer i vissa i paragrafen angivna mål eller ärenden i domstol. Sekretessen gäller inte heller för uppgift som tas in i beslut. Enligt andra stycket skall sekretessen inte tillämpas om någon annan sekretessbestämmelse som ger ett starkare skydd för uppgiften är tillämplig hos myndigheten. Vidare stadgas i tredje stycket att om en uppgift, som omfattas av sekretess enligt denna bestämmelse, omfattas av sekretess även enligt annan paragraf i sekretesslagen och uppgiften enligt en bestämmelse i den paragrafen får lämnas ut till en myndighet eller en enskild skall den bestämmelsen gälla.

I 7 kap. 1 c § sekretesslagen finns vidare den grundläggande bestämmelsen om sekretess inom hälso- och sjukvården. Av bestämmelsen följer att sekretess gäller inom hälso- och sjukvården för uppgifter om enskilds hälsotillstånd och andra personliga förhållanden om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till den enskilde lider men. Sekretessen här gäller med ett s.k. omvänt skaderekvisit. Såvida inte den enskilde själv medger att vissa uppgifter lämnas ut får

utlämnande ske endast om man är övertygad om att detta inte leder till men.

Utanför bestämmelsen om sekretess inom hälso- och sjukvården (7 kap. 1 c § sekretesslagen) faller verksamhet vid sjukhus och andra liknande inrättningar som drivs av enskilda. Här gäller i stället föreskrifterna i lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område. Bestämmelser finns i 2 kap. 8 §. Här anges att den som tillhör eller har tillhört hälso- och sjukvårdspersonalen inom den enskilda hälso- och sjukvården får inte obehörigen röja vad han eller hon i sin verksamhet har fått veta om en enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden. Som obehörigt röjande anses inte att någon fullgör sådan uppgiftsskyldighet som följer av lag eller förordning.

Därtill finns reglering i 7 kap. 12 § sekretesslagen som tar sikte på totalförsvarspliktiga. I första stycket anges att sekretess gäller i ärende om utredning om totalförsvarspliktigas personliga förhållanden, i ärende om antagning av kvinnor till befattningar inom totalförsvaret som kräver längre grundutbildning än 60 dagar samt i ärende om inskrivning och krigsplacering av totalförsvarspliktiga för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Motsvarande sekretess gäller i ärende som angår antagning till utbildning vid Försvarmakten, skyldighet att tjänstgöra med totalförsvarsplikt samt uppskov med och avbrott i sådan tjänstgöring. Sekretess gäller dock inte beslut i ärende som avses i detta stycke. I de aktuella ärendena i första stycket gäller s.k. rakt skaderekvisit. Genom att besluten är undantagna från sekretessen tillgodoses intresset av offentlig insyn i de ärenden som omfattas av första stycket.

I andra stycket anges att sekretess gäller inom personalvård med avseende på den som tjänstgör med totalförsvarsplikt för uppgift som hänför sig till psykologisk undersökning och för uppgift om enskilds personliga förhållanden hos konsulent eller annan befattningshavare som särskilt har till uppgift att bistå med råd och hjälp i personliga angelägenheter, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men.

I tredje stycket anges vidare att sekretess gäller inom verksamhet som avser utbildning för totalförsvarsändamål med avseende på den som tjänstgör med totalförsvarsplikt för uppgift som hänför sig till psykologisk undersökning och för uppgift om enskilds personliga

förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men. I både andra och tredje stycket gäller s.k. omvänt skaderekvisit.

Slutligen anges i fjärde stycket att i fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

I 14 kapitlet sekretesslagen finns bestämmelser om vissa begränsningar i sekretessen. Enligt 14 kap. 1 § sekretesslagen hindrar inte sekretessen att uppgift lämnas till annan myndighet, om uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning. Vidare hindrar inte sekretessen, enligt 14 kap. 2 § sekretesslagen, att uppgift lämnas till myndighet om uppgiften behövs där för förundersökning, rättegång, ärende om disciplinansvar eller skiljande från anställning eller annat jämförbart rättsligt förfarande vid myndigheten mot någon rörande hans deltagande i verksamheten vid myndigheten där uppgiften förekommer. Sekretess hindrar inte att uppgift som angår misstanke om brott lämnas till åklagarmyndighet, polismyndighet eller annan myndighet som har att ingripa mot brottet, om fängelse är föreskrivet för brottet och detta kan antas föranleda annan påföljd än böter. För uppgifter som omfattas av sekretess enligt bl.a. 7 kap. 1 c § gäller vad som angetts ovan avseende lämnande av uppgifter till åklagarmyndighet, polismyndighet eller annan myndighet som har att ingripa mot brottet endast såvitt angår misstanke om brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Vidare gäller enligt paragrafen att sekretess enligt 7 kap. 1 c § inte hindrar att uppgift om enskild, som inte fyllt arton år eller som fortgående missbrukar alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel eller närstående till denne lämnas från myndighet inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten till annan sådan myndighet, om det behövs för att den enskilde skall få nödvändig vård, behandling eller annat stöd.

Utöver vad som följer av 14 kap. 1 och 2 § sekretesslagen hindrar sekretess enligt den s.k. generalklausulen i 14 kap. 3 § första stycket sekretesslagen inte att uppgift lämnas till myndighet, om det är uppenbart att intresset av att uppgiften lämnas har företräde framför det intresse sekretessen skall skydda. Exempelvis kan ibland uppgifter om brott lämnas till polisen med stöd av denna bestämmelse. I paragrafens andra stycke stadgas dock vissa undantag från generalklausulens tillämpningsområde. Den får bl.a. inte tillämpas på uppgifter som omfattas av hälso- och sjukvårdssekretess eller socialtjänstsekretess.

Det sätt utredningen valt att utforma den nya föreslagna regleringen om utvidgade möjligheter till drogtestning innebär ingen annan hantering av uppgifter än den som redan företas med stöd av dagens lagstiftning. Genom sekretesslagen skyddas den enskilde dels genom att sekretess gäller inom hälso- och sjukvården enligt 7 kap. 1 c § och att tystnadsplikt gäller enligt 2 kap. 8 § lagen (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område. Därtill är uppgifter om testresultat sekretessbelagda inom utbildningsverksamheten om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den som uppgiften rör eller någon honom eller henne närstående lider men (7 kap. 12 § 3 stycket sekretesslagen). Denna sekretessbestämmelse är tillämplig hos befattningshavare vid totalförsvarets utbildningsenheter. Därutöver skyddas den enskilde genom 7 kap. 1 § sekretesslagen där ett minimiskydd för känsliga uppgifter regleras. Enligt utredningen är de sekretessregler som finns tillräckliga för att skydda den enskildes personliga integritet.

9.5.7 På vilket sätt och i vilken omfattning totalförsvarspliktiga bör ges information om drogtestning

<p>Förslag: Information angående möjligheterna till drogtestning föreslås ges vid mönstring av Totalförsvarets pliktverk och när tjänstgöringen påbörjas av chefer.</p>
--

Enligt utredningen bör information angående möjligheterna till drogtestning ges redan vid mönstringen. Därtill bör förnyad information ges när tjänstgöringen påbörjas. När information lämnas är det viktigt att även informera om vilka åtgärder som vidtas vid positivt resultat och vid vägran att genomgå test.

Information vid mönstringen ges av Totalförsvarets pliktverk. Informationen när tjänstgöringen påbörjats bör förmedlas av chefer som bör utbildas för uppgiften. Därtill bör material tas fram och tillhandahållas cheferna för att de på bästa sätt skall kunna förmedla informationen.

10 Konsekvenser

10.1 Inledning

För kommittéers och särskilda utredares arbete gäller bestämmelserna i kommittéförordningen (1988:1474).

I 14 § anges att om förslagen i ett betänkande påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda, skall en beräkning av dessa konsekvenser redovisas i betänkandet. Om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt skall dessa redovisas. När det gäller kostnadsökningar och intäktsminskningar för staten, kommuner eller landsting skall kommittén föreslå en finansiering.

Vidare följer av 15 § att om förslagen i ett betänkande har betydelse för den kommunala självstyrelsen, skall konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

I 16 § kommittéförordningen anges att regeringen anger närmare i utredningsuppdraget vilka konsekvensbeskrivningar som skall finnas i ett betänkande. I denna utrednings direktiv anges att utredningen skall uppskatta kostnader per år.

10.2 Ekonomiska konsekvenser

Utredningens förslag om utvidgade möjligheter till drogtestning av totalförsvarspliktiga kommer att innebära ökade kostnader för det fall möjligheterna utnyttjas. De kostnader som uppstår är implementeringskostnader och löpande kostnader. Med hjälp av

bl.a. Försvarsmaktens personalavdelning har utredningen beräknat kostnaderna enligt redovisningen nedan.

När det gäller implementeringskostnader bör informationsmaterial tas fram. Detta bör enligt utredningen bestå av skriftlig information i form av en informationsbroschyr. Därtill bör chefer utbildas i att förmedla informationen avseende drogtesterna till de totalförsvarspiktiga. Till chefernas hjälp bör material tas fram för att underlätta deras information till de pliktiga. Utredningen uppskattar denna del av implementeringskostnaden till ca 300 000 kr.

Förutom framtagande av informationsmaterial och en utbildning för chefer bör den hälso- och sjukvårdspersonal som utför provtagningarna få viss utbildning avseende hur de praktiskt bör agera vid provtagningarna om t.ex. någon vägrar att genomgå test. Utredningen har uppskattat denna kostnad till ca 100 000 kr.

Angående instrument för utandningsprov, s.k. alkometer, har Försvarsmakten redan tillgång till sådana. När drogtestningsprogrammet för de anställda genomfördes köptes alkometrar in av märket Alco-Sensor FST av leverantören Nanopuls AB.

När det gäller de löpande kostnaderna består dessa av kostnad för laboratorietjänster, löpande arvode till MRO läkare, arvode till MRO läkare för konsultationer i komplicerade fall, ev. administrativt sekretariat av oberoende företag för slumpning och statistik, arkiveringskostnader, årliga konferenser för provtagande personal, remissblanketter vid alkoholutandningsprov samt kalibrering av alkotestare.

Beträffande administrativt sekretariat av oberoende företag för slumpning och statistik kan redogöras för att när slumpmässig drogtestning pågick på de anställda i Försvarsmakten anlätades, på önskemål från de fackiga organisationerna, ett oberoende företag (EDTS). Företagets uppgift var att genomföra slumpningen samt föra statistik över hur många tester som företogs. Slumpningen gick till på så sätt att varje anställd fick ett nummer. En gång i kvartalet slumpade sedan företaget ett visst antal nummer beroende på hur många som skulle testas. Siffrorna skickades därefter till respektive Försvarshälsa där provtagningen skulle genomföras. Det ålåg sedan Försvarshälsan att rapportera in till företaget vilka nummer som hade testats av de uttagna numren. Detta beroende på att alla kanske inte testades på grund av olika anledningar. Till exempel kanske de inte var anträffbara för att de var ute på övning. Enligt Försvarsmakten fungerade systemet bra men en internt genomförd slumpning skulle också gå att genomföra.

I tabellen nedan redovisar utredningen uppskattade löpande kostnader per år om 2 000 totalförsvarspliktiga testas varje år vilket är drygt 20 %. I denna redovisning har utredningen tagit med den kostnad som föranleddes av anlitande av ett oberoende företag för genomförandet av slumpning och förande av statistik över hur många tester som genomfördes. Dock bör som ovan nämnts uppmärksammas att en internt genomförd slumpning också skulle gå att genomföra och troligtvis bli mindre kostsam.

Tabell 10.1 Löpande kostnader vid 2000 tester

Laboratorietjänst – droganalyser 160 kr/analys	320 000 kr
Arvode MRO läkare	24 000 kr
Konsultationer MRO läkare i komplicerade fall	15 000 kr
Administrativt sekretariat (slumpning, statistik) 159 kr/test	318 000 kr
Arkivering remisser	60 000 kr
Årlig konferens för provtagande personal	100 000 kr
Remissblanketter vid alkoholutandningsprov	6 000 kr
Kalibrering alkotestare	30 000 kr
<i>Summa</i>	<i>873 000 kr</i>

10.3 Övriga konsekvenser

Utredningens förslag bedöms inte innebära några av kommittéförordningens övriga uppräknade konsekvenser som skall redovisas.

11 Författningskommentar

11.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1994:1809) om totalförvarsplikt

5 kap. 1 §

Den som fullgör värnplikt eller civilplikt är skyldig att i den mån verksamheten kräver det tåla inskränkningar såväl i sin frihet att förflytta sig inom landet och att lämna detta som i sin personliga frihet i övrigt.

Den som fullgör värnplikt eller civilplikt är, efter beslut av Totalförsvarets pliktverk eller efter verkets bestämmande av en annan statlig myndighet, också skyldig att genomgå den medicinska och psykologiska undersökning som krävs för att utreda och bedöma hans eller hennes förutsättningar att tjänstgöra inom totalförsvaret.

Den som fullgör värnplikt eller civilplikt är, efter beslut av Totalförsvarets pliktverk eller efter verkets bestämmande av annan statlig myndighet, skyldig att på anmaning lämna urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att han eller hon inte är påverkad av beroendeframkallande medel eller något sådant dopningsmedel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Detta gäller dock inte om det finns medicinska eller liknande skäl mot sådan provtagning.

Det tredje stycket är nytt. Här föreskrivs en skyldighet för den som fullgör totalförvarsplikt att på anmaning lämna urin-, utandnings-, saliv-, svett-, eller hårprov för kontroll av att han eller hon inte är påverkad av droger såsom beroendeframkallande medel, dopningsmedel eller sådan vara som omfattas av lagen om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Med beroendeframkallande medel

avses alkohol och narkotika. Bestämmelsen är formulerad så att innehållet avseende vilka medel som avses motsvarar vad som omfattas av föreskrifter om drogkontroll i andra lagar, se t.ex. 52 d § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt och 26 kap. 15 § brottsbalken.

Testerna enligt tredje stycket skall kunna ske vid misstanke om drogpåverkan och såsom stickprovskontroller eller slumpmässiga kontroller. Med hänsyn till de sanktioner som kan inträda vid vägran att genomgå test tillåter regleringen att undantag får göras för de fall den pliktige av medicinska eller liknande skäl inte kan lämna ett prov av aktuellt slag.

I likhet med vad som gäller enligt andra stycket är det Totalförsvarets pliktverk som har ett huvudansvar för beslut i dessa frågor med rätt att delegera beslutanderätten till andra statliga myndigheter.

Regleringen innebär en utvidgad möjlighet till drogtestning. Oaktat detta måste dock Totalförsvarets pliktverk eller efter delegation annan statlig myndighet ta hänsyn till proportionalitets- och behovsprincipen innan beslut om drogtestning fattas. Detta då myndigheter har en allmän skyldighet att i sin myndighetsutövning tillämpa de båda principerna.

Av stor vikt är att provtagningarna sker på ett sätt som i så liten utsträckning som möjligt kränker den personliga integriteten.

Kommittédirektiv

Drogtestning av totalförsvarspliktiga

Dir.
2006:14

Beslut vid regeringssammanträde den 9 februari 2006.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas för att kartlägga i vilken omfattning det i dag förekommer drogmissbruk hos totalförsvarspliktiga, klargöra vilka möjligheter det i dag finns att drogtesta totalförsvarspliktiga, ta ställning till nödvändigheten att genomföra sådana drogtestar samt, om det krävs, lämna förslag till nödvändig författningsreglering.

Bakgrund

Pliktsystemet

En skyldighet att tjänstgöra för att försvara landet har funnits länge i Sverige. Den 1 juli 1995 trädde den nu gällande lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt i kraft (prop. 1994/95:6 och 87, bet. 1994/95:FöU1, rskr. 1994/95:78). Samtidigt trädde lagen (1994:1810) om möjlighet för kvinnor att fullgöra värnplikt eller civilplikt med längre utbildning och lagen (1994:1811) om disciplinstraff inom totalförsvaret m.m. i kraft. Till nämnda lagar har regeringen utfärdat verkställighetsföreskrifter.

Lagstiftningen har medfört en flexiblere användning av totalförsvarets personalresurser. Hur många som skall skrivas in med plikt och hur lång utbildningen skall vara skall enligt lagen om totalförsvarsplikt styras av behovet av pliktpersonal under höjd beredskap. Behovet avgörs av den som ansvarar för verksamheten. Enligt lagen skall tjänstgöringsskyldigheten fullgöras som värnplikt, civilplikt eller allmän tjänsteplikt. Värnplikten och civilplikten skall omfatta grundutbildning, repetitionsutbildning,

beredskapstjänstgöring och krigstjänstgöring. Den allmänna tjänsteplikten fullgörs endast under höjd beredskap.

Totalförsvarsplikten gäller för varje svensk medborgare samt för varje utländsk medborgare som är bosatt i Sverige från det år man fyller 16 år t.o.m. det år man fyller 70 år. Endast svenska män är skyldiga att mönstra och fullgöra värnplikt eller civilplikt med längre grundutbildning än 60 dagar. Skyldigheten att fullgöra värnplikt föreligger endast från det år den totalförsvarspliktige fyller 19 år till slutet av det år han fyller 47 år. Som ett av flera alternativ inom ramen för totalförsvarsplikten kan en totalförsvarspliktig göra vapenfri tjänst.

Svenska kvinnor kan, utöver skyldigheten att genomgå civilpliktsutbildning i högst 60 dagar, frivilligt genomgå en antagningsprövning för inskrivning för värnplikt eller civilplikt med längre grundutbildning än 60 dagar. En kvinna som skrivits in för värnplikt eller civilplikt med längre grundutbildning blir vid straffansvar skyldig att fullgöra värnplikt eller civilplikt med längre grundutbildning enligt samma bestämmelser som gäller för männen.

Grundläggande bestämmelser om utbildningens innehåll finns i lagen om totalförsvarsplikt. Grundutbildningen syftar till att ge de totalförsvarspliktiga en sådan grundläggande utbildning att de kan fullgöra de uppgifter som det förband eller den organisation där de tjänstgör kan komma att ställas inför i krig.

För närvarande skrivs det årligen in cirka 8000–9000 totalförsvarspliktiga för värnplikt och cirka 130 för civilplikt. Den genomsnittliga utbildningstiden för värnplikt är cirka tio månader och för civilplikt cirka fem månader.

De totalförsvarspliktigas skyldighet att genomgå medicinska undersökningar framgår av 5 kap. 1 § lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt. Bestämmelsen föreskriver att den som fullgör värnplikt är skyldig att genomgå de medicinska och psykologiska undersökningar som krävs för att utreda och bedöma hans eller hennes förutsättningar att tjänstgöra inom totalförsvaret. I förarbetena till 5 kap. 1 § klargörs det att blodprovstagning kan vara en sådan undersökning som är nödvändig för att utreda en totalförsvarspliktigs förutsättningar för tjänstgöring. I förarbetena anförs vidare att en viss undersökning endast får göras om den är motiverad med hänsyn till den verksamhet som bedrivs vid det förband eller det verksamhetsställe där tjänstgöringen fullgörs. Det kroppsliga ingreppet bör alltid vara nödvändigt för att bedöma

förutsättningarna för den totalförsvarspliktiges förmåga att tjänstgöra i just den befattning som han eller hon skall upprätthålla (se regeringens prop. 1994/95:6 s. 143 och s. 182).

Av 5 kap. 1 § andra stycket lagen om totalförsvarsplikt framgår att Totalförsvarets pliktverk, eller den myndighet som Totalförsvarets pliktverk utser, har rätt att fatta beslut om sådana undersökningar som krävs för att utreda och bedöma den totalförsvarspliktiges förutsättningar att tjänstgöra inom totalförsvaret. Totalförsvarets pliktverk har delegerat sådan beslutsrätt till Försvarsmakten, när det gäller totalförsvarspliktiga som fullgör värnplikt. Av bestämmelsens förarbeten framgår att syftet med bestämmelsen är att de myndigheter där totalförsvarspliktiga tjänstgör under tjänstgöringstiden skall kunna hålla sig informerade om en totalförsvarspliktigs förmåga att tjänstgöra inom totalförsvaret, och att bestämmelsen i sak innebär att en totalförsvarspliktig även under tjänstgöringen är skyldig att underkasta sig samma undersökningar som vid en mönstring (se regeringens prop. 1994/95:6 s. 182).

Därutöver gäller generellt att en myndighet har en skyldighet att i det enskilda fallet begränsa sin användning av ingripande åtgärder. En ingripande åtgärd måste alltid vara nödvändig och proportionell i det enskilda fallet.

Försvarsmaktens hemställan och tidigare regeringsbeslut

Försvarsmakten hemställde i en gemensam skrivelse med Värnpliktsrådet den 26 september 2001 om att en översyn skulle göras av gällande lagstiftning med syfte att totalförsvarspliktiga som fullgör värnplikt skulle kunna drogtestas med slumpmässigt urval.

Som bakgrund anförde Försvarsmakten att man undertecknat ett avtal med arbetstagarorganisationerna om periodiska hälsokontroller med syfte att genomföra drogtestning med slumpmässigt urval bland Försvarsmaktens anställda personal. Syftet med avtalet var att förebygga och tidigt upptäcka alkohol- eller drogmissbruk hos anställda samt skapa en säker arbetsmiljö. Enligt Försvarsmakten var det lika viktigt för myndigheten att värna om de som tjänstgör med stöd av totalförsvarsplikten som om de anställda.

Försvarsmakten anförde vidare att den nuvarande lagstiftningen inte tillåter drogtestning med slumpmässigt urval av totalförsvars-

pliktiga. Detta medför att cirka hälften av Försvarsmaktens personal som är verksam inom särskilt riskfyllda verksamhetsområden inte omfattas av denna åtgärd. Detta riskerade enligt Försvarsmakten få allvarliga följder för trovärdigheten i den drogförebyggande verksamheten samt säkerhetsarbetet.

Med anledning av nämnda skrivelse fann regeringen i beslut den 13 juni 2002 att för att kunna överväga en översyn av lagstiftningen på området inför ett slutligt ställningstagande behövdes ett mer genomarbetat underlag. Regeringen gav i beslutet Försvarsmakten i uppdrag att ta fram ett avvägt underlag i frågan.

Försvarsmakten inkom med ett underlag den 27 september 2002 i ärendet. Av underlaget framgår bl.a. följande. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) genomför i samband med mönstring en enkät där de mönstrande får besvara frågor om bruket av narkotika. Enligt den enkät som gjordes år 2000 har 3 procent av de tillfrågade testat narkotika under de senaste 30 dagarna och 17 procent provat narkotika någon gång. Detta är en tredubbling sedan 1992. CAN gjorde år 2000 även en undersökning på slumpvis utvalda tjänstgörande totalförsvarspliktiga i alla försvarsgrenar. I enkäten svarade 7 procent av de tillfrågade att de använt narkotika de 30 senaste dagarna. Detta visar att det förekommer narkotikamissbruk under pågående tjänstgöring. Det finns inte någon central statistik om kända incidenter där droger funnits med i bilden. Det är dock väl känt vid förbanden, och då speciellt från hälso- och sjukvårdsenheternas verksamhet, att det finns totalförsvarspliktiga med drogproblem.

Försvarsmakten anförde vidare i underlaget att avsikten med drogtestningen skall vara att på årsbasis genomföra drogtester av cirka 25 procent av de totalförsvarspliktiga, vilket skulle innebära cirka 4000 tester och analyser per år. Kostnaden kan uppskattas till cirka 1 miljon kronor per år. Om drogmissbruk upptäcks hos en totalförsvarspliktig har Försvarsmakten bl.a. angett att en rehabiliteringsutredning skall genomföras i syfte att ge underlag för beslut om åtgärder och om den totalförsvarspliktige skall kvarstå i tjänst eller inte.

I beslut den 4 december 2003 delade regeringen Försvarsmaktens uppfattning om vikten av drogförebyggande arbete i fråga om totalförsvarspliktiga. Regeringen anförde bl.a. att Försvarsmakten därför borde försäkra sig om att de möjligheter till drogförebyggande arbete som finns inom ramen för nuvarande regler utnyttjas i full utsträckning. I detta arbete borde ingå att

Försvarsmakten genomför motiverade drogtestar i den utsträckning det är möjligt. Resultatet av testerna och av Försvarsmaktens övriga drogförebyggande arbete i fråga om totalförsvarspliktiga borde därefter redovisas särskilt för Regeringskansliet (Försvarsdepartementet).

Regeringen uppdrog i nämnda beslut åt Försvarsmakten att senast den 30 april 2004 till Regeringskansliet (Försvarsdepartementet) redovisa vilka åtgärder som vidtagits och avses vidtas i fråga om drogtestning och övrigt drogförebyggande arbete i fråga om totalförsvarspliktiga inom ramen för gällande lagstiftning.

I beslutet anförde regeringen vidare bl.a. följande. De skyldigheter som Försvarsmaktens anställda har enligt anställningsavtal och kollektivavtal kan enligt regeringen inte ligga till grund för en direkt jämförelse med de skyldigheter som de totalförsvarspliktiga har enligt lagen om totalförsvarsplikt. De anställdas skyldigheter grundar sig på ett frivilligt ingånget, civilrättsligt anställningsavtal. De totalförsvarspliktigas tjänstgöring grundar sig på en lagstadgad skyldighet som i sig är en inskränkning av den grundlagsfästa rörelsefriheten som tillkommer envar (2 kap. 8 § regeringsformen). De totalförsvarspliktigas skyldighet att genomgå medicinska undersökningar är vidare i viss utsträckning en inskränkning av det skydd mot påtvingade kroppsliga ingrepp som stadgas i 2 kap. 6 § regeringsformen. Enligt 2 kap. 12 § regeringsformen får dessa fri- och rättigheter begränsas endast under vissa förutsättningar, bl.a. får begränsningen aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den. En ytterligare begränsning förutsätter därför att andra möjligheter, av såväl tvingande som frivillig karaktär, har tömts ut.

Försvarsmakten återkom med en redovisning den 23 april 2004 och anförde därvid bl. a. följande. Totalförsvarspliktiga omfattas i dagsläget av den drogpolicy och medföljande handlingsplan som är framtagen i Försvarsmakten. Från årsskiftet 2005/2006 beräknas all personal genomgå riskreduceringsprogrammet "Prime for Life" som en del i utbildningen. "Prime for Life" syftar till att öka riskmedvetenheten för att skapa beteendeförändring avseende alkoholkonsumtion och bruk av droger. Sedan 2001 pågår utbildning av anställda i försvarsmakten i "Prime for Life" som en del i arbetet att utbilda instruktörer för utbildningsinsatsen av de värnpliktiga. Övrigt drogförebyggande arbete bedrivs inom ramen för "Försvaret mot droger".

Försvarsmakten har i likhet med Värnpliktsrådet fortfarande en positiv inställning till att värnpliktiga skall omfattas av drogtester med slumpmässigt urval för att säkra en god och säker arbetsmiljö för all personal inom Försvarsmakten. Försvarsmakten avser i nuläget inte att genomföra drogtester genom slumpmässigt urval som en del i det drogförebyggande arbetet avseende totalförsvarspliktiga till följd av att gällande lagstiftning inte tillåter detta.

De slumpvisa drogtesteterna för de anställda i Försvarsmakten har upphört från utgången av 2004, efter att en av de fackliga organisationerna ansåg att avtalet inte skulle förlängas. En utvärdering av hittills genomförd verksamhet har gjorts.

Behov av utredning

Försvarsmakten bedriver ett mycket ambitiöst arbete inom säkerhetsområdet där det drogförebyggande arbetet är en viktig del. Statsmakterna har ett särskilt stort ansvar att sörja för att landets totalförsvarspliktiga utbildas i en drogfri miljö. Detta då dessa unga kvinnor och män under plikt är inkallade till tjänstgöring och bedriver sådan verksamhet som kräver särskild uppmärksamhet och försiktighet, t.ex. hantering av vapen och olika fordon. Ansvaret gäller inte minst dessa unga kvinnors och mäns säkerhet vid tjänstgöringen. Därför bör en översyn göras av hur den drogförebyggande verksamheten ytterligare kan breddas och förbättras. Denna typ av åtgärder är väsentliga för att kunna skapa en högre verksamhetssäkerhet. Det bör därför utredas i vilken omfattning det i dag förekommer drogmissbruk hos totalförsvarspliktiga, och vilka möjligheter det finns i dag att genomföra drogtester. En utredning bör också ta ställning till nödvändigheten av att genomföra sådana drogtester samt, om det krävs, lämna förslag till nödvändig författningsreglering.

Uppdraget

Utredningen skall kartlägga i vilken omfattning det i dag förekommer drogmissbruk hos totalförsvarspliktiga, samt redovisa de kända incidenter där droger funnits med i bilden.

Utredningen skall klargöra vilka lagliga möjligheter det i dag finns att drogtesta totalförsvarspliktiga, särskilt mot bakgrund av

regeringsformens bestämmelser om skydd mot påtvingade kroppsliga ingrepp och om vilka inskränkningar som får göras i detta skydd.

Utredningen skall vidare ta ställning till nödvändigheten av att drogtesta totalförvarspliktiga för att kunna bedriva drogförebyggande arbete inom utbildningsmyndigheterna. Utredningen skall därvid också överväga om det finns behov av att drogtesta totalförvarspliktiga som fullgör civilplikttjänstgöring.

Om utredningen kommer fram till att det finns behov av att genomföra drogtestar av totalförvarspliktiga utöver vad som är möjligt enligt dagens bestämmelser, skall utredningen lämna förslag till nödvändig författningsreglering. En sådan reglering skall naturligtvis vara förenlig med regeringens bestämmelser om skydd mot påtvingade kroppsliga ingrepp. Utredningen skall också redovisa följande i fråga om drogtestning av totalförvarspliktiga:

- den lämpliga omfattningen av en eventuell drogtestning,
- vilka metoder som bör användas vid drogtestningen,
- om testerna bör genomföras slumpmässigt,
- vilken personal som bör utföra provtagning,
- vilka åtgärder som bör vidtas vid positiva resultat,
- vilka åtgärder som bör vidtas vid vägran att genomgå test,
- vilka åtgärder som är nödvändiga för att skydda den enskildes personliga integritet, t.ex. i fråga om sekretess,
- på vilket sätt och i vilken omfattning totalförvarspliktiga bör ges information om drogtestning,
- uppskattade kostnader per år.

Utredningen skall i den utsträckning det är relevant göra jämförelser med andra länder, och redovisa rättsläget i Sverige i fråga om drogtestning av andra personalkategorier.

Arbetets bedrivande

Utredningen skall bedrivas i samverkan med Totalförsvarets pliktverk, Försvarmakten, Krisberedskapsmyndigheten, Rikspolisstyrelsen och övriga som anordnar plikttjänstgöring samt Värnpliktsrådet och Civilpliktsrådet.

Utredningen skall hålla berörda centrala arbetstagarorganisationer informerade om sitt arbete och ge dem tillfälle att framföra synpunkter.

Utredningen skall redovisa resultatet av sitt arbete senast den 15 oktober 2006.

(Försvarsdepartementet)

Enkätundersökning 2006

Totalförsvarspliktiga

Kommentar till tabellerna

Samtliga tabeller i bilagan redovisar en skattning av andel personer angett med 95-procentiga konfidensintervall, avrundat till närmaste heltal. 0 innebär att värdet kan ligga mellan 0 och 0,5.

På grund av avrundningen stämmer inte alltid totalen med summan av delarna.

Fråga 1: Tillhör du armén, flygvapnet eller marinen?

		Armén		Flygvapnet		Marinen		Totalt	
<i>Totalt</i>		88	±0	5	±0	6	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	4	±2	96	±2	0	±0	100	±0
	Marinen	7	±3	0	±0	93	±3	100	±0

Fråga 2: Är du man eller kvinna?

		Man		Kvinna		Totalt	
<i>Totalt</i>		95	±1	5	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	95	±2	5	±2	100	±0
	Flygvapnet	93	±3	7	±3	100	±0
	Marinen	92	±3	8	±3	100	±0

Fråga 3: Hur ofta drack du alkohol innan du påbörjade din värnpliktsutbildning?

		4 gånger/vecka eller mer		2-3 gånger per vecka		2-4 gånger/månad		1 gång/månad eller mer sällan		Aldrig		Totalt	
<i>Totalt</i>		1	±1	7	±2	58	±3	29	±3	5	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	1	±1	7	±2	58	±3	29	±3	5	±2	100	±0
	Flygvapnet	0	±0	9	±3	56	±6	30	±5	5	±2	100	±0
	Marinen	0	±0	10	±3	64	±5	23	±5	3	±2	100	±0

Fråga 4: Hur ofta drack du så att du kände dig berusad innan du påbörjade din värnpliktsutbildning?

		4 gånger/vecka eller mer		2-3 gånger per vecka		2-4 gånger/månad		1 gång/månad eller mer sällan		Aldrig		Totalt	
<i>Totalt</i>		0	±0	4	±1	51	±3	42	±3	4	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	0	±0	4	±1	50	±4	42	±4	4	±1	100	±0
	Flygvapnet	0	±0	4	±2	50	±6	40	±6	6	±3	100	±0
	Marinen	0	±0	3	±2	60	±5	34	±5	3	±2	100	±0

Fråga 5: Hur många "glas" drack du en typisk dag när du drack alkohol innan din värnpliktsutbildning?

		1-2 glas		3-4 glas		5-6 glas		7-9 glas		10 eller fler		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		7	±2	16	±2	32	±3	29	±3	12	±2	3	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	7	±2	16	±3	33	±3	28	±3	12	±2	3	±1	100	±0
	Flygvapnet	12	±4	15	±4	23	±5	33	±5	15	±4	3	±2	100	±0
	Marinen	8	±3	18	±4	30	±5	33	±5	9	±3	2	±2	100	±0

Fråga 6: Hur ofta har du druckit alkohol under den tid din värnpliktsutbildning varit?

		4 gångar/vecka eller mer		2-3 gångar per vecka		2-4 gångar/månad		1 gång/månad eller mer sällan		Aldrig		Totalt	
<i>Totalt</i>		0	±0	4	±1	34	±3	54	±3	7	±2	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	0	±0	4	±1	33	±3	55	±3	7	±2	100	±0
	Flygvapnet	0	±0	1	±1	42	±6	50	±6	7	±3	100	±0
	Marinen	1	±1	3	±2	48	±5	45	±5	4	±2	100	±0

Fråga 7: Hur ofta har du druckit så att du känt dig berusad under den tid din värnpliktsutbildning varit?

		4 gångar/vecka eller mer		2-3 gångar per vecka		2-4 gångar/månad		1 gång/månad eller mer sällan		Aldrig		Totalt	
<i>Totalt</i>		0	±0	3	±1	31	±3	59	±3	7	±2	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	0	±0	3	±1	30	±3	60	±4	7	±2	100	±0
	Flygvapnet	0	±0	1	±1	35	±6	55	±6	9	±3	100	±0
	Marinen	0	±0	2	±1	37	±5	54	±5	7	±3	100	±0

Fråga 8: Hur många "glas" har du druckit en typisk dag när du druckit alkohol under den tid din värnpliktsutbildning varit?

		1-2 glas		3-4 glas		5-6 glas		7-9 glas		10 eller fler		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		10	±2	18	±2	33	±3	25	±3	10	±2	4	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	10	±2	18	±3	33	±3	25	±3	10	±2	4	±1	100	±0
	Flygvapnet	13	±4	18	±4	30	±5	26	±5	10	±4	4	±2	100	±0
	Marinen	11	±3	19	±4	31	±5	31	±5	5	±2	2	±2	100	±0

Fråga 9: Har du någon gång innan din värnpliktstjänstgöring använt några av följande medel utan läkarordination?

a. Hasch eller marijuana

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		92	±2	3	±1	3	±1	1	±1	1	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	92	±2	4	±1	3	±1	1	±1	1	±1	100	±0
	Flygvapnet	95	±2	2	±2	1	±1	1	±1	1	±1	100	±0
	Marinen	87	±4	3	±2	7	±3	3	±2	1	±1	100	±0

b. Amfetamin

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		99	±1	1	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	99	±1	1	±1	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

c. Kokain

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

d. Heroin

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

e. Ecstasy, LSD

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gång		Ja, 5-20 gång		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		99	±1	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	99	±1	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	99	±1	1	±1	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

f. Hallucinogena svampar

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gång		Ja, 5-20 gång		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		99	±1	0	±0	1	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	99	±1	0	±0	1	±1	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	99	±1	1	±1	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

g. Sömn- eller lugnande medel

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gång		Ja, 5-20 gång		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		99	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	99	±1	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	98	±1	1	±1	1	±1	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	99	±1	1	±1	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

h. GHB

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gång		Ja, 5-20 gång		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

i. Annan narkotika

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

j. Anabola steroider

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	99	±1	1	±1	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

Fråga 10: Har du någon gång under din värnpliktstjänstgöring använt några av följand medel utan läkarordination?

a. Hasch eller marijuana

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		97	±1	1	±1	1	±1	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	97	±1	1	±1	1	±1	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	99	±1	0	±0	1	±1	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	97	±2	2	±1	1	±1	0	±0	0	±0	100	±0

b. Amfetamin

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

c. Kokain

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

d. Heroin

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

e. Ecstasy, LSD

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

f. Hallucinogena svampar

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

g. Sömn- eller lugnande medel

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	99	±1	1	±1	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

h. GHB

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

i. Annan narkotika

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	99	±1	1	±1	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

j. Anabola steroider

		Nej		Ja, 1 gång		Ja, 2-4 gånger		Ja, 5-20 gånger		Ja, mer än 20 gånger		Totalt	
<i>Totalt</i>		100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	99	±1	1	±1	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

**Fråga 11: Vet du om det finns pliktiga i din grupp/pluton/fartyg som ...
a... är påverkade av alkohol eller bakfulla i tjänsten?**

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		69	±3	22	±3	8	±2	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	71	±3	21	±3	9	±2	100	±0
	Flygvapnet	72	±5	22	±5	6	±3	100	±0
	Marinen	47	±5	45	±5	8	±3	100	±0

b... använder hasch eller marijuana på vardagar eller helger?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		19	±2	54	±3	27	±3	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	19	±3	53	±4	27	±3	100	±0
	Flygvapnet	21	±5	51	±6	28	±5	100	±0
	Marinen	12	±4	68	±5	20	±4	100	±0

c... använder annan narkotika på vardagar eller helger?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		8	±2	62	±3	30	±3	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	8	±2	61	±3	31	±3	100	±0
	Flygvapnet	14	±4	55	±6	30	±5	100	±0
	Marinen	5	±2	73	±5	22	±4	100	±0

d... använder anabola steroider på vardagar eller helger?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		2	±1	66	±3	32	±3	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	3	±1	65	±3	33	±3	100	±0
	Flygvapnet	1	±1	66	±5	34	±5	100	±0
	Marinen	2	±1	78	±4	20	±4	100	±0

**Fråga 12: Tror du att det finns pliktiga i din grupp/pluton/fartyg som ...
a... är påverkade av alkohol eller bakfulla i tjänsten?**

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		74	±3	20	±2	5	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	76	±3	19	±3	5	±2	100	±0
	Flygvapnet	76	±5	21	±5	4	±2	100	±0
	Marinen	50	±5	43	±5	7	±3	100	±0

b... använder hasch eller marijuana på vardagar eller helger?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		32	±3	49	±3	18	±2	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	33	±3	48	±4	19	±3	100	±0
	Flygvapnet	37	±5	47	±6	16	±4	100	±0
	Marinen	20	±4	70	±5	10	±3	100	±0

c... använder annan narkotika på vardagar eller helger?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		17	±2	61	±3	22	±3	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	17	±3	60	±3	23	±3	100	±0
	Flygvapnet	23	±5	57	±6	20	±4	100	±0
	Marinen	6	±3	83	±4	11	±3	100	±0

d... använder anabola steroider på vardagar eller helger?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		10	±2	65	±3	25	±3	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	11	±2	64	±3	26	±3	100	±0
	Flygvapnet	8	±3	63	±5	29	±5	100	±0
	Marinen	4	±2	84	±4	13	±4	100	±0

Fråga 13: Skulle du anmäla till en chef om du visste eller misstänkte att en annan pliktig var berusad eller bakfull i samband med tjänstgöring?**1. Om du visste att någon var berusad eller bakfull?**

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		13	±2	29	±3	41	±3	13	±2	4	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	12	±2	29	±3	41	±3	13	±2	4	±1	100	±0
	Flygvapnet	16	±4	23	±5	40	±5	15	±4	5	±3	100	±0
	Marinen	16	±4	33	±5	42	±5	8	±3	2	±2	100	±0

2. Om du *misstänkte* att någon var berusad eller bakfull?

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		5	±1	15	±2	52	±3	24	±3	4	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	5	±1	15	±2	52	±3	24	±3	4	±1	100	±0
	Flygvapnet	7	±3	14	±4	49	±6	23	±5	7	±3	100	±0
	Marinen	8	±3	17	±4	48	±5	23	±5	3	±2	100	±0

Fråga 14a: Skulle du anmäla till en chef om du *visste* eller *misstänkte* att en annan pliktig använder hasch eller marijuana under vardagar och helger?**1. Om du visste att någon använde?**

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		26	±3	28	±3	32	±3	10	±2	4	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	26	±3	28	±3	32	±3	10	±2	4	±1	100	±0
	Flygvapnet	23	±5	31	±5	26	±5	10	±3	9	±3	100	±0
	Marinen	26	±5	28	±5	34	±5	10	±3	2	±1	100	±0

2. Om du *misstänkte* att någon använde?

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		11	±2	23	±3	45	±3	17	±2	4	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	11	±2	22	±3	46	±3	17	±3	4	±1	100	±0
	Flygvapnet	12	±4	23	±5	42	±6	14	±4	10	±3	100	±0
	Marinen	13	±4	24	±5	43	±5	18	±4	2	±1	100	±0

Fråga 14b: Skulle du anmäla till en chef om du visste eller misstänkte att en annan pliktig använde annan narkotika under vardagar eller helger?

1. Om du visste att någon använde?

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		30	±3	33	±3	26	±3	6	±2	4	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	30	±3	33	±3	27	±3	7	±2	4	±1	100	±0
	Flygvapnet	28	±5	35	±5	22	±5	7	±3	8	±3	100	±0
	Marinen	36	±5	34	±5	24	±5	4	±2	2	±1	100	±0

2. Om du misstänkte att någon använde?

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		13	±2	28	±3	43	±3	13	±2	4	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	13	±2	28	±3	43	±3	13	±2	4	±1	100	±0
	Flygvapnet	14	±4	26	±5	41	±6	10	±3	9	±3	100	±0
	Marinen	18	±4	29	±5	39	±5	11	±3	3	±2	100	±0

Fråga 14 c: Skulle du anmäla till en chef om du visste eller misstänkte att en annan pliktig använde anabola steroider under vardagar eller helger?

1. Om du visste att någon använde?

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		22	±3	30	±3	36	±3	8	±2	4	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	22	±3	30	±3	36	±3	8	±2	4	±1	100	±0
	Flygvapnet	21	±5	31	±5	30	±5	9	±3	10	±3	100	±0
	Marinen	24	±5	31	±5	34	±5	7	±3	3	±2	100	±0

2. Om du *misstänkte* att någon använde?

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		10	±2	22	±3	49	±3	15	±2	4	±1	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	10	±2	21	±3	50	±4	15	±3	4	±1	100	±0
	Flygvapnet	13	±4	22	±5	42	±6	13	±4	10	±3	100	±0
	Marinen	14	±4	24	±5	44	±5	14	±4	3	±2	100	±0

Fråga 15a: Har det förekommit någon olycka/incident p.g.a. att någon pliktig varit berusad, bakfull eller påverkad av narkotika eller anabola steroider i samband med sin tjänstgöring?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		3	±1	84	±2	13	±2	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	3	±1	84	±3	13	±2	100	±0
	Flygvapnet	5	±3	85	±4	10	±3	100	±0
	Marinen	4	±2	87	±4	10	±3	100	±0

Fråga 15b: Om ja: Vilken/vilka orsaker har funnits?

		...varit berusad eller bakfull...		...använt hasch eller marijuana		...använt annan narkotika		...använt anabola steroider		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		96	±8	9	±9	0	±0	0	±0	4	±8	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	94	±10	6	±10	0	±0	0	±0	6	±10	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	57	±28	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0

Fråga 16a: Utöver detta, har det funnits risk för olycka/incident p.g.a. att någon pliktig varit berusad, bakfull eller påverkad av narkotika eller anabola steroider i samband med sin tjänstgöring?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		14	±2	66	±3	20	±3	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	14	±2	65	±3	21	±3	100	±0
	Flygvapnet	13	±4	71	±5	16	±4	100	±0
	Marinen	9	±3	76	±5	16	±4	100	±0

Fråga 16b: Om ja: Vilken/vilka orsaker har funnits?

		Att pliktig...								Vet inte	Totalt
		...varit berusad eller bakfull...	...använt hasch eller marijuana	...använt annan narkotika	...använt anabola steroider						
<i>Totalt</i>		95 ±4	8 ±4	2 ±2	1 ±2	3 ±3	100 ±0				
<i>Stratum</i>	Armén	95 ±4	6 ±5	2 ±3	1 ±2	3 ±3	100 ±0				
	Flygvapnet	89 ±10	11 ±10	5 ±7	0 ±0	0 ±0	100 ±0				
	Marinen	100 ±0	31 ±17	0 ±0	0 ±0	0 ±0	100 ±0				

Fråga 17: Hur orolig känner du dig över att de ska hända en olycka/incident p.g.a. att någon pliktig är...**a... berusad eller bakfull?**

		Hur orolig								Vet inte	Totalt
		Inte alls orolig	Lite orolig	Ganska orolig	Mycket orolig						
<i>Totalt</i>		53 ±3	32 ±3	9 ±2	3 ±1	3 ±1	100 ±0				
<i>Stratum</i>	Armén	53 ±3	32 ±3	9 ±2	3 ±1	3 ±1	100 ±0				
	Flygvapnet	47 ±6	38 ±5	7 ±3	7 ±3	2 ±1	100 ±0				
	Marinen	65 ±5	23 ±5	7 ±3	2 ±2	3 ±2	100 ±0				

b... påverkad av hasch eller marijuana?

		Hur påverkad								Vet inte	Totalt
		Inte alls orolig	Lite orolig	Ganska orolig	Mycket orolig						
<i>Totalt</i>		53 ±3	15 ±2	11 ±2	12 ±2	8 ±2	100 ±0				
<i>Stratum</i>	Armén	53 ±3	16 ±3	11 ±2	12 ±2	8 ±2	100 ±0				
	Flygvapnet	51 ±6	15 ±4	13 ±4	11 ±4	9 ±3	100 ±0				
	Marinen	65 ±5	10 ±3	9 ±3	8 ±3	9 ±3	100 ±0				

c... påverkad av annan narkotika?

		Hur påverkad								Vet inte	Totalt
		Inte alls orolig	Lite orolig	Ganska orolig	Mycket orolig						
<i>Totalt</i>		52 ±3	12 ±2	11 ±2	15 ±2	9 ±2	100 ±0				
<i>Stratum</i>	Armén	52 ±4	13 ±2	11 ±2	15 ±3	9 ±2	100 ±0				
	Flygvapnet	51 ±6	14 ±4	11 ±3	16 ±4	9 ±3	100 ±0				
	Marinen	65 ±5	7 ±3	6 ±3	12 ±3	10 ±3	100 ±0				

d... påverkad av anabola steroider?

		Inte alls orolig		Lite orolig		Ganska orolig		Mycket orolig		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		56	±3	15	±2	11	±2	8	±2	10	±2	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	55	±3	16	±3	11	±2	8	±2	10	±2	100	±0
	Flygvapnet	54	±6	17	±4	8	±3	10	±3	11	±3	100	±0
	Marinen	69	±5	9	±3	5	±2	7	±3	10	±3	100	±0

Fråga 18a: Vad du känner till, har något befäl under din värnpliktstjänstgöring ingripit mot någon pliktig p.g.a. att denne varit berusad, bakfull eller påverkad av narkotika eller anabola steroider?

		Ja		Nej		Totalt	
<i>Totalt</i>		43	±3	57	±3	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	42	±3	58	±3	100	±0
	Flygvapnet	62	±5	38	±5	100	±0
	Marinen	35	±5	65	±5	100	±0

Fråga 18b: Om ja: Vid hur många tillfällen?

		Vid ett tillfälle		2-3 tillfällen		4-6 tillfällen		7 eller fler tillfällen		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		50	±5	39	±5	4	±2	3	±1	4	±2	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	52	±5	39	±5	3	±2	2	±1	5	±2	100	±0
	Flygvapnet	34	±7	46	±7	10	±4	5	±3	5	±3	100	±0
	Marinen	40	±9	25	±8	22	±8	10	±6	1	±2	100	±0

Fråga 19: Enligt din uppfattning, är attityden till alkohol...

		...mer tolerant inom försvarsmakten,		...mer tolerant i det övriga samhället		eller i stort sett lika...		Ingen uppfattning		Totalt	
<i>Totalt</i>		8	±2	46	±3	32	±3	14	±2	100	±0
<i>Stratum</i>	Armén	8	±2	45	±3	32	±3	14	±2	100	±0
	Flygvapnet	9	±3	46	±6	27	±5	17	±4	100	±0
	Marinen	6	±3	60	±5	25	±5	8	±3	100	±0

Enkätundersökning 2006

Anställda

Kommentar till tabellerna

Samtliga tabeller i bilagan redovisar en skattning av andel personer angett med 95-procentiga konfidensintervall, avrundat till närmaste heltal. 0 innebär att värdet kan ligga mellan 0 och 0,5.

På grund av avrundningen stämmer inte alltid totalen med summan av delarna.

Fråga 1: Tillhör du armén, flygvapnet eller marinen?

		Armén		Flygvapnet		Marinen		Totalt	
<i>Totalt</i>		65	±3	13	±2	22	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	99	±1	0	±0	1	±1	100	±0
	Flygvapnet	0	±0	100	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	2	±2	0	±0	98	±2	100	±0

Fråga 2: Vilken befattning har du?

		Förbandschef		Plutonschef/ Fartygschef		Totalt	
<i>Totalt</i>		6	±2	94	±2	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	4	±2	96	±2	100	±0
	Flygvapnet	6	±4	94	±4	100	±0
	Marinen	12	±4	88	±4	100	±0

Fråga 3: Vet du om någon pliktig under de senaste 12 månaderna...

a... varit påverkad av alkohol eller bakfull i tjänsten?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		68	±3	24	±3	8	±2	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	71	±4	22	±3	8	±2	100	±0
	Flygvapnet	63	±9	22	±7	16	±6	100	±0
	Marinen	62	±7	33	±7	6	±3	100	±0

b... använt hasch eller marijuana på vardagar eller helger?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		10	±2	45	±3	45	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	9	±2	45	±4	47	±4	100	±0
	Flygvapnet	19	±7	35	±9	45	±9	100	±0
	Marinen	8	±4	51	±7	41	±7	100	±0

c... använt annan narkotika på vardagar eller helger?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		2	±1	44	±3	54	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	2	±1	44	±4	54	±4	100	±0
	Flygvapnet	0	±0	35	±9	65	±9	100	±0
	Marinen	4	±3	49	±7	47	±7	100	±0

d... använt anabola steroider på vardagar eller helger?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		1	±1	45	±3	54	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	1	±1	45	±4	54	±4	100	±0
	Flygvapnet	0	±0	35	±9	65	±9	100	±0
	Marinen	2	±2	51	±7	47	±7	100	±0

**Fråga 4: Tror du att det funnits pliktiga som under de senaste 12 månaderna ...
a... varit påverkade av alkohol eller bakfulla i tjänsten?**

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		88	±2	8	±2	4	±1	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	90	±2	6	±2	4	±2	100	±0
	Flygvapnet	91	±5	9	±5	0	±0	100	±0
	Marinen	79	±6	13	±5	8	±4	100	±0

b... använt hasch eller marijuana på vardagar eller helger?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		51	±3	24	±3	25	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	55	±4	22	±3	23	±3	100	±0
	Flygvapnet	63	±9	9	±5	28	±8	100	±0
	Marinen	34	±7	38	±7	28	±6	100	±0

c... använt annan narkotika på vardagar eller helger?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		38	±3	33	±3	29	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	38	±4	32	±4	29	±4	100	±0
	Flygvapnet	53	±9	16	±6	31	±8	100	±0
	Marinen	26	±6	45	±7	28	±6	100	±0

d... använt anabola steroider på vardagar eller helger?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		36	±3	31	±3	33	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	37	±4	31	±4	32	±4	100	±0
	Flygvapnet	47	±9	16	±6	38	±9	100	±0
	Marinen	25	±6	42	±7	34	±7	100	±0

Fråga 5: Om en pliktig visste eller misstänkte att en annan pliktig var berusad eller bakfull i samband med tjänstgöring, tror du att han/hon skulle anmäla detta till chef?

1. Om han/hon visste att någon var berusad eller bakfull?

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		11	±2	57	±3	32	±3	0	±0	0	±0	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	9	±2	59	±4	31	±4	1	±1	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	16	±6	56	±9	28	±8	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	11	±4	53	±7	36	±7	0	±0	0	±0	100	±0

2. Om han/hon misstänkte att någon var berusad eller bakfull?

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		5	±1	32	±3	58	±3	5	±1	0	±0	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	3	±1	35	±4	58	±4	5	±2	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	19	±7	28	±8	50	±9	3	±3	0	±0	100	±0
	Marinen	4	±3	28	±6	64	±7	4	±3	0	±0	100	±0

Fråga 6a: Om en pliktig *visste* eller *misstänkte* att en annan pliktig använde hasch eller marijuana under vardagar eller helger, tror du att han/hon skulle anmäla detta till en chef?

1. Om han/hon visste att någon använde?

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		13	±2	56	±3	30	±3	2	±1	0	±0	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	14	±3	57	±4	27	±4	2	±1	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	16	±6	66	±8	19	±7	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	8	±4	49	±7	43	±7	0	±0	0	±0	100	±0

2. Om han/hon misstänkte att någon använde?

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		5	±1	33	±3	58	±3	4	±1	0	±0	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	4	±2	34	±4	57	±4	5	±2	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	9	±5	41	±9	50	±9	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	4	±3	25	±6	66	±7	6	±3	0	±0	100	±0

Fråga 6b: Om en pliktig *visste* eller *misstänkte* att en annan pliktig använde annan narkotika under vardagar eller helger, tror du att han/hon skulle anmäla detta till en chef?

1. Om han/hon visste att någon använde?

		Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		16	±2	59	±3	23	±3	2	±1	0	±0	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	18	±3	58	±4	22	±3	3	±1	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	16	±6	72	±8	13	±6	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	11	±4	57	±7	32	±6	0	±0	0	±0	100	±0

2. Om han/hon *misstänkte* att någon använde?

	Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>	6	±1	39	±3	51	±3	4	±1	0	±0	100	±0
<i>Vapenslag</i>												
Armén	5	±2	40	±4	49	±4	6	±2	0	±0	100	±0
Flygvapnet	9	±5	41	±9	50	±9	0	±0	0	±0	100	±0
Marinen	6	±3	34	±7	57	±7	4	±3	0	±0	100	±0

Fråga 6c: Om en pliktig *visste* eller *misstänkte* att en annan pliktig använde anabola steroider under vardagar eller helger, tror du att han/hon skulle anmäla detta till en chef?

1. Om han/hon *visste* att någon använde?

	Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>	7	±2	47	±3	44	±3	2	±1	0	±0	100	±0
<i>Vapenslag</i>												
Armén	9	±2	48	±4	39	±4	3	±1	0	±0	100	±0
Flygvapnet	3	±3	44	±9	53	±9	0	±0	0	±0	100	±0
Marinen	4	±3	43	±7	53	±7	0	±0	0	±0	100	±0

2. Om han/hon *misstänkte* att någon använde?

	Ja, absolut		Ja, troligtvis		Nej, troligtvis inte		Nej, absolut inte		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>	4	±1	26	±3	65	±3	5	±1	0	±0	100	±0
<i>Vapenslag</i>												
Armén	5	±2	25	±3	63	±4	6	±2	0	±0	100	±0
Flygvapnet	3	±3	25	±8	72	±8	0	±0	0	±0	100	±0
Marinen	2	±2	28	±6	66	±7	4	±3	0	±0	100	±0

Fråga 7: Ange för varje år ungefär hur många alkohol-/drogrelaterade olyckor som förekommit.

1. År 2006

	Inga	1	2-3	4-6	7 eller fler	Vet inte	Totalt
<i>Totalt</i>	54 ±3	3 ±1	2 ±1	0 ±0	1 ±1	39 ±3	100 ±0
<i>Vapenslag</i> Armén	50 ±4	4 ±2	3 ±1	0 ±0	1 ±1	41 ±4	100 ±0
Flygvapnet	56 ±9	0 ±0	3 ±3	0 ±0	0 ±0	41 ±9	100 ±0
Marinen	64 ±7	2 ±2	0 ±0	0 ±0	0 ±0	34 ±7	100 ±0

2. År 2005

	Inga	1	2-3	4-6	7 eller fler	Vet inte	Totalt
<i>Totalt</i>	51 ±3	2 ±1	2 ±1	0 ±0	1 ±1	44 ±3	100 ±0
<i>Vapenslag</i> Armén	50 ±4	1 ±1	3 ±1	1 ±1	2 ±1	44 ±4	100 ±0
Flygvapnet	47 ±9	3 ±3	0 ±0	0 ±0	0 ±0	50 ±9	100 ±0
Marinen	57 ±7	6 ±3	0 ±0	0 ±0	0 ±0	38 ±7	100 ±0

3. År 2004

	Inga	1	2-3	4-6	7 eller fler	Vet inte	Totalt
<i>Totalt</i>	47 ±3	2 ±1	1 ±1	0 ±0	1 ±1	49 ±3	100 ±0
<i>Vapenslag</i> Armén	46 ±4	2 ±1	2 ±1	1 ±1	1 ±1	48 ±4	100 ±0
Flygvapnet	50 ±9	0 ±0	0 ±0	0 ±0	0 ±0	50 ±9	100 ±0
Marinen	49 ±7	2 ±2	0 ±0	0 ±0	0 ±0	49 ±7	100 ±0

4. År 2003

	Inga	1	2-3	4-6	7 eller fler	Vet inte	Totalt
<i>Totalt</i>	46 ±3	1 ±1	2 ±1	0 ±0	1 ±1	50 ±3	100 ±0
<i>Vapenslag</i> Armén	46 ±4	1 ±1	3 ±1	0 ±0	2 ±1	49 ±4	100 ±0
Flygvapnet	41 ±9	3 ±3	0 ±0	0 ±0	0 ±0	56 ±9	100 ±0
Marinen	49 ±7	2 ±2	0 ±0	0 ±0	0 ±0	49 ±7	100 ±0

Fråga 8a: Har det under de senaste 12 månaderna förekommit någon olycka/incident p.g.a. att någon pliktig varit berusad, bakfull, påverkad av narkotika eller anabola steroider i samband med sin tjänstgöring?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		4	±1	64	±3	32	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	5	±2	63	±4	32	±4	100	±0
	Flygvapnet	3	±3	50	±9	47	±9	100	±0
	Marinen	4	±3	73	±6	23	±6	100	±0

Fråga 8b: Om ja: Vilken/vilka orsaker har funnits?

		Att pliktig...								Totalt			
		...var berusad eller bakfull...	...använt hasch eller marijuana	...använt annan narkotika	...använt anabola steroider	Vet inte							
<i>Totalt</i>		91	±9	0	±0	0	±0	9	±9	0	±0	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	100	±0	0	±0	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	50	±36	0	±0	0	±0	50	±36	0	±0	100	±0

Fråga 9a: Utöver detta, har det under de senaste 12 månaderna funnits konkret risk för olycka/incident p.g.a. att någon pliktig varit berusad, bakfull, påverkad av narkotika eller anabola steroider i samband med sin tjänstgöring?

		Ja		Nej		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		15	±2	60	±3	25	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	16	±3	58	±4	26	±3	100	±0
	Flygvapnet	16	±6	53	±9	31	±8	100	±0
	Marinen	13	±5	67	±7	19	±6	100	±0

Fråga 9b: Om ja: Vilken/vilka orsaker har funnits?

		Att pliktig...								Totalt			
		...var berusad eller bakfull...	...använt hasch eller marijuana	...använt annan narkotika	...använt anabola steroider	Vet inte							
<i>Totalt</i>		92	±5	8	±5	3	±3	3	±3	0	±0	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	92	±6	8	±6	0	±0	4	±4	0	±0	100	±0
	Flygvapnet	80	±18	20	±18	0	±0	0	±0	0	±0	100	±0
	Marinen	100	±0	0	±0	14	±13	0	±0	0	±0	100	±0

Fråga 10: Hur orolig är du att det ska hända en olycka/incident p.g.a. att någon pliktig är...

a... berusad eller bakfull?

		Inte alls orolig		Lite orolig		Ganska orolig		Mycket orolig		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		41	±3	40	±3	13	±2	4	±1	1	±1	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	43	±4	42	±4	11	±3	4	±2	1	±1	100	±0
	Flygvapnet	16	±6	56	±9	22	±7	6	±4	0	±0	100	±0
	Marinen	53	±7	26	±6	13	±5	4	±3	4	±3	100	±0

b... påverkad av hasch eller marijuana?

		Inte alls orolig		Lite orolig		Ganska orolig		Mycket orolig		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		39	±3	41	±3	11	±2	7	±2	2	±1	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	40	±4	42	±4	10	±2	7	±2	1	±1	100	±0
	Flygvapnet	19	±7	47	±9	22	±7	9	±5	3	±3	100	±0
	Marinen	47	±7	32	±6	9	±4	8	±4	4	±3	100	±0

c... påverkad av annan narkotika?

		Inte alls orolig		Lite orolig		Ganska orolig		Mycket orolig		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		39	±3	38	±3	12	±2	9	±2	3	±1	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	40	±4	39	±4	11	±2	8	±2	2	±1	100	±0
	Flygvapnet	19	±7	44	±9	25	±8	9	±5	3	±3	100	±0
	Marinen	45	±7	34	±7	8	±4	9	±4	4	±3	100	±0

d... påverkad av anabola steroider?

		Inte alls orolig		Lite orolig		Ganska orolig		Mycket orolig		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		37	±3	40	±3	13	±2	6	±1	4	±1	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	39	±4	39	±4	14	±3	6	±2	3	±1	100	±0
	Flygvapnet	16	±6	50	±9	19	±7	9	±5	6	±4	100	±0
	Marinen	42	±7	38	±7	9	±4	4	±3	8	±4	100	±0

Fråga 11: Vad du känner till, tar man vid planering av utbildningen särskild hänsyn till att pliktiga skulle kunna vara berusade, bakfulla eller påverkade av narkotika?

		Ja, ofta		Ja, ibland		Nej		Vill inte svara		Totalt	
<i>Totalt</i>		11	±2	39	±3	50	±3	0	±0	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	11	±3	40	±4	48	±4	1	±1	100	±0
	Flygvapnet	13	±6	41	±9	47	±9	0	±0	100	±0
	Marinen	9	±4	34	±7	57	±7	0	±0	100	±0

Fråga 12: Ange för varje år ungefär hur många ingripanden som gjorts på ditt förband/pluton/fartyg.

1. År 2006

		Inga	1	2-3	4-6	7 eller fler	Vet ej	Totalt							
<i>Totalt</i>		36	±3	17	±2	16	±2	3	±1	3	±1	25	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	32	±4	17	±3	19	±3	2	±1	2	±1	27	±4	100	±0
	Flygvapnet	25	±8	16	±6	22	±7	0	±0	0	±0	38	±9	100	±0
	Marinen	54	±7	17	±5	4	±3	6	±3	8	±4	12	±4	100	±0

2. År 2005

		Inga	1	2-3	4-6	7 eller fler	Vet ej	Totalt							
<i>Totalt</i>		27	±3	14	±2	19	±3	3	±1	4	±1	32	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	26	±4	14	±3	21	±3	3	±1	4	±2	33	±4	100	±0
	Flygvapnet	13	±6	13	±6	25	±8	3	±3	0	±0	47	±9	100	±0
	Marinen	40	±7	17	±5	8	±4	4	±3	8	±4	23	±6	100	±0

3. År 2004

		Inga	1	2-3	4-6	7 eller fler	Vet ej	Totalt							
<i>Totalt</i>		26	±3	10	±2	14	±2	1	±1	3	±1	46	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	24	±3	13	±3	16	±3	1	±1	3	±1	43	±4	100	±0
	Flygvapnet	19	±7	3	±3	6	±4	3	±3	0	±0	69	±8	100	±0
	Marinen	37	±7	8	±4	10	±4	0	±0	6	±3	40	±7	100	±0

4. År 2003

	Inga	1	2-3	4-6	7 eller fler	Vet ej	Totalt
<i>Totalt</i>	26 ±3	8 ±2	13 ±2	1 ±1	3 ±1	49 ±3	100 ±0
<i>Vapenslag</i>							
Armén	25 ±3	9 ±2	18 ±3	1 ±1	3 ±1	45 ±4	100 ±0
Flygvapnet	16 ±6	3 ±3	6 ±4	0 ±0	0 ±0	75 ±8	100 ±0
Marinen	38 ±7	8 ±4	2 ±2	0 ±0	6 ±3	46 ±7	100 ±0

Fråga 13: Enligt din uppfattning, har användandet av följande ökat eller minskat ibland de pliktiga jämfört med hur det var för 5 år sedan?

a. Alkohol

	Minskat mycket	Minskat något	I stort sett ingen skillnad	Ökat något	Ökat mycket	Vet inte	Totalt
<i>Totalt</i>	5 ±1	18 ±2	58 ±3	7 ±2	1 ±1	11 ±2	100 ±0
<i>Vapenslag</i>							
Armén	4 ±2	20 ±3	58 ±4	7 ±2	1 ±1	10 ±2	100 ±0
Flygvapnet	6 ±4	16 ±7	55 ±9	6 ±4	3 ±3	13 ±6	100 ±0
Marinen	8 ±4	13 ±5	58 ±7	8 ±4	2 ±2	11 ±4	100 ±0

b. Hasch eller marijuana

	Minskat mycket	Minskat något	I stort sett ingen skillnad	Ökat något	Ökat mycket	Vet inte	Totalt
<i>Totalt</i>	3 ±1	4 ±1	14 ±2	11 ±2	3 ±1	64 ±3	100 ±0
<i>Vapenslag</i>							
Armén	3 ±1	5 ±2	17 ±3	11 ±3	1 ±1	63 ±4	100 ±0
Flygvapnet	3 ±3	0 ±0	6 ±4	16 ±7	16 ±7	58 ±9	100 ±0
Marinen	4 ±3	6 ±3	11 ±4	9 ±4	0 ±0	70 ±6	100 ±0

c. Annan narkotika

	Minskat mycket	Minskat något	I stort sett ingen skillnad	Ökat något	Ökat mycket	Vet inte	Totalt
<i>Totalt</i>	4 ±1	4 ±1	13 ±2	6 ±1	2 ±1	71 ±3	100 ±0
<i>Vapenslag</i>							
Armén	4 ±2	4 ±2	14 ±3	6 ±2	2 ±1	70 ±4	100 ±0
Flygvapnet	3 ±3	0 ±0	6 ±4	6 ±4	6 ±4	77 ±8	100 ±0
Marinen	2 ±2	6 ±3	11 ±4	6 ±3	2 ±2	74 ±6	100 ±0

d. Anabola steroider

		Minskat mycket		Minskat något		I stort sett ingen skillnad		Ökat något		Ökat mycket		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		4	±1	6	±1	13	±2	4	±1	1	±1	73	±3	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	4	±2	7	±2	15	±3	5	±2	1	±1	68	±4	100	±0
	Flygvapnet	0	±0	0	±0	10	±5	0	±0	3	±3	87	±6	100	±0
	Marinen	6	±3	6	±3	9	±4	2	±2	0	±0	77	±6	100	±0

Fråga 14: Enligt din uppfattning, har risken för alkohol-/drogrelaterad olycka/incident ökat eller minskat jämfört med hur det var för 5 år sedan:

		Minskat mycket		Minskat något		I stort sett ingen skillnad		Ökat något		Ökat mycket		Vet inte		Totalt	
<i>Totalt</i>		8	±2	23	±3	37	±3	12	±2	3	±1	17	±2	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	8	±2	20	±3	42	±4	12	±3	2	±1	16	±3	100	±0
	Flygvapnet	9	±5	19	±7	25	±8	16	±6	16	±6	16	±6	100	±0
	Marinen	8	±4	34	±7	28	±6	11	±4	0	±0	19	±5	100	±0

Fråga 15: Enligt din uppfattning, är attityden till alkohol...

		...mer tolerant inom försvarsmakten,		...mer tolerant i det övriga samhället		eller i stort sett lika...		Ingen uppfattning		Totalt	
<i>Totalt</i>		7	±2	45	±3	45	±3	2	±1	100	±0
<i>Vapenslag</i>	Armén	9	±2	45	±4	44	±4	2	±1	100	±0
	Flygvapnet	3	±3	58	±9	35	±9	3	±3	100	±0
	Marinen	6	±3	38	±7	53	±7	4	±3	100	±0

CAN rapport

Drogvanor bland värnpliktiga 2000

Tabell 1 Frekvensen konsumtionstillfällen och uppgiven kvantitet per dryckestillfälle för folköl. Procentuell fördelning före respektive under värnplikten

		<i>Samtliga före vpl</i>	<i>Samtliga under vpl</i>
Frekvens folköl	Dricker inte	23	27
	En gång/vecka eller oftare	30	20
	Mer sällan	47	51
	Ej svar	0	2
	Kvantitet folköl	Dricker ej	23
	Ett glas eller mindre	2	2
	1 flaska	4	5
	1 burk	13	14
	2 burkar	15	16
	3-4 burkar	17	15
	5 burkar eller mer	24	18
	Ej svar	2	4

Tabell 2 Frekvensen konsumtionstillfällen och uppgiven kvantitet per dryckestillfälle för starköl.
Procentuell fördelning före respektive under värnplikten

		<i>Samtliga före vpl</i>	<i>Samtliga under vpl</i>
Frekvens starköl	Dricker inte	7	8
	En gång/vecka eller oftare	40	34
	Mer sällan	53	57
	Ej svar	0	1
	Kvantitet starköl	Dricker ej	7
	Ett glas eller mindre	1	2
	1 flaska	2	2
	1 burk	3	3
	2 burkar	12	14
	3-4 burkar	33	33
	5 burkar eller mer	41	38
	Ej svar	0	2

Tabell 3 Frekvensen konsumtionstillfällen och uppgiven kvantitet per dryckestillfälle för vin.
Procentuell fördelning före respektive under värnplikten

		<i>Samtliga före vpl</i>	<i>Samtliga under vpl</i>
Frekvens vin	Dricker inte	42	42
	En gång/vecka eller oftare	5	4
	Mer sällan	53	52
	Ej svar	0	2
	Kvantitet vin	Dricker ej	*
	Ett glas eller mindre		10
	20cl		20
	37cl		15
	60cl		2
	75cl		8
	Mer än 75cl		1
	Ej svar		3

* Genom ett scannerfel registrerades inte kvantiteten vin på denna del av frågan.

Tabell 4 Frekvensen konsumtionstillfällen och uppgiven kvantitet per dryckestillfälle för blanddrycker.
 Procentuell fördelning före respektive under värnplikten

		<i>Samtliga före vpl</i>	<i>Samtliga under vpl</i>
Frekvens blanddrycker	Dricker inte	25	26
	En gång/vecka eller oftare	9	7
	Mer sällan	66	65
	Ej svar	1	2
Kvantitet blanddrycker	Dricker ej	25	26
	Ett glas eller mindre	2	2
	1 liten flaska	10	10
	1 stor flaska	17	18
	2 stora flaskor	22	21
	3-4 stora flaskor	14	13
	5 stora flaskor eller mer	8	7
	Ej svar	1	3

Tabell 5 Frekvensen konsumtionstillfällen och uppgiven kvantitet per dryckestillfälle för sprit.
Procentuell fördelning före respektive under värnplikten

		<i>Samtliga före vpl</i>	<i>Samtliga under vpl</i>
Frekvens sprit	Dricker inte	6	8
	En gång/vecka eller oftare	24	20
	Mer sällan	69	71
	Ej svar	0	1
Kvantitet sprit	Dricker ej	6	8
	3 cl	3	4
	6 cl	9	10
	9 cl	7	8
	12 cl	13	13
	18 cl	18	17
	35 cl	31	29
	60 cl	9	7
	70 cl	3	2
	Mer än 70 cl	0	0
	Ej svar	1	2

Tabell 6 Brukar du, i berusningssyfte, dricka någon eller några av följande drycker?
Procentuell fördelning

	<i>Samtliga</i>
Dricker ej	11
Sprit	75
Hembränt	43
Smuggelsprit	26
Vanligt vin	24
Starkvin	12
Hemgjort vin	9
Alkoläsk	20
Cider	44
Starköl	82
Folköl	31
Ej svar	1

Tabell 7 Vilken/vilka veckodagar är vanligast att du dricker så att du blir berusad?
Procentuell fördelning. Flera svar var tillåtna

	<i>Samtliga</i>
Dricker mig aldrig berusad	5
Måndag	0
Tisdag	1
Onsdag	16
Torsdag	4
Fredag	79
Lördag	87
Söndag	1
Ej svar	1

Tabell 8 Hur ofta dricker du alkohol så att du känner dig berusad? Procentuell fördelning före respektive under värnplikten

	<i>Samtliga före vpl</i>	<i>Samtliga under vpl</i>
Dricker ej	2	3
Någon gång/vecka	32	25
Någon gång/månad	48	48
Mera sällan	16	20
Aldrig	2	3
Ej svar	0	2

Tabell 9 Hur ofta händer det att du dricker alkohol motsvarande minst en halv flaska sprit eller en helflaska vin eller fyra stora flaskor stark cider eller fyra burkar starköl eller sex burkar folköl vid samma tillfälle? Procentuell fördelning före respektive under värnplikten

	<i>Samtliga före vpl</i>	<i>Samtliga under vpl</i>
Dricker ej	2	3
Någon gång/vecka	23	19
Ett par gånger/månad	24	22
Någon gång/månad	27	28
Mera sällan	19	20
Aldrig	4	5
Ej svar	1	3

Tabell 10 Den beräknade genomsnittliga totala årskonsumtionen mätt i dl alkohol 100 % samt olika dryckers andel av totala alkoholkonsumtionen före respektive under värnplikten

	<i>Före vpl</i>		<i>Under vpl</i>	
	dl	%	dl	%
Folköl	17		11	14
Starköl	47		39	48
Vin	*		1	1
Sprit	33		27	33
Blanddrycker	5		4	5
<i>Totalt</i>			<i>82</i>	<i>100</i>

* Genom ett scannerfel registrerades inte kvantiteten vin i denna del av frågan, vilket innebär att totala konsumtionen före värnpliktstiden inte kan beräknas. Vin konsumtionen utgör emellertid en ytterst liten del av konsumtionen. Se också tabell 11.

Tabell 11 Den beräknade genomsnittliga totala årskonsumtionen exklusive vin, mätt i dl alkohol 100 %, före respektive under värnplikten

	Före vpl dl	Under vpl dl
<i>Totalt exkl. vin</i>	102	81

Tabell 21 Har du använt något/några av följande medel?
Procentuell fördelning uppdelat på före respektive under värnplikten

	<i>Samtliga före vpl</i>	<i>Samtliga under vpl</i>
Poppers	3	1
GHB	1	1
Tillväxthormon	1	0
Nej	94	94
Ej svar	2	6

Tabell 22 Har du någon gång använt anabola steroider (AAS) utan läkarordination?
Procentuell fördelning uppdelat på före respektive under värnplikten.

	<i>Samtliga före vpl</i>	<i>Samtliga under vpl</i>
Nej	98	96
Flera gånger/kurer	0	0
Ett fåtal gånger	0	0
En gång	0	0
<i>Använt totalt</i>	<i>1</i>	<i>1</i>
Ej svar	1	3

Tabell 24 Har du någon gång blivit erbjuden eller på annat sätt haft möjlighet att pröva något eller några av följande medel (utan läkarordination)? Procentuell fördelning

	<i>Nej</i>	<i>En gång</i>	<i>Flera gånger</i>	<i>Totalt</i>	<i>Ej svar</i>
Cannabis	42	17	38	55	3
Amfetamin	68	8	11	19	13
Kokain	75	5	5	10	15
Injektionsheroin	81	1	1	3	17
Rökheroin	76	4	4	8	16
Ecstasy	69	8	9	17	14
LSD	70	7	8	16	14
Hallucinogena svampar	71	7	7	14	15
Sömn- eller lugnande medel	72	5	8	14	14
Annan narkotika	78	1	1	2	20
Anabola steroider	74	5	7	12	15
GHB	77	2	5	7	15

Tabell 25 Vem/vilka stod för erbjudandet/erbjudandena? Procentuell fördelning

Har inte blivit erbjuden något av ovanstående medel	36
Kompis	25
Annan bekant	24
Annan person	31
Ej svar	4

Tabell 26 Har du använt något eller några av följande narkotika utan läkarordination?
Procentuell fördelning

	Nej	En gång	2-4 gånger	5-20 gånger	Mer än 20 gånger	Totalt	Ej svar
Cannabis	77	8	7	4	2	21	3
Amfetamin	90	2	1	1	0	5	5
Kokain	92	1	1	0	0	2	6
Injektionsheroin	94	0	-	0	0	0	6
Rökheroin	93	0	0	0	0	1	6
Ecstasy	91	1	1	1	0	3	6
LSD	92	1	1	0	0	2	6
Hallucinogena svampar	92	1	1	0	0	3	6
Sömn- eller lugnande medel	91	1	1	1	0	3	6
Annan narkotika	90	1	0	0	0	1	9
<i>Använt narkotika totalt</i>						22	

Tabell 27 Vilken typ av narkotika använde du första gången?
Procentuell fördelning bland dem som använt narkotika

	n= 656
Cannabis	80
Amfetamin	4
Kokain	1
Injektionsheroin	0
Rökheroin	0
Ecstasy	1
LSD	1
Hallucinogena svampar	1
Sömn- eller lugnande medel	3
Annan narkotika	2
Ej svar	5

**Tabell 28 Vilken typ av narkotika använder du numera?
Procentuell fördelning bland dem som använt narkotika**

	n= 656
Cannabis	14
Amfetamin	1
Kokain	1
Injektionsheroin	0
Rökheroin	1
Ecstasy	2
LSD	1
Hallucinogena svampar	1
Sömn- eller lugnande medel	0
Annan narkotika	0
Använder inte längre	55
Ej svar	23

**Tabell 29 Har du någon gång tagit narkotika med spruta (injektion utan läkarordination)?
Procentuell fördelning bland dem som använt narkotika**

	n= 656
Nej	95
En gång	1
2-10 gånger	0
10 gånger eller fler	0
Ej svar	4

**Tabell 30 När använde du narkotika senast?
Procentuell fördelning bland dem som använt narkotika**

	n= 656
Högst 6 månader sedan	28
7-12 månader sedan	23
1-2 år sedan	25
3-5 år sedan	16
Mer än 5 år sedan	2
Ej svar	5

Tabell 31 Har du använt narkotika under de senaste 30 dagarna?
Procentuell fördelning bland dem som använt narkotika respektive samtliga

	n= 656	Samtliga
Nej	90	97
En gång	5	1
2-10 gånger	2	0
10 gånger eller fler	0	0
<i>Använt totalt</i>	7	2
Ej svar	3	1

Tabell 32 Vilken är den allmänna attityden på ditt förband till följande saker.

Procentuell fördelning

	<i>Mycket avvisande</i>	<i>Ganska avvisande</i>	<i>Varken eller</i>	<i>Ganska tillåtande</i>	<i>Mycket tillåtande</i>	<i>Vet ej</i>	<i>Ej svar</i>
Rökning	8	17	31	22	15	5	1
Snusning	1	2	17	18	56	4	1
Alkohol- konsumtion	6	6	16	21	43	6	1
Användning av narkotika	54	13	7	1	0	23	1
Användning av anabola steroider	59	9	4	0	0	26	1

Tabell 33 Hur gammal var du när du (om någonsin) gjorde följande saker FÖR FÖRSTA GÅNGEN? Procentuell fördelning

	<i>Aldrig</i>	<i>14 år eller yngre</i>	<i>15-16 år</i>	<i>17-18 år</i>	<i>19 år eller äldre</i>	<i>Ej svar</i>
Drack öl (minst ett glas)	2	52	39	7	0	1
Drack vin (minst ett glas)	8	30	41	17	2	3
Drack sprit (minst ett glas)	3	23	55	17	1	1
Blev berusad av alkohol	3	30	50	14	1	2
Rökte din första cigarett	20	43	24	11	2	1
Rökte cigaretter dagligen	69	6	12	6	2	5
Provade att snusa	23	35	27	11	4	1
Snusade dagligen	58	7	16	10	5	4
Provade marijuana eller hasch	76	1	7	10	4	3
Provade annan narkotika	89	0	2	4	2	3
Provade att sniffa	89	3	4	1	0	3
Provade läkemedel tillsammans med alkohol	92	1	2	2	1	3
Provade anabola steroider	96	0	0	1	0	3

Tabell 34 Procentuell fördelning över följande beteenden före respektive under värnplikt efter vapenslag.

	<i>Armén</i>		<i>Flygvapnet</i>		<i>Marinen</i>	
	<i>n = 1370</i>		<i>n = 767</i>		<i>n = 828</i>	
	%		%		%	
	<i>Före</i>	<i>Vpl</i>	<i>Före</i>	<i>Vpl</i>	<i>Före</i>	<i>Vpl</i>
Dricker en gång i veckan eller oftare:						
Folköl	29	20	28	19	31	21
Starköl	37	31	37	31	47	42
Vin	4	3	3	3	9	8
Sprit	22	18	24	21	30	24
Intensivkonsumtion* en gång/månad eller oftare	75	70	72	67	76	70
Berusad någon gång i veckan	32	25	26	21	37	30
Röker	29	27	25	19	29	23
Röker dagligen	9	9	8	6	10	7
Snusar	39	39	37	35	37	37
Snusar dagligen	30	31	32	31	29	32
Har sniffat	8	2	8	2	9	2
Använt anabola steroider	1	0	1	1	1	1
Använt tillväxthormon	0	0	1	0	1	1
Använt GHB	1	1	1	1	1	0
Använt Poppers	3	1	3	0	3	1

*Intensivkonsumtion: Dricker alkohol ungefär motsvarande en halv flaska sprit eller en helflaska vin eller fyra stora flaskor stark cider eller fyra burkar starköl eller sex burkar folköl eller mer vid samma tillfälle.

Tabell 35 Procentuell fördelning av narkotikaanvändning efter vapenslag.

	<i>Armén</i> <i>n = 1370</i>	<i>Flygvapnet</i> <i>n = 767</i>	<i>Marinen</i> <i>n = 828</i>
	%	%	%
Använt:			
Cannabis	19	18	27
Amfetamin	5	4	5
Kokain	2	2	2
Rökheroïn	1	0	1
Injektionsheroïn	0	0	0
Ecstasy	2	3	4
LSD	2	2	3
Hallucinogena svampar	2	2	3
Sömn- eller lugnande medel	3	3	3
Annan narkotika	1	1	1
<i>Använt narkotika</i>	<i>20</i>	<i>20</i>	<i>29</i>
<i>totalt</i>			

Tabell 36 Andelen värnpliktiga som uppgett att den allmänna attityden till olika företeelser är "mycket" eller "ganska" tillåtande (+) respektive "mycket" eller "ganska" avvisande (-), efter vapenslag

	<i>Armén</i> <i>n = 1370</i>		<i>Flygvapnet</i> <i>n = 767</i>		<i>Marinen</i> <i>n = 828</i>	
	<i>+</i>	<i>-</i>	<i>+</i>	<i>-</i>	<i>+</i>	<i>-</i>
Rökning	43	22	35	24	31	32
Snusning	76	3	69	4	76	4
Alkoholkonsumtion	65	13	63	13	66	11
Användning av narkotika	2	72	2	64	2	64
Användning av anabola steroider	1	72	1	64	0	66

Tabell 37 Årskonsumtionen av alkohol (i dl 100 % alkohol), tobaksanvändning samt narkotikaanvändning under den senaste månaden, bland dem som tjänstgjort fyra månader eller mindre respektive fem månader eller mer.
Procentuell fördelning

	<i>Upp till och med fyra månader</i>	<i>Fem månader eller mer</i>
Årskonsumtion i dl		
Folköl	10	11
Starköl	40	38
Sprit	27	26
Andelen som		
Röker	24	23
Röker dagligen	8	7
Snusar	40	36
Snusar dagligen	33	30
Använt narkotika senaste månaden	1	2

Statens offentliga utredningar 2006

Kronologisk förteckning

1. Skola & Samhälle. U.
2. Omprövning av medborgarskap. Ju.
3. Stärkt konkurrenskraft och sysselsättning i hela landet. N.
4. Svenska partnerskap – en översikt. Rapport 1 till Organisationsutredningen för regional tillväxt. N.
5. Organisering av regional utvecklingspolitik – balansera utveckling och förvaltning. Rapport 2 till Organisationsutredningen för regional tillväxt. N.
6. Skyddsgrundsdirektivet och svensk rätt. En anpassning av svensk lagstiftning till EG-direktiv 2004/83/EG angående flyktingar och andra skyddsbehövande. UD.
7. Studieavgifter i högskolan. U.
8. Mångfald och räckvidd. U.
9. Kontroll av varor vid inre gräns. Fi.
10. Ett förnyat programkontor. U.
11. Spel i en föränderlig värld. Fi.
12. Rattfylleri och sjöfylleri. Ju.
13. Djurskydd vid hästavel. Jo.
14. Samernas sedvanemarker. Jo.
15. Detaljhandel med nikotinläkemedel. S.
16. Ny reglering om brandfarliga och explosiva varor. Fö.
17. Ny häkteslag. Ju.
18. Kustbevakningens personuppgiftsbehandling. Integritet – Effektivitet. Fö.
19. Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket. Ju.
20. Tonnageskatt. Fi.
21. Mediernas Vi och Dom. Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen. Ju.
22. En sammanhållen diskrimineringslagstiftning. Del 1+2, särtryck av sammanfattningen, lättläst sammanfattning och daisy. Ju.
23. Nya skatteregler för idrotten. Fi.
24. Avgift för matservice inom äldre- och handikappomsorgen. S.
25. Arbetslivsresurs. Ett statligt ägt bolag efter sammanslagning av Samhall Resurs AB (publ) och Arbetslivstjänster. N.
26. Sverige som värdland för internationella organisationer. UD.
27. Stöd till hälsobefrämjande tandvård. S.
28. Nya upphandlingsregler 2. Fi.
29. Teckenspråk och teckenspråkiga. Kunskaps- och forskningsöversikt. S.
30. Är rättvisan rättvis? Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet. Ju.
31. Anställ unga! U.
32. God sed vid lönebildning – Utvärdering av Medlingsinstitutet. N.
33. Andra vägar att finansiera nya vägar. N.
34. Den professionella orkestermusiken i Sverige. U.
35. Värdepapper och kontrollavgifter. Fi.
36. För studenterna ...
– om studentkårer, nationer och särskilda studentföreningar. U.
37. Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet. Ju.
38. Vuxnas lärande. En ny myndighet. U.
39. Ett utvidgat miljöansvar. M.
40. Utbildningens dilemma. Demokratiska ideal och andrafierande praxis. Ju.
41. Internationella sanktioner. UD.
42. Plats på scen. U.
43. Översyn av atomansvaret. M.
44. Bättre arbetsmiljöregler I. Samverkan, utbildning, avtal m.m. N.
45. Tänka framåt, men göra nu. Så stärker vi barnkulturen. + Bilaga/rapport: ”Det ser lite olika ut ...” En kartläggning av den offentligt finansierade kulturen för barn. U.
46. Jakten på makten. Ju.

47. Ökade möjligheter till trafiknykterhetskontroller vid gränserna. Ju.
48. Bidragsbrott. Fi.
49. Asylsökande barn med uppgivenhets-symtom – trauma, kultur, asylprocess. UD.
50. En ny lag om värdepappersmarknaden. + Författningsbilaga. Fi.
51. Tillgänglighet, mobil TV samt vissa andra radio- och TV-rättsliga frågor. + Daisy. U.
52. Diskrimineringens retorik. En studie av svenska valrörelser 1988–2002. Ju.
53. Partierna nominerar. Exkluderingens mekanismer – etnicitet och representation. Ju.
54. Teckenspråk och teckenspråkiga. Översyn av teckenspråkets ställning. S.
55. Ny associationsrätt för försäkringsföretag. + Författningsförslag. Fi.
56. Ansvarsfull servering – fri från diskriminering. S.
57. En bättre tillsyn av missbrukarvården. S.
58. Sanktionsavgift i stället för straff – områdena livsmedel, foder och djurskydd. Jo.
59. Arbetslivets (o)synliga murar. Ju.
60. På tröskeln till lönearbete. Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund. Ju.
61. Asylförfarandet – genomförandet av asylprocedurdirektivet i svensk rätt. UD
62. Testa och öva i norra Sverige. Center i Arvidsjaur. N.
63. Forensiska institutet. Ny myndighet för kriminalteknik, rättsmedicin och rättspsykiatri. Ju.
64. Internationella kasinon i Sverige. En utvärdering. Fi.
65. Att ta ansvar för sina insatser. Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. S.
66. Hästtävlingar – på lika villkor. Jo.
67. Fritid till sjöss och i hamn. Förslag till finansiering av service till sjöfolk. N.
68. Klenoder i tiden. En utredning om samlingar kring scen och musik. U.
69. Uppföljning av kostnadsutjämningen för kommunernas LSS-verksamhet. Fi.
70. Oinskränkt produktskydd för patent på genteknikområdet. Ju.
71. Stöd till hälsobefrämjande tandvård del 2. S.
72. Öppna möjligheter med alkohol. N.
73. Den segregerande integrationen. Om social sammanhållning och dess hinder. Ju.
74. En ny lag om värdepappersmarknaden. Supplement. Fi.
75. Jämställdhet i förskolan – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete. U.
76. Otillbörliga affärsmetoder. Jo.
77. Ungdomar, stress och psykisk ohälsa. Analyser och förslag till åtgärder. U.
78. Hälsa, vård och strukturell diskriminering. Ju.
79. Integrationens svarta bok. Agenda för jämlikhet och social sammanhållning. Ju.
80. Patent och innovationer för tillväxt och välfärd. N.
81. Mervärdesskrog. Del 1. Förslag och ställningstaganden. Del 2. Utredningens underlag A. Del 3. Utredningens underlag B, bilagor. N.
82. Patientdatalag. S.
83. Radio och TV i allmänhetens tjänst. Överlåtelse av rättigheter till offentligt framförande. U.
84. Deluppföljning av den kommunal-ekonomiska utjämningen – med förslag om organisation samt löne- och byggkostnadsutjämning. Fi.
85. Drogtestning av totalförsvarspiktiga. Fö.

Statens offentliga utredningar 2006

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Omprövning av medborgarskap. [2]
Rattfylleri och sjöfylleri. [12]
Ny häkteslag. [17]
Att återta mitt språk. Åtgärder för att stärka det samiska språket. [19]
Mediernas Vi och Dom. Mediernas betydelse för den strukturella diskrimineringen. [21]
En sammanhållen diskrimineringslagstiftning.
Del 1+2, särtryck av sammanfattningen, lättläst sammanfattning och daisy. [22]
Är rättvisan rättvis?
Tio perspektiv på diskriminering av etniska och religiösa minoriteter inom rättssystemet. [30]
Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet. [37]
Utbildningens dilemma
Demokratiska ideal och andrafierande praxis. [40]
Jakten på makten. [46]
Ökade möjligheter till trafiknykterhetskontroller vid gränserna. [47]
Diskriminerings retorik. En studie av svenska valrörelser 1988–2002. [52]
Partierna nominerar.
Exkluderingens mekanismer – etnicitet och representation. [53]
Arbetslivets (o)synliga murar. [59]
På tröskeln till lönearbete. Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund. [60]
Forensiska institutet. Ny myndighet för kriminalteknik, rättsmedicin och rättspsykiatri. [63]
Oinskränkt produktskydd för patent på genteknikområdet. [70].

Den segregering integrationen.

Om social sammanhållning och dess hinder. [73]

Hälsa, vård och strukturell diskriminering. [78]

Integrationens svarta bok. Agenda för jämlikhet och social sammanhållning. [79]

Utrikesdepartementet

- Skyddsgrundsdirektivet och svensk rätt.
En anpassning av svensk lagstiftning till EG-direktiv 2004/83/EG angående flyktingar och andra skyddsbehövande. [6]
Sverige som värdland för internationella organisationer. [26]
Internationella sanktioner. [41]
Asylsökande barn med uppgivenhetssymtom – trauma, kultur, asylprocess. [49]
Asylförfarandet – genomförandet av asylprocedurdirektivet i svensk rätt. [61]

Försvarsdepartementet

- Ny reglering om brandfarliga och explosiva varor. [16]
Kustbevakningens personuppgiftsbehandling. Integritet – Effektivitet. [18]
Drogtestning av totalförsvarspliktiga. [85]

Socialdepartementet

- Detaljhandel med nikotinläkemedel. [15]
Avgift för matservice inom äldre- och handikappomsorgen. [24]
Stöd till hälsobefrämjande tandvård. [27]
Teckenspråk och teckenspråkiga.
Kunskaps- och forskningsöversikt. [29]
Teckenspråk och teckenspråkiga.
Översyn av teckenspråkets ställning. [54]
Ansvarsfull servering – fri från diskriminering. [56]

En bättre tillsyn av missbrukarvården. [57]
Att ta ansvar för sina insatser. Socialtjänstens
stöd till våldsutsatta kvinnor. [65]
Stöd till hälsobefrämjande tandvård
del 2. [71]
Patientdatalag. [82]

Finansdepartementet

Kontroll av varor vid inre gräns. [9]
Spel i en föränderlig värld. [11]
Tonnageskatt. [20]
Nya skatteregler för idrotten. [23]
Nya upphandlingsregler 2. [28]
Värdepapper och kontrolluppgifter. [35]
Bidragsbrott. [48]
En ny lag om värdepappersmarknaden.
+ Författningsbilaga. [50]
Ny associationsrätt för försäkrings-
företag. + Författningsförslag. [55]
Internationella kasinon i Sveige. En ut-
värdering. [64]
Uppföljning av kostnadsutjämningen för
kommunernas LSS-verksamhet. [69]
En ny lag om värdepappersmarknaden.
Supplement. [74]
Deluppföljning av den kommunalekonomiska
utjämningen – med förslag om organisation
samt löne- och byggkostnadsutjämning.
[84]

Utbildnings- och kulturdepartementet

Skola & Samhälle. [1]
Studieavgifter i högskolan. [7]
Mångfald och räckvidd. [8]
Ett förnyat programkontor. [10]
Anställ unga! [31]
Den professionella orkestermusiken
i Sverige. [34]
För studenterna...
– om studentkårer, nationer och
särskilda studentföreningar. [36]
Vuxnas lärande. En ny myndighet. [38]
Plats på scen. [42]
Tänka framåt, men göra nu. Så stärker vi
barnkulturen. + Bilaga/rapport:
”Det ser lite olika ut...” En kartläggning
av den offentligt finansierade kulturen

för barn. [45]
Tillgänglighet, mobil TV samt vissa andra
radio- och TV-rättsliga frågor.
+ Daisy. [51]
Klenoder i tiden. En utredning om samlingar
kring scen och musik. [68]
Jämställdhet i förskolan – om betydelsen
av jämställdhet och genus i förskolans
pedagogiska arbete. [75]
Ungdomar, stress och psykisk ohälsa.
Analyser och förslag till åtgärder. [77]
Radio och TV i allmänhetens tjänst.
Överlåtelse av rättigheter till offentligt
framförande.

Jordbruksdepartementet

Djurskydd vid hästavel. [13]
Samernas sedvanemarker. [14]
Sanktionsavgift i stället för straff
– områdena livsmedel, foder och
djurskydd. [58]
Hästtävlingar – på lika villkor. [66]
Otillbörliga affärsmetoder. [76]

Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet

Ett utvidgat miljöansvar. [39]
Översyn av atomansvaret. [43]

Näringsdepartementet

Stärkt konkurrenskraft och sysselsättning
i hela landet. [3]
Svenska partnerskap – en översikt.
Rapport 1 till Organisations-
utredningen för regional tillväxt. [4]
Organisering av regional utvecklingspolitik
– balansera utveckling och förvaltning.
Rapport 2 till Organisationsutredning-
en för regional tillväxt. [5]
Arbetslivsresurs.
Ett statligt ägt bolag efter sammanslag-
ning av Samhall Resurs AB (publ) och
Arbetslivstjänster. [25]
God sed vid lönebildning – Utvärdering av
Medlingsinstitutet. [32]
Andra vägar att finansiera nya vägar. [33]
Bättre arbetsmiljöregler I. Samverkan,
utbildning, avtal m.m. [44]
Testa och öva i norra Sverige. Center i

Arvidsjaur. [62]
Fritid till sjöss och i hamn. Förslag till
finansiering av service till sjöfolk. [67]
Öppna möjligheter med alkohol. [72]
Patent och innovationer för tillväxt och
välfärd. [80]
Mervärdesskatt.
Del 1. Förslag och ställningstaganden.
Del 2. Utredningens underlag A.
Del 3. Utredningens underlag B, bilagor.
[81]